

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

Kieli ja demokratia: tutkimus kansalaisten ja politiikan ammattilaisten energiapoliittisesta puheesta

Siina Ekberg

Pro gradu -tutkielma

Valtio-oppi

Toukokuu 2017

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

EKBERG, SIINA: Kieli ja demokratia: tutkimus kansalaisten ja politiikan ammattilaisten energiapoliittisesta puheesta.

Pro gradu -tutkielma, 103 s.

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma / Valtio-opin opintosuunta

Toukokuu 2017

Tutkielmassani tarkastellaan kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäyttöä energiapoliittisissa keskusteluissa. Taustalla on suomalaisen demokratian historian aikana tehdyt huomiot, joiden mukaan vaikeaselkoinen politiikan kieli etäännyttää politiikkaa ja kansalaisia toisistaan. Huomioihin sisältyy ajatus siitä, että yhteiskunnalliset viestinnän ongelmat heikentävät demokratian ihanteiden, kuten yhdenvertaisuuden, toteutumista. Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäyttöä vertailemalla tutkitaan, millaisia mahdollisia viestintäkuiluja ryhmien välillä esiintyy, ja pohditaan, millainen merkitys näillä mahdollisilla haasteilla on demokratian toimivuuden kannalta.

Metodina on neljän eri kielenpiirteen – erikoissanaston, persoonaviittausten, välttämättömyydenilmausten ja kielikuvien – käytön laadullinen ja määrällinen analyysi ja vertailu. Kukin analysoitu kielenpiirre tarkastelee politiikan kielen käyttöä omasta näkökulmastaan. Ryhmävertailun lisäksi analyysissä huomioidaan yksilöiden välisiä eroja. Analyysin avulla hahmotellaan kuvaa energiapoliittisen puheen ominaispiirteistä, politiikan kielen genrestä. Lisäksi pohditaan kieltä tutkimuskohteena yhteiskuntatutkimuksen kentässä.

Tutkimukseni tulosten mukaan kansalaiset ja politiikan ammattilaiset kielellistävät energiapolitiikkaa jonkin verran eri tavoin. Poliitiikan ammattilaiset käyttävät kansalaisia enemmän energiapolitiikan erikoissanastoa ja poliittisille aihealueille ominaisia kielikuvia. Kummankin ryhmän puheessa, politiikan ammattilaisilla hieman selkeämmin, korostuu poliittisten prosessien kohteet tekijöiden sijaan. Tällainen kielellistämistapa edellyttää kuulijalta kykyä tulkita puhujan sanoman taustoja. Poliitiikan ammattilaisten argumentoinnissa heijastuu oma asiantuntemus, kansalaisilla arkikokemus.

Erityisesti kansalaisten ryhmässä yksilöiden väliset erot ovat suuria. Tämä viittaa siihen, että demokratian toimivuutta mahdollisesti hankaloittava viestintäkuilu on pikemminkin politiikkaan perehtyneiden ja sitä vähän tuntevien kuin puhtaasti ammattilaisten ja kansalaisten välillä. Poliitiikan kielen ominaispiirteiden hallinta edellyttää puhujalta perehtyneisyyttä ja kykyä tulkita puhujan argumentointia, mikä saattaa tuntua politiikkaa vähän tuntevan näkökulmasta työläältä ja vieraalta. Poliitiikan kielellä on yhteiskunnassa moninainen rooli, ja sen käyttöön vaikuttavat niin puhujan resurssit ja tavoitteet kuin puhetilanne ja yleisö. Koska yhteiskunnallinen toiminta on perustaltaan vuorovaikutusta, on demokratian toimivuutta pohdittaessa syytä arvioida politiikan kielen vaikutuksia.

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Tutkimustehtävät ja -kysymykset	4
3. Taustaa: kieli yhteiskunnassa	7
3.1. Kieli yhteiskuntatutkimuksen kohteena	7
3.2. Kieli demokratiateorioissa	12
3.3. Kieli kansalaisretoriikkana ja politiikan työvälineenä	20
4. Aineisto	24
4.1. Deliberatiiviset kansalaiskeskustelut	24
4.2. Poliittiset tv-keskustelut	27
4.3. Aineistojen vertailtavuus ja edustavuus	30
5. Metodologiset valinnat	34
5.1. Kielellistäminen ja vuorovaikutuskuilu	34
5.2. Kielen piirteet tutkimuskohteena	37
5.3. Poliittinen puhe, genre ja intertekstuaalisuus	44
6. Energiapoliittisen puheen analyysi	47
6.1. Energiapolitiikan erikoissanasto	48
6.1.1. Erikoissanaston jakaumat	50
6.1.2. Erikoissanaston koostumus	54
6.2. Persoonat ja toimijuus	59
6.2.1. Ensimmäinen persoona	61
6.2.2. Muut ihmiset: toinen ja kolmas persoona	63
6.2.3. Elottomat subjektit	66
6.2.4. Passiivilausumat	69
6.2.5. Puhujakohtainen analyysi	75
6.3. Välttämättömyys: näkemysten ja argumentoinnin kenttä	80
6.3.1. Välttämättömyyden lähteet	81
6.3.2. Välttämättömyyden kohteet	85
6.4. Kielikuvat	89
6.4.1. Poliittikka liikkeinä ja suuntina	90
6.4.2. Poliittinen retoriikka vs. kansan kieli	92
7. Pohdinta	96
7.1. Tulosten tarkastelua	96
7.2. Johtopäätöksiä	99
8. Lopuksi: yhteiskunta kielessä	102
Kirjallisuus	105

1. Johdanto

– Jotta jos saisit hänestä sinäkin jonkunlaista päälle pantavaa sitten kun maaliskuulla lähettänee sitä punaista viivaa reistaamaan. Ja muutenkin, koska minäkin nyt sen kokouksen jälkeen oun so...

– Elä sano kun et vielä oikein osaa! koki Riika estää, mutta itsepäisesti työnsi Topi suustaan uuden voimasanansa:

– Soli-sali-ratti.

Sitten hän rauhallisesti kaivoi povestaan venäjänlehtimällin ja vääntäytyi pitkälle peräpenkille.

Näin keskusteleivat Riika ja Topi Romppainen Ilmari Kiannon romaanissa *Punainen viiva* (1909) valmistautumisestaan vuonna 1907 pidettyihin Suomen ensimmäisiin eduskuntavaaleihin. Niissä äänioikeuden sai jokainen 24 vuotta täyttänyt. Kiannon romaanissa kuvataan suomalaisen demokratian alkuvaiheita ja köyhää korpikansaa, joka uskoo vaaleissa muuttavansa kurjan kohtalonsa vetämällä punaisen viivan äänestyslippuun ja antamalla äänensä Sosiaalidemokraattiselle puolueelle, Topin sanoin *Soli-sali-ratille*.

Vaikea uusi sana ei ota taipuakseen Korpiloukon mökissä asuvan Topin suuhun, mikä kuvastaa kansan kohtaamaa ennennäkemätöntä tilannetta, yhtäläistä äänioikeutta. Samalla Kianto tulee kuvanneeksi demokratian perustavanlaatuisen ominaisuuden, joka on ajankohtainen vielä 110 vuotta Suomen ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen. Demokratian mahdollisuudet peräänkuuluttamiinsa tasavertaisiin osallistumismahdollisuuksiin ovat rajalliset, mihin osasyllisenä on pidetty politiikan monimutkaista kieltä. Suomalaisen demokratian historian aikana on aika ajoin nostettu esiin huomio, jonka mukaan vaikeasti ymmärrettävä politiikan kieli loitontaa kansaa ja politiikan ammattilaisia toisistaan. Muun muassa Kiantoa seuraavan sukupolven kirjailijan Erno Paasilinnan tiedetään sanoneen, että kansa ja valta puhuvat omia kieliään.

Huomiot kielenkäytön eroista kytkeytyvät siis selvästi kansan ja poliitikkojen vastakkainasetteluun. Myös poliitikot ovat peräänkuuluttaneet kansankielistä ilmaisutapaa. SMP:n kansanedustaja Rainer Lemström lausui eduskunnan täysistunnossa vuonna 1974 juhlallisesti:

Minä katson, että kansanedustajalaitos, jos puhutaan tasavallasta ja demokratiasta, on sellainen laitos, jossa myöskin sille vähän kouluja käyneelle kansalaiselle, sille joka metsätyömiehenä tai rasvakouraisena pienenä yrittäjänä saanut ansionsa, myöskin suodaan oikeus puhua sitä kieltä, jota hän on kansan keskuudessa pienen ikänsä kuullut ja jolla kielellä hän on tottunut asiansa kaikissa eri portaissa esittämään.

Modernin tiedotuksen kehitys ja yhteiskuntaluokkien välisten erojen tasoittuminen eivät kuitenkaan ole jättäneet vastaavanlaisia huomioita historiaan. Vuoden 1999 eurovaalien Yleisradion vaalivalvojisissa äänikuningattariksi nousseilta RKP:n Astrid Thorsilta ja vihreiden Heidi Hautalalta kysyttiin näkemyksiä alhaiseksi jäänestä äänestysprosentista. Heidän mielestään EU oli jäänyt suomalaisille etäiseksi, koska poliitikkojen EU-puhe oli epäselvää poliittista käsiteviidakkoa. (Berg 2000, 328–329.) 17 vuotta myöhemmin kokoomuksen entinen puoluesihteerit Taru Tujunen ennusti Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa (23.8.2016), että politiikan syksyyn 2016 tulee kuulumaan ”määrätön määrä vaikeita sanoja ja sekavaa retoriikkaa”. Tujusen mielestä jokaisen poliitikon vastuulla tulisi olla käyttää selkeää kieltä, jota jokaisen on helppo ymmärtää.

Kansaneläkelaitosta ja muuta julkishallintoa on perinteisesti syytetty kapulakielisyydestään. Tähän ratkaisuna opetus- ja kulttuuriministeriö asetti tammikuussa 2013 työryhmään laatimaan hyvän virkakielen toimintaohjelmaa. Toimintaohjelma (OKM 2014) luovutettiin ministeriölle tammikuussa 2014, ja sen on tarkoitus ohjata julkishallinnon työntekijöitä työssään selkeään ja ymmärrettävään kielenkäyttöön. Työryhmä painottaa toimintaohjelmassa, että selkeä kielenkäyttö on olennainen osa demokraattista yhteiskuntaa ja että ymmärrettävän kielen vaaliminen ei ole ainoastaan kielen ammattilaisten tehtävä.

Kansalaisten etääntyessä politiikasta hiipuu samalla koko demokratian merkitys. Jäljelle jää Heikkisen ja Pajusen (2016, 22) sanoin vain ontto kuori. Siitä huolimatta, että huomioita politiikan kielen hankaluudesta on tehty vuosikymmenten ajan ja että kysymys vaikuttaisi olevan demokratian kannalta perustavanlaatuinen, ei kansalaisten ja poliitikkojen oletettuun viestintäkuiluun ole tutkimuksissa tartuttu. Tähän puutteeseen pyrin vastaamaan pro gradu -tutkielmassani.

Kielen demokraattisen roolin voi katsoa liittyvän läheisesti viimeaikaiseen populistisen ilmaisutavan suosioon globaalilla politiikan kentällä. Donald Trumpin ja Brexitin

menestys kansanäänestyksissä perustuivat pitkälti paitsi kohahduttavaan ja tehokkaaseen myös selkeään ja helposti ymmärrettävään poliittiseen ilmaisuun. Suomessa Timo Soini ja perussuomalaiset nousivat politiikan kärkinimiin kansankielisellä¹ ja yksinkertaisen tiiviillä ilmaisutyylillään. Toisaalta kritiikki populismia kohtaan kohdistuu juuri siihen, että se yksinkertaistaa monimutkaisia poliittisia prosesseja.

Politiikan kielen rooli yhteiskunnassa onkin aivan poikkeuksellinen. Yhtäältä se toimii politiikan ammattilaisten työvälineenä, toisaalta sen tulisi demokratian näkökulmasta olla käyttökelpoista kenelle tahansa. Monimutkainen ja yksinkertainen politiikan kielen ilmaisutyyli aiheuttavat kumpikin ongelmia.

Tutkielmani tarkoituksena on vertailla poliitikkojen ja kansalaisten kielenkäyttöä demokratian näkökulmasta. Toiseksi tarkoituksena on hahmottaa, minkälaisista piirteistä kiistanalainen politiikan kieli oikeastaan koostuu. Kolmanneksi tarkoitus on pohtia politiikan kielen roolia yhteiskunnassa laajemmin ja siihen liittyviä kehityssuuntia. Seuraavassa luvussa käsittelen tarkemmin näitä tutkimustehtäviä ja esittelen tutkimuskysymykset.

¹ Kansan suuhun sopivasta ilmaisutyylistä kertoo muun muassa Soinin henkilökohtaisen blogin nimi *Ploki*.

2. Tutkimustehtävät ja -kysymykset

Kun lähdin toteuttamaan politiikan kielen ja demokratian suhdetta käsittelevää pro gradu -tutkielmaa, mielessäni oli monia erilaisia tutkimusasetelmia. Sen päättäminen, minkälaisen aineiston avulla pääsisin käsiksi kielen demokraattiseen rooliin mielekkäällä tavalla, ei ollut aivan yksinkertainen tehtävä. Poliitiikan kieli on jo käsitteenä haasteellinen. Mitä oikeastaan on se poliittinen kielenkäyttö, joka on demokratian kannalta merkityksellistä?

Tätä voisi kysyä demokratian päätöksentekijöiltä, kansalaisilta. Houkuttelevaa olisi ollut kysyä suoraan heiltä, miten he asennoituvat politiikan kieleen ja miten se vaikuttaa heidän poliittiseen osallistumiseensa ja tietämykseensä. Näin asennekyselyssä kuitenkin suuria riskejä. Poliitiikan kielen määrittäminen ei nimittäin ole tutkijalle saati maallikolle kovin helppoa. Koska mahdollisuuteni kerätä kyselyaineistoa pro gradun laajuudessa työssä ovat rajalliset, olisi hyvin voinut käydä niin, että olisin saanut aikaan vain pienen ja sekavan aineiston. Kyselylomakkeen laadinta ja politiikan kielen kysymysten operationalisointi eivät tuntuneet parhaalta mahdolliselta metodilta.

Olen aiemmalta koulutukseltani suomen kielen maisteri ja kielentutkija, ja kielen valitseminen tutkimuskohteeksi oli myös tässä tutkielmassa varteenotettava vaihtoehto, vaikkakin tietysti politiikan tutkimuksen näkökulmasta toteutettuna. Ohjaajani Kaisa Herne antoi vinkin, että voisin hyödyntää Turussa 2006 deliberatiivisen demokratian kokeen yhteydessä kerättyä kansalaiskeskusteluaineistoa, jossa aihealueena on ydinvoima. Tästä syntyi idea selvittää kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäytön eroja ja yhtäläisyyksiä saman aihepiirin sisällä.

Poliitiikan kielen aineistoa verrattuna kysely- ym. menetelmin kerättyihin aineistoihin voi perustella tässä tapauksessa selkeyssyistä. Tulkinnat kielestä ja sen käytöstä teen minä tutkijana eivätkä puhujat itse, ja lähestymistapa kieltä kohtaan on tällöin varmemmin tutkimuksen kannalta kiinnostaviin seikkoihin tarttuva. Laajemmassa tutkimustyössä kielen analyysin yhdistäminen asennekyselyyn voisi tuottaa kiinnostavia tuloksia. Kun pohdinnan kohteena ovat niin abstraktit asiat kuin politiikan kieli ja sen vaikutukset demokratiaan, on hyvä ainakin aloittaa selkeimmältä tuntuvalla menetelmällä.

Pro gradu -tutkielmani tausta-ajatuksena on, että politiikan kielen ymmärrys ja hallinta ovat demokraattisessa yhteiskunnassa osa *kansalaistaitoa*. Demokratian ihanteeseen kuuluva kansalaisten kriittisyys ja aktiivisuus eivät mahdollistu, jos kansalainen ei ole perillä politiikasta. Poliittista ymmärrystä ei puolestaan synny, jos poliittinen viestintä on vaikeaselkoista. Kansalaistaito on siten politiikan ymmärtämisen ja poliittisen kielen tulkitsemisen taitoa. (Heikkinen & Pajunen 2016, 23.)

Samaan aikaan politiikan kielellä on myös toinen rooli. Se on ammattikieli eli *jargon*. Tässä mielessä sitä voi siis verrata vaikkapa tekniikan, lääketieteen tai talouden ammattikieliin. Poliitiikan kieli on siis osa politiikan ammattilaisten ammatillista pääomaa. Se on paitsi välttämätön työväline myös osa politiikan ammattilaisen ulosantia ja julkisuuskuvaa, joka poliitikon ammatissa on ensiarvoisen tärkeä. Poliitikko hyötyy siitä, että hän tuntee politiikan aiheet ja osoittaa tietämyksensä niin medialle ja äänestäjille kuin muille politiikan ammattilaisille (Heikkinen & Pajunen 2016, 18). Poliitiikan ammattikieli asettaa poliitikot ristiriitatilanteeseen: yhtäältä poliittisen käsitteistön hallinta antaa poliitikolle uskottavuutta, toisaalta kansankielinen ilmaisuutyyli on monesti äänestäjien mieleen.

Tämä politiikan kielen moninainen asema yhteiskunnassa (josta tarkemmin luvussa 3.3.) on tutkimukseni keskiössä. Eri suunnista tulevien vaatimusten vuoksi politiikan kielen asema on demokratiassa hankala. Johdanto-luvussa esittelemieni ajatusten mukaan hankaluus realisoituu siten, että politiikan ammattilaisten ja kansalaisten välille muodostuu viestintäkuilu, joka horjuttaa demokratian toimivuutta. Tutkimukseni pääkysymys onkin:

Miten kansalaiset ja politiikan ammattilaiset kielellistävät politiikkaa ja mitä kielellistämistavat kertovat demokratiasta ja yhteiskunnallisesta viestinnästä?

Aiemmin esittelemieni huomioiden perusteella työni hypoteesi on, että kansalaiset ja politiikan ammattilaiset puhuvat politiikasta eri tavoin. Toinen hypoteesi on, että kansalaiset eivät hallitse politiikan kieltä eivätkä käytä sille ominaisia piirteitä yhtä sujuvasti kuin politiikan ammattilaiset. Päättökysymykseni sisältää näin ollen seuraavat alakysymykset:

1. Miten hyvin kansalaiset hallitsevat politiikan kieltä suhteessa politiikan ammattilaisiin?
2. Kielellistävätkö kansalaiset ja politiikan ammattilaiset politiikkaa eri tavoin?

Näihin kysymyksiin etsin vastauksia vertailemalla kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puhetta, jonka aihealueena on energiapolitiikka. Analyysin tuloksia suhteutan aiheesta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun ja politiikan kielen tutkimukseen. Tulosten pohjalta pohdin, mitä kielellistämistavat ja niiden mahdolliset erot kertovat demokratian tilasta. Seuraavaksi taustoitin, millainen rooli kielellä on yhteiskunnassa ja miten kieltä on tutkittu yhteiskuntatutkimuksen piirissä.

3. Taustaa: kieli yhteiskunnassa

Kielenkäyttö ja ihmisten välinen viestintä ovat osa yhteisöllisen elämän perustaa. Näin ollen niiden rooli yhteiskunnan ja yhteisten asioiden hoitamisessa on perustavanlaatuinen. Kieli on perustaltaan viestinnän apuväline, mutta sen rooli yhteiskunnassa on moniulotteinen.

Kieli on ollut kiinnostuksen kohteena monien eri tutkimusalojen ja -traditioiden tarkasteluissa. Tässä luvussa esittelen, miten kieleen on suhtauduttu yhteiskuntatutkimuksen alalla. Luvussa 3.1. esittelen kieltä tutkimuskohteena yhteiskuntatutkimuksen perinteessä. Luvussa 3.2. pohdin kielen roolia demokrateorioiden kuvauksissa. Lopuksi luvussa 3.3. avaen kielen roolia kansalaisretoriikan käsitteen näkökulmasta ja alustan, millaista merkitystä politiikan kielen hallinnalla on demokraattisen yhteiskunnan käytännöissä.

3.1. Kieli yhteiskuntatutkimuksen kohteena

Kieli ja sen käytänteet eivät yhteiskuntatutkimuksen kohteena ole yksiselitteisiä, mikä johtuu ensinnäkin kielen moniulotteisesta luonteesta. Kapeimmillaan ajateltuna kieli on koodi, kommunikaation väline. Kielitoimiston sanakirja määrittelee *kielen* seuraavasti:

Ihmisen puheen järjestelmä ja sen kirjoitetut vastineet, vars. kokonaisen kansan viestintäjärjestelmä; jllek erikoisalalle, ryhmälle t. yksilölle ominainen kielenkäyttö; matematiikan, atk-ohjelmoinnin tms. konstruoitu merkkijärjestelmä.

Määritelmä korostaa kielen käytännöllistä luonnetta. Kieli toimii siis inhimillisen toiminnan apuvälineenä, mahdollistaa sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tätä kautta ihmisyyhteisöjen, kuten yhteiskunnan toimivuuden. Tässä mielessä kieli on formaali systeemi, joka on saman kielen puhujille jaettu ja yhteinen ja josta kielen käyttäjät voivat kussakin tilanteessa ottaa tarpeelliset palaset käyttöön. Käytämme kieltä sosiaalisessa ympäristössä luottaen, että muut ymmärtävät ilmaisemamme merkityssisällöt ja jakavat kanssamme samat kielelliset käytänteet.

Kieli on tavattu tutkimusperinteessä ymmärtää kuitenkin vahvemmin ihmisten ajatteluun ja todellisuuteen sidottuna kuin valmiina ja automaattisena systeiminä. Sen ymmärretään kantavan merkityksiä ja ideoita, konnotaatioita ja denotaatioita. Ferninand

de Saussuren kuuluisan mallin mukaan tapamme kielellistää asioita kertoo sosiaalisesta todellisuudestamme. Suhde *merkityn* (idea/reaalikohde) ja *merkin* (tekstin ja puheen yksiköt) välillä on arbitraarinen. Kieli ei siis perusluonteeltaankaan ole luonnollinen ja itseohjautuva systeemi vaan osa sosiaalista todellisuutta ja valintojen tekemistä.

Saussurelainen ajatus kielen ja todellisuuden erottamattomuudesta on taustalla 1900-luvun loppupuolella humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä tapahtuneessa kielellisessä käänteessä. Muutos kumpusi modernisaation murroksesta ja uudenlaisesta tarpeesta kyetä selittämään maailmaa. Käännö lähti liikkeelle, kun modernin maailman perinteiset tutkimusasetelmat, positivismi ja edistysusko hylättiin (Kuhn 1970, 66–91) ja alettiin siirtyä kohti erityisesti laadullisen tutkimuksen paradigmoja, joilla uskottiin olevan uutta ilmaisuvoimaa muuttuneessa maailmassa. Merkittävä uusi suuntaus oli sosiaalinen konstruktivismi, jossa keskitytään kielen todellisuutta luovaan luonteeseen. Inspiraation lähteenä kielelliselle käänteelle olivat moniulotteiset lingvistiikan, semiotiikan, strukturalismin, marxismin ja psykoanalyysin vaikutteet (Downes 1998, 411).

Sosiaalisen konstruktivismin alle lukeutuu erilaisia sovelluksia, mutta niitä kaikkia yhdistää kriittinen lähestymistapa sekä tiedon ja sosiaalisten prosessien yhteenkuuluvuus (Burr 2003, 2–5). Yksi tunnetuimmista tiedon luonnetta kuvaavista käsityksistä on Michel Foucaultin ajatus kulttuurissa syntyvästä tiedosta. Yhteiskunnan luoma tieto ja ylipäättään käsitys tiedosta ovat Foucaultin (1980, 109–133) mukaan kulttuurin tuotteita, joita lisääntyvä tieto ja yhteiskunnan kehitys rakentavat edelleen. Nämä kulttuuriset käsitykset paljastuvat diskursseista, jotka ovat yhteiskunnan elämisen tuotantoa. Diskursseja analysoimalla tehdään näkyviksi yhteiskunnan legitiimejä käytäntöjä, joihin sisältyvää vallankäyttöä olisi muuten hankala havaita ja kyseenalaistaa.

Sosiaaliset käytännöt ovat diskurssien elintila, minkä vuoksi kielenkäyttö tarjoaa diskurssintutkimukselle ihmisten välistä todellisuutta ilmentävän aineistokentän. Diskurssianalyysi on laaja kattokäsite erilaisille tarkastelun painopisteille (Potter & Wetherell 1989, 175). Moniulotteista kieltä voi tutkia eri diskursiivisista lähtökohdista. Menetelmällisenä suuntanakaan diskurssianalyysi ei ole yhtenäinen, vaan sen alaisuudessa on toteutettu varsin erilaisia sovelluksia (ks. esim. Leipold & Winkel 2013, 9).

Kieliopillisten piirteiden merkitystä sosiaalisen todellisuuden luojana on tarkasteltu kriittisen diskurssianalyysin (CDA) ja kriittisen lingvistiikan alaisuudessa. CDA jakautuu ainakin kahteen eri suuntaan², joista tässä työssä kiinnitän huomiota lähinnä Norman Fairclough'n argumentaatioanalyttiseen suuntaukseen. Fairclough'n mukaan diskurssit elävät sosiaalisissa käytännöissä kolmella tavalla. Ne ovat ensinnäkin osa sosiaalista toimintaa, kuten tietyn ammatin harjoittamista. Toiseksi diskurssit elävät representaatioissa, joita sosiaalisessa toiminnassa syntyy. Toisin sanoen jokapäiväisen elämän kielenilmaisut luovat ja uusintavat diskurssien kirjoa. Kolmanneksi diskurssit ovat osa ihmisten identiteettejä. (Fairclough 1995, 17; 2015, 3–9.)

Viestintätilanteessa representaatiot eli tekstit³ yhdistyvät Fairclough'n (1995, 16–17) mukaan sosiokulttuurisiin käytäntöihin diskurssikäytäntöjen välityksellä. Diskurssikäytäntöjä ovat tekstien tuottaminen ja kulutus. Diskurssit syntyvät tilanteessa kahdesta suunnasta: Tekstejä tuotetaan ensinnäkin sosiaalisten käytäntöjen pohjalta, mikä tuottaa diskurssikäytäntöjä, kuten genrejä. Toisaalta tekstien tuottaminen ja kulutus rakentavat ja uusintavat sosiaalista todellisuutta. (Fairclough 1995, 59; 2015, 3–9).

Diskurssilla viitataan tutkimusperinteessä oikeastaan kahteen eri asiaan. Foucaultilainen tapa ymmärtää diskurssin yleisempänä sosiaalisessa elämässä vallitsevana konstruktiona, jonka varaan käsitys tiedosta rakentuu. Toisaalta erityisesti kielitieteen piirissä diskurssista puhutaan monesti silloin, kun viitataan jossakin tiettyssä tilanteessa esiintyviin kielellistämistapoihin. Jälkimmäisen käsittämistavan voi tulkita olevan kyseessä silloin, kun ollaan kiinnostuneita tietyn tekstilajin diskurssiominaisuuksista ja -käytännöistä. Tosin mediateksteihin keskittyneiden Fairclough'n (1995) ja van Dijkin (1988, 1991) kriittisen diskurssianalyysin sovelluksissa määritelmät toimivat ennen kaikkea toisiinsa kytkeytyneinä. Tästä oikeastaan syntyykin heidän lähestymistapojensa *kriittisyys*.

Omana diskurssianalyysin muotonaan on pidetty kriittistä lingvistiikkaa, jonka perustana on systeemis-funktionaalinen kielitiede. Jokaiseen kieleen kuuluvat metafunktiot ovat systeemis-funktionaalisen teorian mukaan toimiminen maailman

² Fairclough'n kehittämän suunnan lisäksi CDA:ta edustaa myös Teun A. van Dijkin sosiokognitiivinen suuntaus. Lisäksi erilleen näistä usein erotetaan vielä Ruth Wodakin ”historiallinen” suuntaus, joka tarkastelee diskurssimuutoksia ajassa.

³ Teksti viittaa niin puhuttuun kuin kirjoitettuun kieleen ja jopa visuaaliseen aineistoon ja äänitehosteisiin (Fairclough 1997, 17)

kuvaajana (ideationaalinen funktio), vuorovaikutuksen välineenä (interpersoonainen funktio) ja tekstien yhtenäisyyden luoja (tekstuaalinen metafunktio) (Halliday 1978, 187–190). Samalla kielen käyttö on valintoja, toisin sanoen kieli on siis valintojen mahdollisuuksien systeemi. Kukin kielellinen representaatio on ilmaisu asiasta tai prosessista, jonka voisi ilmaista lukemattomilla muilla tavoilla. Tähän valintojen mahdollisuuteen kiteytyy kielen ideologisuus. (Trew 1979, 117–156.)

Valinnoista koostuvan kielisysteemin ja sosiaalisen todellisuuden suhde on keskiössä kriittisen lingvistiikan lähestymistavoissa. Suuntauksen motiivi kriittisyyteen tulee Fowlerin ja Kressin (1979, 196) mukaan siitä faktasta, että suuri osa sosiaalisesta merkityksestä on implisiittistä. Lingvistinen analyysi on tästä syystä heidän mukaansa (mt. 186) tehokas väline tutkia vallan ja kontrollin ideologisia prosesseja. Ihmiset toimivat vuorovaikutuksessa kulttuuriinsa sosiaalistettuina, mikä näkyy heidän kielenkäytössään. Kielessä elävät diskursiiviset valtaprosessit ovat kieliyhteisössä Fowlerin ja Kressin (mp.) mukaan tiedostamattomia, sillä jos ne eivät olisi, ne eivät voisi toimia.

Kriittinen lingvistiikka on hyvä esimerkki siitä, miten 1900-luvun ihmistieteiden kielellinen käänne muutti kielentutkimuksen suuntaa kohti yhteiskunnallisesti orientoituneita lähestymistapoja. Aiemmat kielitieteen tutkimusmenetelmät, kuten chomskylainen transformationaalis-generatiivinen kielitiede (TG-teoria), alettiin kokea liian abstrakteina ja todellisuudesta irrallisina, jotta ne voisivat selittää tietoa maailmasta (Fowler & Kress 1979, 189). van Dijk (1972, 31–32) mukaan TG-teorian, jossa tutkittavana ovat kontekstista irralliset kieliesimerkit, ongelma on siinä, että se keskittyy sellaisiin kielen tasoihin, joiden semanttinen tulkinta ei kohtaa todellisuutta. Todellisuuden teksteissä elävät diskurssit ovat jatkuvia, eikä niiden tulkinta ole van Dijkin mukaan mahdollista kontekstista irrotetuista lauseista ja niistä tehdyistä kielioppianalyyseista.

Yhteiskuntaorientoituneissa kielentutkimuksen suuntauksissa korostetaan pragmaattisen analyysin merkitystä. Tämä tarkoittaa autenttisten, tosielämässä tuotettujen representaatioiden tarkastelua. Siinä missä kriittiset lähestymistavat soveltavat laadullisia menetelmiä, sosiolingvistiikassa vahvoilla on ollut kvantitatiivinen tutkimustraditio (Nuolijärvi 2000, 15). Sosiolingvistiikassa kiinnostuksen kohteena on erityisesti, miten kielenkäyttö ja sen muuttuminen ovat yhteyksissä ihmisen sosiaaliseen taustaan, kuten ikään tai koulutukseen (mp.).

Näkökulma kielen ja yhteiskunnan suhteeseen on siis toinen kuin kriittisissä lähestymistavoissa.

Perustavanlaatuisen kriittisten lähestymistapojen näkökulma on nimittäin kielen ideologisuus. Fowlerin ja Kressin (1979, 185) mukaan kieliopilliset piirteet, kuten lauseen rakentaminen, sisältävät tietoa puhujan tai kirjoittajan maailmankuvasta. Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin mallin (2001 [1989], 92–93) mukaan ideologisuutta on kielianalyysissä etsittävä sanastosta, kieliopista ja tekstin rakenteesta, sillä nämä ovat niitä osa-alueita, joissa kielenkäyttäjä tekee valintoja. Fairclough'n (mp.) mukaan tutkijan onkin analyysia tehdessään huomioitava myös erilaisten kielellisten valintojen lisäksi, mitä valintoja kielenkäyttäjä ei ole tehnyt.

Diskurssianalyysin sovelluksista, joista on tullut usein käytettyjä tutkimusmenetelmiä yhteiskunnan osa-alueiden ja sosiaalisten rakenteiden tarkastelussa, juuri kriittiseksi itseään kutsuvat suuntaukset ovat lähimpänä omaa tutkimusotettani, koska kieliopin piirteet saavat niissä tärkeän roolin. Toisaalta kielenpiirteisiin keskittymistä on kriittisissä lähestymistavoissa myös kritisoitu ja korostettu, että analyysissä tulisi representaation lisäksi tarkastella tulkintaa ja kontekstia (ks. esim. Fowler 1996, 8–11; Fairclough 1995, 28–29). Myös nämä näkökulmat tulevat omassa analyysissäni esille. Kriittinen kielentutkimus sopii tutkimukseni taustalla vaikuttavaksi suuntaukseksi lisäksi siksi, että se korostaa monitieteisyyden merkitystä kielen- ja yhteiskuntatutkimuksen välillä (Heikkinen 1999, 30).

Kriittisten lähestymistapojen kohteena ovat huomattavan usein olleet mediatekstit. Median rooli yhteiskunnallisten merkitysten rakentajana on luonnollisesti kiistämätön (ks. esim. van Dijk 1988, 99). Lisäksi media tuottaa helposti yhteiskunnassa saatavilla olevaa aineistoa. Kriittinen kielentutkimus on Suomessa näkyvillä myös hallinnossa ja viranomaistehtävissä tuotettujen tekstien tutkimuksessa (ks. esim. Heikkinen 2000). Erilaiset hallinto- ja viranomaistoiminnan muutosvirtaukset ovat lisänneet tuotettavien tekstien määrää ja toisaalta vaikuttaneet niissä käytettyyn kieleen (Hiidenmaa 2000, 22–25). Informaatioyhteiskunta, jossa tekstientuottamisesta on tullut merkittävä osa ihmisten työelämää, tarjoaa loputtomat aineistomahdollisuudet kielen ja yhteiskunnan suhteesta kiinnostuneille tutkijoille.

3.2. Kieli demokratiateorioissa

Demokratialla on nykyajan maailmanpolitiikassa melko yksiselitteisen myönteinen kaiku. Demokratia on päätöksentekojärjestelmä, mutta käsitteen alaisuuteen kuuluu lisäksi luetelma arvoja, joita pidetään yhteiskuntajärjestyksen kannalta ihanteellisina ja tavoiteltavina. Näitä ovat erityisesti vapaus ja yhdenvertaisuus.

Arvojen pohjalta demokratia on historiansa aikana muotoutunut edustuksellisen demokratian käytänteiksi, joiden toimivuutta voidaan arvioida suhteessa demokratiaa motivoiviin arvoihin. Yhteiskuntakehityksen myötä keskeiseksi demokratian tekijäksi on tullut media ja julkinen keskustelu, jotka tarjoavat kansalaisille yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia. Demokratian oikeutus perustuu siis paitsi arvoihin, kansan tahdon oikeudenmukaiseen toteutumiseen, myös yhteiskunnan käytänteisiin: poliittisen osallistumisen mahdollisuuksiin ja julkisen keskustelun toimintaedellytyksiin.

Setälän (2003, 177) mukaan demokraattisessa päätöksenteossa on edustuksellisessa demokratiassa viime kädessä kyse kansalaisten reiluista vaikutusmahdollisuuksista. Tasa-arvon periaate hyväksytään yleisesti demokratiateorioissa, joskin tasa-arvo on historian aikana merkinnyt teoreetikoille eri asioita. Länsimaisissa demokratioissa on kuitenkin yleisesti hyväksytty menettely, jossa kaikki aikuiset kansalaiset iästä, alkuperästä, sukupuolesta, älykkyydestä, koulutuksesta tai muusta vastaavasta riippumatta ovat yhtä oikeutettuja osallistumaan instituutioiden tarjoamiin vaikutusmahdollisuuksiin.

Yhteiskunnallinen kommunikaatio on demokratian arvojen ja käytänteiden ydintä. Modernin yhteiskunnan politiikan voi katsoa olevan oikeastaan silkkaa viestintää: poliittiset aiheet ovat agendalla julkisessa keskustelussa, ja varsinainen päätöksentekoprosessikin perustuu ihmisten välillä kulkevaan informaatioon. Arvot ja päätöksenteon motiivit eivät ole ihmisessä sisäsyntyisiä vaan kumpuavat sosiaalistumisesta yhteiskuntakulttuuriin, toisin sanoen yhteydestä muihin ihmisiin.

Kielen rooli on edustuksellisessa demokratiassa tässä mielessä kiistämätön. Edustuksellisen demokratian politiikka muodostuu ennen muuta kielenkäytöstä. Yhteiskunnallinen viestintä on keskeinen osa demokratian teoretisointeja, mutta kielen merkitys jää teoriakuvauksissa pääsääntöisesti implisiittiseksi. Vaikka kielestä sinällään

ei yleensä ole demokratiateorioissa mainintoja, kielen roolin voi katsoa olevan kiistaton niissä siinäkin mielessä, että demokratian käytäntöjen kritiikeissä kieli mainitaan useinkin. Poliitikasta käytävissä keskusteluissa kuulee usein mainintoja siitä, miten vaikeaselkoinen poliittinen puhe etäännyttää kansalaisia politiikasta ja heikentää osallistumismahdollisuuksia.

Kielen ja demokratian suhteen hahmottamiseksi tulkiten tässä alaluvussa eri demokratiateorioita. Demokratiateorioiden laajasta valikoimasta olen valikoinut teorioita, joiden avulla voin pohtia kielen roolia demokratiassa perustavanlaatuisella tasolla. Tämä taso on edellä mainittu arvojen – vapauden ja yhdenvertaisuuden – sekä poliittisen osallistumisen käytäntöjen perusta, jolle demokratia ylipäättään rakentuu. Kyse on siis kielen roolista kysymyksissä, miten demokratian arvot yhteiskunnassa toteutuvat ja miten toimivia demokratian käytännöt ovat arvojen kannalta.

John Stuart Mill, Robert Dahl ja Jürgen Habermas ovat näiden kysymysten valossa kiinnostavia ajattelijoita. Kukin heistä korostaa kansalaisten oikeudenmukaisia osallistumismahdollisuuksia teoretisointinsa ytimenä. Heidän ajatuksensa demokratiasta ovat normatiivisia eli määrittelevät, millä tavalla demokratia toimisi ihannetilanteessa. Mill, Dahl ja Habermas edustavat kuitenkin niin ajallisesti, maantieteellisesti kuin sisällöllisestikin eri ajattelutapoja, mikä antaa mahdollisuuden pohtia kielen ja demokratian suhdetta eri näkökulmista. Esittelen teoreetikkojen ajattelua ja niihin pohjaavaa tulkintaani kronologisesti aloittaen John Stuart Millistä.

Kansalaisten aktiivisuus ja kyvyt kulkevat Millin edustuksellisen demokratian ihannekuvauksissa tiiviisti käsi kädessä demokratian toimintaedellytysten kanssa. Millin ajattelusta on tulkittavissa, että kansalaisten kyvykkyys ja osallistuminen seuraavat toisiaan ja muodostavat päättymättömän kehän. Poliittinen osallistuminen olisi turvattava kansalaisille Millin mukaan erityisesti siksi, että osallistuminen kehittää kansalaisten kykyjä ja tietoja (Mill 1861, 67–69). Vastaavasti kansalaisten kyvyt ja tiedot ovat edellytyksiä sille, että edustuksellinen demokratia voi toimia (mt. 54).

Koko demokratian periaatteen tulisi Millin mukaan perustua kansalaisten kyvyille. Ajatuksella on yhtymäkohtia Platoniin, jonka mukaan *demokseen* eli poliittisten päätösten tekijöiden tulisi kuulua vain kyvykkäitä ja koulutettuja henkilöitä. Parhain mahdollinen päätöksenteon lopputulos saadaan Millin (mt. 165–167) mielestä siten, että kyvykkäillä ja älykkäillä kansalaisilla on suhteessa enemmän äänivaltaa kuin heillä,

joilla kykyjä on vähemmän tai ei ollenkaan. Vapauden ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta voi Millin demokraattisessa ajattelussa näin ollen perustellusti arvostella. Kyvykkyys ei Millin (mt. 202–203) ajattelussa niinkään kuitenkaan teoriassa pohjaa ihmisten luokkaeroihin tai muuhun eriarvoisuuteen perustuviin oletuksiin⁴, vaan siihen, että vain kyvykkäillä kansalaisilla on hänen mielestään edellytykset tehdä päätöksiään yhteisen hyvän näkökulmasta. Mill (mt. 137–141) toivoo demokratialta pikemminkin, että se estäisi luokkavaltaa. Kyvykkyyttä Mill (mp.) mittaisi kuitenkin tarkastelemalla ammattia ja koulutustaustaa, jotka ovat hyvin luokkasidonnaisia.

Kansalaisten kyvykkyys pitäisi äänestysprosessissa näkyä Millin mukaan siten, että kunkin äänestävän kansalaisen tulisi perustella äänestyspäätöksensä julkisesti. Tällainen menettely vähentäisi Millin mielestä riskiä, että kansalaiset tekisivät päätöksiä itsekkäistä tai epämoraalisista lähtökohdista. (mt. 192–194.) Mill perustelee ajatuksiaan siis ennen kaikkea yhteisellä moraalisella hyvällä. Hänen ajattelussaan demokratian toimivuuden tae ei ole tasa-arvoiset osallistumismahdollisuudet vaan kansalaisten tieto poliittisista aiheista ja oikeudenmukaisuudesta.

Poliittisen kielen hallinta on Millin näkemyksessä ilmeisen keskeinen osa demokratian toimivuutta. Moraalisesti oikeutetut päätökset edellyttävät kansalaisten kyvykkyyttä, joka sisältää taidon paitsi ymmärtää politiikan aiheita myös tuottaa itse poliittista puhetta ja perusteluja. Kansalaisten moraaliset ja tiedolliset kyvyt ovat edellytys myös sille, että he voivat valvoa ja ohjata valittujen päätöksentekijöiden toimintaa (mt. 71–72).

Politiikan kielen hallinnan epätasapaino demokraattisessa yhteiskunnassa ei Millin ajattelun mukaan siis olisi varsinainen ongelma: politiikan kielen taitoa on niillä ihmisillä, jotka myös vastaavat päätöksenteosta. Toisaalta politiikan kielen yhtäläinen hallinta kansalaisten keskuudessa ilmeisesti johtaisi siihen, että kansalaisilla olisi melko yhtäläiset kyvyt ja näin ollen tasaisesti jakautunut päätösvalta. Tällaista kyvykkyys tasa-arvoa ei Mill kuitenkaan nähdäkseen tavoittele. Tasa-arvoista politiikan kielen hallintaa hän siis tuskin pitäisi demokratian oikeudenmukaisuuden edellytyksenä, mutta demokratian toimivuuden ja siitä seuraavien päätösten kannalta kielitaidolla on Millin ajattelussa tärkeä tehtävä.

⁴ Esimerkiksi miesten ja naisten välillä Mill (2004 [1869], 80) ei uskonut sellaisiin koulutuksesta riippumattomiin älykkyyseroihin, joilla voisi perustella miesten älyllistä paremmuutta suhteessa naisiin.

Toisin kuin Millille, Robert Dahlille poliittinen tasa-arvo kansalaisten välillä on demokratian oikeudenmukaisuuden ja toimivuuden tärkein elementti. Dahlin (1989, 109–111) mukaan kansalaisten tulee olla päätöksenteossa keskenään yhtäläisessä asemassa. Kunkin kansalaisen näkemyksellä on siis yhtäläinen painoarvo ilman mitään ehtoja. Samoin kansalaisilla tulee Dahlin (mp.) mukaan yhtäläiset mahdollisuudet nostaa kysymyksiä poliittiselle agendalle, esittää perusteluja ja hyväksyä yksi vaihtoehto toisen sijaan.

Demokratiaan kuuluukin Dahlin (mt. 104–105) mukaan kansalaisten autonomisuus muodostaa mielipiteitään. Ilman kansalaisten autonomiaa edustuksellinen demokratia ei Dahlin mielestä olisi demokratia lainkaan. Hän ei kiellä Millin peräänkuuluttamaa demokratian kehittävää vaikutusta. Dahlin mukaan edustuksellisen demokratian osallistumismahdollisuudet tarjoavat tilaisuuden kansan moraalille kehitykselle.

Jotta ihmiset voisivat demokratiassa tietää, mitä he haluavat, heidän tulee Dahlin (mt. 111–112) mukaan ainakin jollakin tasolla ”valistua”. Demokratian toimivuus edellyttääkin Dahlin mukaan, että kansalaisilla on mahdollisuus kehittää ymmärrystään yhteisestä hyvästä. Tämä kriteeri on haasteellinen, koska helposti käy niin, että kaikilla kansalaisilla ei ole yhtäläistä pääsyä tärkeisiin tietoihin. Tästä syystä kriteeri on velvoite erityisesti instituutioille, joiden tulee Dahlin mukaan tarjota kansalaisille tarvittava informaatio.

Kielen keskeistä merkitystä Dahlin teorioissa voi perustella pitkälti samoin tulkinnoin kuin Millin kohdalla. Kansalaisten tieto ja kyvykkyys edustuksellisen demokratian elinehtona tarkoittaa, että poliittisen kielen hallinta on sekä Dahlilla että Millillä aivan demokratian toimivuuden ytimessä. Tiedon hankinnan, ymmärtämisen ja omien perustelujen esittämisen kannalta politiikan kielen hallintaa tarvitaan Dahlin ajatusten perusteella poliittisessa osallistumisessa systemaattisesti ja jatkuvasti. Milliä selvemmin Dahl toivoo, että politiikan kielen hallinta olisi yhtäläistä kaikkien kansalaisten keskuudessa. Tämä tiedon tasa-arvo kuuluu Dahlin ajattelussa demokratian oikeudenmukaisuuden ja toimivuuden perustaan.

Dahlin poliittisen tasa-arvon käsitys on teoreettisessa ihanteellisuudessaan niin sanotusti yksinkertainen (Setälä 2003, 89). Hän (Dahl 1989, 109) sanookin, että ottaa itsestään

selvänä, ettei täydellisen demokratian ihanne ikinä toteudu käytännössä⁵. Dahl (mt. 177) onkin lähestynyt empiriaa määrittelemällä monien valtaa, polyarkiaa. Myös polyarkian ehdoiksi Dahl (mt. 233) määrittää, että kansalaisilla tulee olla mielipiteen- ja ilmaisunvapaus sekä oikeus tietolähteisiin ja että kansalaisyhteiskunnan ryhmien tulee olla riippumattomia hallintovallasta.

Teoreettisessa ihannedemokratiassa ja empiirisessä polyarkiassa ei kansalaisten mahdollisuus tuoda asiakysymyksiä poliittiselle agendalle näytä vastaavan toisiaan. Jotta kansalaisten yhtäläisestä vaikutusvallasta voidaan puhua, on valintamenettelyjen tasa-arvoisuuden ohella tarkasteltava sitä, miten poliittisen esityslistan määrittely (*agenda setting*) yhteiskunnassa toteutuu (Setälä 2003, 90). Dahlin ihanne kansalaislähtöisestä esityslistan määrittelystä on ongelmallinen ensinnäkin siksi, että tosielämän yhteiskunnassa kansalaiset määrittelevät politiikan aihealueita vain vähäisissä määrin. Itse asiassa koko *päiväjärjestysteorian* on synnyttänyt huomiota siitä (alun perin McCombs ja Shaw 1972), että media tarjoaa aiheet, joista kansalaiset muodostavat mielipiteensä. Dahlin ihannedemokratian edellyttämä tilanne, jossa politiikan esityslista muodostuisi kansalaisten ennakolta muodostamista preferensseistä, ei ole realistinen, sillä nämä preferenssit syntyvät vasta julkisen keskustelun perusteella (Setälä 2003, 91).

Poliittisen esityslistan tuottaminen ei ole yhteiskunnassa yksioikoinen prosessi, mutta siinä korostuu eri yhteiskunnan toimijoiden painoarvo poliittisessa keskustelussa. Median valta on huomattava, mutta poliitikkojen valtaa suhteessa mediaan ei voi unohtaa. Poliitikot tarjoavat median agendalle aiheita, joita media nostaa julkisuuteen valikoiden. Toisaalta median rooli on myös tarttua aihealueisiin, jotka poliitikot mieluiten pitäisivät poissa päivänvalosta. Yhteiskunnan ja teknologian kehitys, kuten sosiaalinen media ja kansalaisaloitepalvelu, mahdollistavat enenevässä määrin kansalaisille mahdollisuuksia nostaa aiheita julkiseen keskusteluun, mutta niiden osuus on toistaiseksi ollut suhteessa melko vähäinen.

Huomiot yhteiskunnan päiväjärjestyksestä ovat kielen kannalta kiinnostavia. Se toimija, jolla on yhteiskunnan päiväjärjestyksestä suurin vaikutusvalta, määrittää myös pitkälti, millaisella kielellä poliittista keskustelua käydään. Osallistuakseen uskottavasti julkiseen keskusteluun kansalaisen on käytettävä kieltä, jolla poliittista keskustelua on

⁵ Tämä ei Dahlin (mp.) mukaan tarkoita, ettei demokratian ihannetta voi pitää tosielämässäkään käytännöllisenä mallina.

totuttu käymään. Kieli ja politiikan aihealueiden määrittely ovatkin kansalaisen autonomisuuden näkökulmasta läheisessä yhteydessä. Kun poliitikot puhuvat sote-uudistuksesta ja erva-alueista, kansalaisen mahdollisuudeksi jää lähinnä osallistua jo aloitettuun keskusteluun ja sillä kielellä, jota keskustelussa on jo aiemmin käytetty. Kielen näkökulmasta Dahlin kriteeri kansalaisryhmien riippumattomuudesta ei saa tosielämän yhteiskunnissa tukea.

Sekä Millin että Dahlin demokratiateoreetisoinneissa korostuu käsitys poliittisesta toimijuudesta demokratian toimivuuden perusrakenteena. Oikeudenmukaisuuskäsitykset perustuvat sille, millainen ja kenen toiminta yhteiskunnassa on moraalista. Liberaali demokratia, jonka synnyttäjänä valistuksen ajalla toimi porvarissääty, toi esiin yhteiskunnan poliittisten ja ei-poliittisten alueiden ristiriidan. Demokratian toimivuuden kannalta oli haasteellista, että kansalaisyhteiskunnan jäsenet ajavat yhtäällä omaa etuaan ja samaan aikaan muodostavat valtion, jonka pitäisi pyrkiä ylläpitämään oikeudenmukaista yhteiskuntajärjestystä. (Malmberg 2012, 16–17.) Jürgen Habermas (2004 [1962], 48–51) on tarjonnut ratkaisuksi liberaalin demokratian ristiriitaan poliittisen julkisuuden ajatuksen. Hänen mukaansa yleinen mielipiteenmuodostus toimii ratkaisijana valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä.

Habermasin (mp.) ajatuksen mukaan kansalaisyhteiskunnan jäsenet muodostavat yleisön, jonka kautta pystyvät yksilöinä samaistumaan muihin yksilöihin ja muodostamaan yleisen mielipiteen. Yleisön jäsenenä yksilö ei pohjaa toimintaansa vain omaan etuunsa vaan yleiseen käsitykseen ihmisestä. Kokonaisia yhteiskuntia kattavan yleisön muodostuminen edellyttää luonnollisesti politiikan julkisuutta ja viestintää.

Habermas on korostanut kommunikatiivisuuden merkitystä rationaalisessa poliittisessa toiminnassa. Hänen (1984, 15–18) mukaansa sosiaalisessa toiminnassa kieli muuntaa subjektiiviset ajatukset yhteisesti ymmärrettäviksi. Kommunikatiivinen rationaalisuus sisältää Habermasin mukaan konnotaatioita, jotka perustuvat ihmisten keskeiseen ja yhteiseen kokemukseen. Näin keskustelussa voidaan ylittää ihmisten subjektiivisuus ja päästä kiinnittymään ihmisten väliseen todellisuuteen. Kieli on Habermasin kommunikaatioajattelussa siis merkityksiä kantava viestinnän ja ymmärtämisen väline. Välineellisyys ei tarkoita neutraaliutta, vaan kielen avulla yhteiskunta, kulttuuri ja yksilö rakentavat ja uusintavat ympäristöään (Habermas 1994, 87). Habermas (mp.) nimittää kulttuuriksi sitä tietovarastoa, jonka pohjalta kommunikaatiossa tehdään tulkintoja ja pyritään yhteisymmärrykseen.

Keskeistä siis on, mitä kielen käyttäjä ilmaisuillaan tavoittelee tai mitä hänen ihanteellisesti pitäisi tavoitella. Kyse on siis moraalisesta vastuusta, joka onkin myös Habermasin teoriassa keskeinen. Väite on moraalisesti validi, kun kaikki keskustelun osallistujat voivat jakaa ja hyväksyä sen. (Setälä 2003, 138–139.) Tämä edellyttää luonnollisesti, että kaikki ovat ymmärtäneet väitteen samalla tavoin.

Habermasin (1994, 70) mukaan yhteinen tieto konstituoi yhteisymmärryksen. Yhteiseen tietoon päästään kuitenkin vasta, kun kommunikoijien tilannetta koskevat tulkinnat käyvät riittävästi yksiin. Ei riitä, että kommunikoijat ovat yhtä mieltä tai tietävät olevansa yhtä mieltä. Yhteisymmärrykseen päästäkseen heidän on myös pidettävä yhteistä tietoa pätevänä. Yhteisymmärrykseen perustuu, että kommunikaatio on yleensä tuloksellista ja mielekästä ja että keskustelijat ovat kykeneviä tulkitsemaan toisiaan.

Kun keskustelijat pyrkivät yhteisymmärrykseen, heistä tulee riippuvaisia toisistaan (mt. 71). Heidän on jatkuvasti otettava huomioon toistensa kannanottoja. Tulkitsen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan ehtoja niin, että yhteinen kieli kuuluu ilman muuta hänen kuvaamaansa yhteiseen tietopohjaan. Yhteinen tietovarasto puolestaan muotoutuu kulttuurissa. Yhteisymmärryksellä ei ole tekemistä sisällöllisen vaan tulkinnallisen konsensuksen kanssa. Keskustelijoiden tulee ymmärtää toisiaan, jotta he voivat tulkita syitä sille, minkä vuoksi sisällölliseen konsensukseen ei mahdollisesti päästä.

Keskustelua, jonka osallistujat ovat tasa-arvoisessa asemassa keskenään ja punnitsevat keskustelun väitteitä argumenttien onnistumisen kannalta, Habermas kutsuu *ideaaliksi puhetilanteeksi* (Rehg 1996, xiii). Ideaalissa puhetilanteessa keskustelijat ovat *kommunikatiivisesti rationaalisia*, toisin sanoen ideaali keskustelu edellyttää osallistujilta tiettyjä pätevyyspiirteitä (Tuori 1998, 78). Habermasin (1994, 96) mukaan nimittäin juuri kommunikatiivinen rationaalisuus saa keskustelijat löytämään yhteisymmärryksen, objektiivisesti oikeudenmukaisen ratkaisun. Jotta keskustelija voisi ymmärtää toisen keskustelijan ilmaiseman lauseen merkityksen, hänen on tunnettava lauseen validiteetin ehdot (Habermas 1984, 115). Keskustelijat voivat saavuttaa konsensuksen vain käyttämällä yhteisesti jaettuja ilmaisuja ja käsitteitä ja tukeutumalla argumentteihin, jotka kaikki ymmärtävät samalla tavoin (Rehg 1996, xv).

Demokraattisen päätöksenteon edellytys on kommunikatiiviseen rationaalisuuteen perustuva keskustelu, joka käydään kansalaiskeskusteluna *julkisessa tilassa* (Habermas

1996, 362). Tutkimani ydinvoima-aiheiset keskustelut voidaan katsoa käydyiksi tällaisessa habermasilaisen demokratian edellyttämässä julkisessa sfäärissä. Avoimeksi jää kysymys, täyttävätkö aineistoni keskustelut kommunikatiivisen rationaalisuuden ehdot. Tutkimukseni on tarkoitus vastata tähän kysymykseen politiikan kielen hallinnan osalta.

Habermasilla kielen rooli kytkeytyy ennen muuta politiikasta käytävään julkiseen keskusteluun, jota on jalostettu edelleen deliberatiivisen demokratian teoreetisoinneissa. Deliberatiivisen demokratian kehittelijät ovat painottaneet ennen päätöksentekoa toteutetun julkisen harkinnan ja keskustelun tärkeyttä. Habermasin ohella deliberatiivisen demokratian perinteen syntyyn ovat vaikuttaneet historian aikana eri ajattelijat aina Antiikin Kreikasta Immanuel Kantin, John Stuart Millin ja Hannah Arendtin kautta nykypäivän teoreetikoihin (Dryzek 2000, 2). Deliberatiivisen demokratian teoria onkin eräänlainen ratkaisuehdotus historian aikana syntyneille demokratian ehdoille ja haasteille.

Deliberatiivisen demokratian teoriassa julkisella keskustelulla ja harkinnalla pyritään määrittelemään valintoja, joiden perusteet kaikki osallistujat voivat hyväksyä. Parhaiksi päätöksiksi deliberatiivisen keskustelun perusteella muotoutuvat ne vaihtoehdot, jotka saava parhaimmat perustelut. (Setälä 2000, 131.) Ajatus on samansuuntainen kuin Habermasilla (1984, 15–18), jonka mukaan paras argumentti saa keskustelussa auktoriteettiaseman. Millin (1861, 192–194) mukaan vaatimus julkisesta äänestyspäätöksen perustelusta johtaisi varmimmin moraaliseen lopputulokseen. Deliberatiivisen demokratian kannattajat painottavat, että keskustelussa esitettyjen perusteiden tulee olla yhteisesti hyväksyttyjä.

Perustelujen lisäksi deliberatiivisessa demokratiassa korostuu Dahlin peräänkuuluttama tasa-arvoisuus kansalaisten välillä. Periaatteena on, että keskustelu on avointa ja että osallistujilla on yhtäläiset mahdollisuudet vaikuttaa päätöksen lopputulokseen. Ainoa kilpailullisuus kumpuaa habermasilaisesta argumenttien paremmuusjärjestyksestä (Dryzek 2000, 172). Myös deliberatiivisen demokratiateorian perustana on, että perustelujen ja laadukkaan argumentoinnin vaatimus edellyttää kansalaisilta erityisiä taitoja ja samalla politiikalle ominaisen kielen hallintaa.

Deliberatiivisen demokratiateorian vaatimus keskustelun avoimuudesta viittaa tasa-arvoisuuden lisäksi siihen, että keskustelijat kuuntelevat ja pyrkivät ymmärtämään

toisiaan (Benhabib 1996, 68, 71–72). Tämä avoimuuden ajatus viittaa Hannah Arendtin (1961, 220–221) käsitykseen, joka pohjaa Kantin arvioinnin kritiikkiin ja jonka mukaan avartunut mielenlaatu (*enlarged mentality*) poliittisia arviointeja tehtäessä on asettumista toisen asemaan. Toisten läsnäolo on Arendtin mukaan välttämätöntä, koska muuten yksilö ei voi tehdä arviointia kuin subjektiivisesta näkökulmasta. Toisin kuin aggregatiivisessa demokratiateoriassa, jossa kannatetaan kansalaisten preferenssien yhdistämistä, deliberatiivisen demokratian tarkoituksena on onnistua muuttamaan kansalaisten preferenssejä yhteensopiviksi avoimen keskustelun ja perustelujen avulla ja lopulta saavuttamaan yhteisymmärrys (Setälä 2000, 131).

John Stuart Millin, Robert Dahlin ja Jürgen Habermasin ajattelusta on poimittavissa yhteisiä demokratian arvoihin ja toimivuuteen perustuvia perusperiaatteita. Näitä ovat erityisesti pätevyyspiirteet, joita kansalaisilta edellytetään poliittisessa osallistumisessa. Myös deliberatiivisen demokratian teoretisoinneista on tulkittavissa samansuuntainen pätevyyspiirteiden edellytys. Tulkinnan perusteella väitän, että kansalaisten tietotaito ja kyvykkyys ovat demokratian kovinta ydintä, jota ilman demokratian toimintamahdollisuudet edes minimissään saati ihanteellisimmillaan ovat olemattomat. Väitän myös, että politiikan kieli yhteiskunnallisessa viestinnässä, josta politiikka lähes yksinomaan muotoutuu, on avaintekijä kansalaispätevyydessä ja näin ollen myös demokratian toimivuuden ja arvojen toteutumisen kannalta. Kielen merkitystä kansalaisretoriikan kannalta pohdin näiden huomioiden innoittamana seuraavaksi.

3.3. Kieli kansalaisretoriikkana ja politiikan työvälineenä

Retoriikka on taitoa vaikuttaa toisiin puheen avulla. Aristoteleen (1997) mukaan retoriikka edellyttää käyttäjältään tietoa puheenaiheista, hyveistä sekä niihin vetoamisesta. Hänelle retoriikka on politiikkaa. Aristoteleen ajattelua on puheen ja politiikan suhteesta jatkanut Hannah Arendt. Hänen (2002, 12) mukaansa ihmisten teot, tiedot ja kokemukset voivat olla merkityksellisiä vain siinä määrin kuin niistä voidaan puhua. Arendtin (mt. 11) mukaan nimenomaan puhe tekee ihmisestä ylipäättään poliittisen olennon.

Kansalaisretoriikka viittaa kansalaisen taitoihin käyttää kieltä vaikuttavasti ja tulkita muiden kielellisiä vaikuttamispyrkimyksiä (Heikkinen 2009). Kun kansalaisten on

kyettävä muodostamaan tahtonsa ja näkemyksensä itsenäisesti, heillä tulee olla edellytykset poliittiseen harkintaan, informaation vastaanottamiseen, keskinäiseen kommunikaatioon sekä poliittiseen järjestäytymiseen (Setälä 2003, 28). Poliitiikan kielen hallinta on kiistatta kansalaisretoriikan toteutumisen ehto.

Kansalaispätevyys on termi, jonka alaisuuteen kansalaisretoriikan voi katsoa lukeutuvan. Kansalaispätevyys on jaoteltu *sisäiseen* (internal) ja *ulkoiseen* (external) muotoonsa, joista ensimmäinen tarkoittaa kansalaisen arviota omasta politiikan ymmärryksestään ja pätevydestään ja jälkimmäinen kansalaisen uskoa osallistumisensa vaikutuksiin (ks. esim. Borg 1996, 19–22). Kansalaispätevyyttä on tutkimuksissa operationalisoitu muun muassa tutkimalla kansalaisten päättelykykyä, poliittisten prosessien tuntemusta ja perustelutaitoja (ks. esim. Suoninen ym. 2009, 21). Poliitikalle ominaisen kielen hallinnan roolia kansalaispätevyyden osana ei tietääkseni ole Suomessa eritelty ja kartoitettu.

Demokratian ihannetilanteessa kansalaisretoriikka toteutuu tasa-arvoisesti kansalaisten keskuudessa ja edistää demokratian toimivuutta ja oikeudenmukaisuutta. Sekä Dahl (1989, 337–338) että Habermas (1996, 315–317) huomauttavat, että modernissa yhteiskunnassa kansalaisilla ei kuitenkaan ole mahdollista olla sellaista erityistietoa, jota poliittinen päätöksenteko edellyttää. Iris Marion Youngin (2000, 30–35) mukaan kulttuuriset, taloudelliset ja kielelliset resurssit asettavat kansalaiset väistämättä eriarvoiseen asemaan suhteessa toisiinsa.

Huomiot viittaavat siihen, että demokratiateorioissa peräänkuulutettu tasa-arvo vaarantuu, jos kansalaisretoriikkaan kuuluvat tiedot ja taidot ovat kansalaisten keskuudessa vajavaisia. *Poliittisesta köyhyydestä* voidaan puhua silloin, kun tarkoitetaan sellaisen kansalaispätevyyden puutetta, joka antaa edellytykset julkiseen keskusteluun (Bohman 1996, 109–110).

Valtion suhdetta kansalaisiin määrittää huomattavasti se, miten hyvin viestijät ymmärtävät toisiaan ja kuka viestintäprosessia ohjaa. Kansalaisella on sitä vähemmän mahdollisuuksia osallistua vallankäyttöprosessiin, miten vaikeampi hänen on ymmärtää häntä koskevia päätöksiä. (Heikkinen 2007, 11.) Samalla päätöksentekijöitä ja kansalaisia toisistaan erilleen ajava kieli heikentää kansalaisten osallistumismotivaatiota, kun osallistumiseen vaadittavat resurssit kasvavat.

Demokratia ja kieli kohtaavat siis ennen muuta tasa-arvon vaatimuksessa. Kommunikatiivisen tasa-arvon on puolestaan nähty olevan riippuvainen muista hyvinvoinnin ulottuvuuksista, minkä vuoksi deliberatiivisessa demokratian onnistumisen edellytyksenä on pidetty mahdollisimman tasa-arvoista hyvinvointiyhteiskuntaa. Dryzeikin (2000, 172–173) mukaan kommunikatiivinen epätasa-arvo kansalaisten välillä kumpuaa myös muusta kuin materiaalisesta epätasa-arvosta, kuten siitä faktasta, että ihmiset ovat kognitiivisilta kyvyiltään ja luonteenpiirteiltään erilaisia.

Tulkitsen kommunikatiivisen epätasa-arvon sisältävän oletuksen kielenkäytön epätasa-arvoisesta kulttuurista. Koska politiikan kieli on ammattikieli, sen rooliin yhteiskunnassa kuuluu jo luonnostaan ihmisryhmien epätasa-arvoisuus: jako *ammattilaisiin* ja *maallikoihin*. Poliittisessa viestinnässä on väistämättä mukana erilaisia toimijoita, joiden suhde itse aiheeseen, politiikkaan, eroaa toisistaan. Muiden ammattikielten tavoin politiikan kieli on syntynyt tiettyyn käyttötarkoitukseen, poliittisten asioiden hoitamiseen, ja tämä tehtävä muokkaa kieltä edelleen jatkuvasti.

Kielellinen eriarvoisuus ammattilaisten ja maallikoiden välillä kumpuaa siis paitsi ryhmien erilaisista, muun muassa ajallisista, mahdollisuuksista perehtyä ja omaksua kielimuoto mutta myös vallasta käyttää, rakentaa ja uusintaa kieltä. Poliitiikan ammattilaisilla on valta määritellä ja ottaa käyttöön kielimuoto, joka päättyy laajemmin yhteiskunnan käytettäväksi. Poliitiikkaan uskottavasti osallistuakseen kansalaisten on omaksuttava tämä sisäpiirissä määritelty kielenkäytön tapa.

Kun poliitikko käy keskustelua televisiossa, hän voi pyrkiä näyttäytymään ammattilaisena ja käyttämään ammattikieltä piittaamatta yleisön ymmärtämisvaikeuksista. Toisaalta hän voi pyrkiä yksinkertaiseen ja ymmärrettävään kielenkäyttöön, jolloin vaarana on, että monimutkaiset poliittiset aiheet yksinkertaistuvat ja näyttäytyvät mustavalkoisina. Ensimmäistä tilannetta voi kritisoida demokratian näkökulmasta, jälkimmäistä voi syyttää populismiksi.

Heikkisen ja Hurmeen (2008, 121) mukaan jargon on ongelma, jos viestinnän ihanteena pidetään yleistajuista kielenkäyttöä. Vesa Heikkinen on virkatekstejä käsitelleessä tutkimuksessaan huomannut, että julkishallinnon työntekijät pitävät yllä totuttuja kielellisiä konventioita eivätkä huomaa valitsevansa eri vaihtoehtojen välillä. Hän kutsuu tätä konventionalisuutta virallisen ideologiaksi. (Heikkinen 2000a, 267–296;

2000b, 322.) Ammattikielen käyttö on siis keskeinen osa ammattitaitoa. Yhä mediavaltaisemmassa yhteiskunnassa on helppo ajatella, että poliitikot mielellään esiintyvät ennen kaikkea alansa ammattilaisina, mikä johtaa myös ammattimaisen kielen käyttöön. Ammattimaisuuden mittarina voitaisiin toki pitää myös sitä, että osaa esittää asiantuntemustaan tavalla, jonka asiaan vihkiytymätönkin vaivatta ymmärtää.

George Orwellin mukaan poliittisen kielen heikkoudet ovat ajattelun laiskuutta, vanhojen tapojen uusintamista. Kielenkäyttäjät eivät näe vaivaa muodostaa itse ilmaisuja, joissa tärkeintä on ymmärrettävyys, vaan käyttävät jo valmiiksi käytettyjä ja kuluneita ilmaisutapoja ja näin uusintavat kielen heikkoja osa-alueita. Kielen kehitys ei hänen mukaansa ole pelkästään luonnollinen prosessi, johon kielenkäyttäjät eivät omalla toiminnallaan voisi vaikuttaa. (Orwell 1946.)

Politiikan kieli, jota kansalaisten tulisi demokratian ihanteen mukaan riittävästi hallita, tulee kansalaisille ylhäältä päin annettuna. Tässä mielessä on luontevaa puhua kielen *hallinnasta*, jostakin opitusta. Sosiaalisen median aikakaudella kansalaisilla on kuitenkin ainakin näennäinen mahdollisuus rakentaa politiikan kieltä itse. Myös kansalaisaloitejärjestelmä, joka mahdollistaa kansalaisille poliittisten kysymysten nostamisen agendalle, tarjoaa vastaavan luovuuden areenan. Käytännössä kansalaisten mahdollisuudet vaikuttaa politiikan kieleen ovat kuitenkin toistaiseksi varsin rajalliset.

Kielen moniulotteisen luonteen vuoksi tutkimuskohteen tarkka määrittely on ensiarvoisen tärkeää. Sekä *kieli* että *politiikka* ovat laajoja ja abstrakteja käsitteitä. Heikkisen ja Pajusen (2016, 22–23) mukaan politiikkaa ei sellaisenaan ole olemassa, vaikka sitä oikeastaan on kaikkialla ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Samaahan voi sanoa kielestä: ilman ajattelua, itseilmaisua eli kielellisten valintojen tekemistä ja vuorovaikutusta kielellä ei tehtäisi mitään. Seuraavaksi esittelen tutkimukseni aineiston, jonka avulla selvitän yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen ja demokratian yhteyksiä.

4. Aineisto

Tutkimusaineisto muodostuu kansalaisten (luku 4.1.) ja politiikan ammattilaisten (luku 4.2.) käymistä energiapoliittisista keskusteluista. Energiapolitiikka on mielekäs aihe politiikan kielen tutkimuksen kannalta monestakin eri syystä. Ensinnäkin energiapolitiikka vaatii aihealueena erityistietämystä niin energiateollisuudesta kuin politiikasta, ja näin ollen energiapoliittinen keskustelu tarjoaa väylän politiikalle ominaisen kielen ominaisuuksien tarkastelulle.

Toiseksi energiapolitiikka on aihe, joka koskettaa kaikkia, niin yksittäisiä kansalaisia että kansallisia ja globaaleja yhteisöjä, ja on siten demokratian kannalta olennainen asiakysymys. Kolmanneksi energiapolitiikka on ajan kuluessa pitänyt pintansa yhtenä kansallisen ja kansainvälisen politiikan pääaihealueista ja pysyy vuodesta toiseen ajankohtaisena. (ks. myös Himmelroos 2012, 57.) Aihe on jälleen ajankohtainen, sillä hallitus hyväksyi 24.11.2016 vuoteen 2030 ulottuvan kansallisen energia- ja ilmastostrategian, jota on kuvailtu jopa vallankumoukselliseksi.

Alun perin käytössäni oli deliberaatiotutkimukseen kerätyt kansalaiskeskustelut. Koska kansalaiskeskusteluaineisto koostuu keskustelussa tuotetusta puhutusta politiikan kielestä, oli verrokkiaineistoksi etsittävä aineisto, jossa politiikan ammattilaiset keskustelevat energiapolitiikasta. Verrokkiaineistoksi valikoituivat energiapolitiikkaa käsittelevät tv-keskustelut, joiden osallistujat olivat nauhoitusten aikaan suomalaisia poliitikkoja tai muita politiikan ammattilaisia. Esittelen seuraavaksi tarkemmin molemmat aineistoni, ensin kansalaisten käymät deliberatiiviset keskustelut ja sitten politiikan ammattilaisten tv-keskustelut. Tämän jälkeen pohdin aineistojen vertailtavuutta ja sitä, miten hyvin ne edustavat tutkimukseni kiinnostuksen kohdetta, politiikan kieltä.

4.1. Deliberatiiviset kansalaiskeskustelut

Tutkimuskokeilu *Kansalaisdeliberaatio* toteutettiin Turussa marraskuussa 2006 Turun yliopiston ja Åbo Akademin yhteistyönä. Keskustelutilaisuuksiin osallistui satunnaisotannalla kutsutusta 2500 kansalaisesta 135. Osallistujat jaettiin 10–13 hengen pienryhmiin käymään keskustelua tavoitteenaan muodostaa deliberatiivisen keskustelun

avulla näkemys kysymykseen *pitäisikö Suomeen rakentaa kuudes ydinvoimala?* (Setälä & al. 2010, 8–10; Himmelroos 2012, 57–61.)

Olin yhteyksissä Åbo Akademin tutkijatohtori Staffan Himmelroosiin, joka ystävällisesti lähetti kansalaiskeskusteluaineiston sähköisesti käyttööni. Keskusteluaineisto on litteroitu doc-tiedostoiksi, joita on yhteensä kymmenen, yksi kunkin ryhmän keskustelulle. Aineisto on suuri: kunkin litteraation pituus on noin 70 sivua eli noin 16 500 sanaa. Koska politiikan ammattilaisten keskusteluaineisto on huomattavasti pienempi, rajasin deliberaatioaineiston niin, että otin satunnaisesti kolmesta eri keskustelusta sattumanvaraisesti 5000 sanan osion analysoitavaksi. Näin aineisto-otos on kooltaan saman suuruinen politiikan ammattilaisten keskusteluaineiston kanssa. Kaikista kansalaiskeskusteluista otoksen suuruus on noin 10 prosenttia. Saturaation testaamiseksi otin analysoitavaksi satunnaisesti neljännestä keskustelusta ensimmäiset 2000 sanaa, jotka eivät tuoneet analyysiin enää uusia kiinnostavia huomioita. Valitsemieni kielen piirteiden analyysin kannalta aineiston voi siis katsoa olevan riittävän kokoinen.

Anonymiteettisyydestä olen antanut kansalaiskeskustelujen osallistujille tutkimusnimet. Jotta lukijan olisi analyysin kuluessa helppo hahmottaa, kuka kuuluu mihinkin ryhmään, olen nimennyt kunkin ryhmän osallistujat ryhmän omalla kirjaimella alkavilla nimillä. Kansalaiskeskustelujen ryhmät ja niiden osallistujat on esitelty taulukossa 1. Samalla näkyvät myös ryhmien sukupuolijakaumat.

Taulukko 1. Kansalaiskeskustelujen ryhmät ja osallistujat.

Ryhmä J	Jarmo, Jouko, Jesse, Jouni, Jalmari, Jere, Jasper Jasmin, Johanna, Juulia, Jenna, Janika
Ryhmä S	Sami, Sampo, Sakari, Samuli Siiri, Sanni, Silja, Sini, Selma, Saila
Ryhmä H	Harri, Heikki, Hannes, Henri, Hannu, Henna, Heini, Helmi, Hilma, Hilda

Tutkimustehtäväni kannalta hyödyllisiä taustatietoja olisivat olleet osallistujien koulutus ja sosioekonominen asema, sillä korkeasti koulutetut ja korkeassa sosioekonomisessa asemassa olevat ovat tutkimuksissa olleet muita kiinnostuneempia politiikasta ja kokeneet poliittisen tietämyksensä muita paremmaksi. Koska tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista, on hyvin todennäköistä, että osallistujilla on erityisiä intressejä poliittisia kysymyksiä ja ydinvoimaa kohtaan (Himmelroos 2012, 57–58). Toisaalta kansalaisryhmien sisällä on luonnollisesti eroja, ja keskustelijat ovat osallistuneet tutkimukseen erilaisin motiivein. On huomioitava, että osallistujat saivat osallistumispalkkion, mikä todennäköisesti innosti ainakin osaa osallistumaan. Toisille energiapoliittiset asiakysymykset ja samalla niille ominainen kielenkäyttö on tuttua, toisille ei ehkä lainkaan. Kansalaisten yksilölliset erot on syytä huomioida johtopäätöksiä tehtäessä. Erilaisista motivaatioista seuraa valikoitumista, mutta koska osallistujat kutsuttiin satunnaisotannalla, voidaan otoksen katsoa edustavan kansaa laajasti.

Kansalaisdeliberaatio-aineisto on kerätty demokraattisen päätöksenteon tutkimista varten, ja sen keräämisen tarkoituksena oli erityisesti tarkastella kahden eri päätöksentekomenettelyn piirteitä ja vaikutuksia. Keskusteluryhmät oli aineistossa jaettu satunnaisesti siten, että osan tarkoituksena oli tehdä päätös kuudennesta ydinvoimalasta suljetulla lippuäänestyksellä ja osan muodostamalla avoimesti yhteinen näkemys vastauksena kysymykseen ja tekemällä näkemyksestään kirjallinen loppulausunto. (Setälä & al. 2010.) Deliberatiivisen demokratiateorian ajatuksena on, että edustuksellisen päätöksenteon demokraattisuus ja legitiimiys paranee, kun päätöksiä tehdään nojaten julkiseen kansalaiskeskusteluun pelkän äänestämisen sijaan. Teoreetikot ovat muun muassa peräänkuuluttaneet *minikansojen* eli kansalaiskeskustelufoorumien merkitystä päätöksenteon osana, sillä ne valistavat julkista mielipidettä ja elvyttävät kansalaisyhteiskuntaa (Setälä & al. 2010, 2).

Deliberatiivisen demokratian tutkimuskokeilu sopii työni aineistoksi monella tapaa. Keskusteluissa on useita osallistujia, mikä mahdollistaa osallistujien yksilöllisten erojen pohdinnan. Toiseksi keskustelujen aihealue, ydinvoima, on tarpeeksi erityislaatuinen, jotta politiikan erityiskielen piirteet ja sitä kautta vertailtavuus poliitikkojen aineistoon on mahdollista saada näkyviin. Lisäksi tutkimuskokeilun

aineisto on kerätty demokratiatutkimuksen tarkoituksiin, mikä sopii hyvin yhteen oman työni tavoitteiden kanssa.

4.2. Poliittiset tv-keskustelut

Aloitin tv-keskusteluaineiston hankinnan olemalla yhteyksissä Yleisradion arkistotoimittajaan. Sain häneltä listan vuonna 2006 tv:ssä lähetetyistä energiapolitiikka-aiheisista keskusteluohjelmista, joista kaksi osoittautui tutkimukseni kannalta sopiviksi. Tilasin käyttööni nämä kaksi ajankohtaisohjelmaa: 5.2.2006 esitetyn *Maailman näyttämöllä* (30 min) ja 26.4.2006 esitetyn *A-talkin* (49 min).

Maailman näyttämöllä -keskusteluohjelman lähetyksessä käsiteltiin Suomen energiapolitiikkaa erityisesti Venäjä-riippuvuuden näkökulmasta. Keskustelijoina olivat Venäjä-tutkija Hanna Smith Aleksanteri-instituutista, kauppa- ja teollisuusministeri Mauri Pekkarinen (kesk.) ja tutkimuspäällikkö Pekka Sutela Suomen Pankista. Lähetys edustaa ajankohtaiskeskusteluohjelmaa, jossa juontaja ohjailee keskustelua välikysymyksillä mutta puuttuu keskustelijoiden puheisiin ja esittää jatkokysymyksiä hyvin vähän.

A-talkin lähetyksen aiheena oli ydinvoiman riskit ja vaihtoehdot. Ohjelman otsikko oli ”Ydinvoima jyrää – unohtuiko Tsernobyli?” Jo otsikosta voi päätellä, että kyseessä on draamahakuisempi keskustelu kuin Maailman näyttämöllä -lähetyksessä. A-talkin neljä keskustelijaa oli jaettu pareittain toimittajan kummallekin puolen siten, että katsojasta katsottuna vasemmalla istuivat ydinvoiman vastustajat, vihreiden puheenjohtaja Tarja Cronberg ja Greenpeacen energia-asiantuntija Harri Lammi. Oikealla puolella istuivat puolestaan ydinvoiman puolustajat, Ydinvoimanuoret ry:n varapuheenjohtaja Kari Kuusisto sekä kokoomuksen europarlamentaarikko Eija-Riitta Korhola. Toisin kuin Maailman näyttämöllä -ohjelmassa A-talkin lähetyksessä on vastakkainasettelulla haettu jo lähtökohtaisesti tunteita herättävää keskustelua, mikä näkyy muun muassa runsaansa päällekkäispuhuna ja puheenvuorojen kiireellisenä tahtina.

Ohjelmat lähetettiin minulle sähköisesti, ja aluksi katselin ne kertaalleen läpi. Tämän jälkeen litteroin ohjelmat mahdollisimman hyvin kansalaiskeskustelujen litteraatioita vastaaviksi doc-tiedostoiksi. Maailman näyttämöllä -keskustelu on litteroituna pituudeltaan 3298 sanaa ja A-talk 6664 sanaa.

Koska kansalaiskeskusteluaineisto oli tässä vaiheessa huomattavasti politiikan ammattilaisten keskusteluaineistoa laajempi, päätin ottaa jälkimmäiseen mukaan vielä yhden ohjelman, 17.4.2007 esitetyn *A2 Ilmastomuutos-illan* (1 h 55 min). Ohjelmaa ei tarvinnut erikseen tilata, vaan se oli valmiiksi katsottavissa Ylen Elävästä arkistosta. Ilmastomuutos-ilta on noin vuoden Maailman näyttämöllä ja A-talk -lähetyksiä uudempi, mutta hitaasti muuttuvan kielen kannalta tämä ei ole merkittävä ongelma. Eroavaisuuksia keskustelujen välillä saattaa nousta lähinnä siitä syystä, että Maailman näyttämöllä ja A-talk on esitetty ennen vuoden 2007 eduskuntavaaleja ja Ilmastomuutos-ilta vaalien jälkeen. Tälläkään tuskin on käytetyn kielen piirteisiin vaikutusta. Lähinnä kyseeseen tulee mahdollisten erojen pohdinta poliitikoilla, joiden tulevaisuuteen vaalit vaikuttavat merkittävästi.

Otin Ilmastomuutos-illasta aineiston osaksi vain tiettyjen keskustelijoiden puheenvuorot, sillä suurimman osan keskustelijoista ei voinut lähetykseen aikaan katsoa lukeutuvan politiikan ammattilaisiin. Aineiston ulkopuolelle jäivät muun muassa liikemies Toivo Sukarin ja ympäristömuutoksen professori Atte Korholan puheenvuorot. Sen sijaan aineistoon valikoitui kansanedustaja Hanna-Leena Hemmingin (kok.), tulevan elinkeinoministeri Mauri Pekkarisen, europarlamentaarikko Satu Hassin (vihr.), Maan ystävät ry:n ilmastokampanjavastaava Meri Pukarisen ja Ydinenergianuorten puheenjohtaja Henna Hopian puheenvuorot.

Tyylillisesti Ilmastomuutos-ilta muistuttaa enemmän A-talkia kuin Maailman näyttämöllä -ohjelmaa. A-talkin tavoin Ilmastomuutos-illassa keskustelijat on jaettu oletetun kantansa mukaan studion molemmiin puolin siten, että toimittajien vasemmalla puolella istuvat ekologisemmin ajattelevat ja oikealla puolella esimerkiksi yksityisautoilua puolustavat keskustelijat. Keskustelu on tunteikasta, ja päällekkäispuhunutta on paljon. Sekä A-talkissa että Ilmastomuutos-illassa toimittajat esittävät vaativia ja jyrkkiä kysymyksiä ja puuttuvat keskustelun kulkuun.

Erona A-talkin keskusteluasetelmaan on, että Ilmastomuutos-illan keskustelijat vaikuttavat olevan yhtä mieltä ilmastomuutoksen huolestuttavuudesta ja etsivän siihen ratkaisua, kun taas A-talkin keskustelijat perustelevat ydinvoiman käyttöä tai vastaavasti sen vähentämistä jakamatta juurikaan yhteistä näkemyspohjaa. Energiapolitiikasta keskustellaan Ilmastomuutos-illassa laajemmalla tasolla kuin Maailman näyttämöllä -ohjelmassa ja A-talkissa, mutta se sopii silti sisältönsä puolesta aineistoni osaksi hyvin.

Ilmastonmuutos-illassa käydään laajaa energiapoliittista keskustelua erityisesti ydinvoiman ympärillä.

Litteroinnin jälkeen Ilmastonmuutos-illasta kertyi politiikan ammattilaisten puheenvuoroja 5 207 sanaa, ja näin ollen koko politiikan ammattilaisten keskusteluaineiston laajuudeksi muodostui 15 169 sanaa. Litteroitu aineisto sisältää pääasiassa tutkimuksen kannalta kiinnostavien keskustelijoiden puheenvuoroja ja lisäksi jonkin verran toimittajien kommentteja ja kysymyksiä, jotka kuitenkin päätin jättää analyysin ulkopuolelle siitä syystä, että ne eivät ole spontaania puhetta vaan yleensä etukäteen käsikirjoitettuja. Poliitiikan ammattilaisiin kuuluu aineistossa siis viiden poliitikon lisäksi kaksi tutkimusammattilaista sekä neljä kolmannen sektorin edustajaa. Heidän nimensä ja roolinsa on esitelty taulukossa 2.

Taulukko 2. Tv-keskustelujen politiikan asiantuntijat.

Nimi (sulkeissa lyhenne)	Rooli	Tv-ohjelma
Mauri Pekkarinen (MaPe)	Kauppa- ja teollisuusministeri, tuleva elinkeinoministeri (kesk.)	<i>Maailman näyttämöllä, Ilmastonmuutos-ilta</i>
Satu Hassi (SH)	Europarlamentaarikko (vihr.)	<i>Ilmastonmuutos-ilta</i>
Tarja Cronberg (TC)	Vihreiden puheenjohtaja, kansanedustaja (vihr.)	<i>A-talk</i>
Hanna-Leena Hemming (HLH)	Kansanedustaja (kok.)	<i>Ilmastonmuutos-ilta</i>
Eija-Riitta Korhola (ERK)	Europarlamentaarikko (kok.)	<i>A-talk</i>
Hanna Smith (HS)	Venäjä-tutkija, Aleksanteri-instituutti	<i>Maailman näyttämöllä</i>
Pekka Sutela (PS)	Tutkimuspäällikkö, Suomen Pankki	<i>Maailman näyttämöllä</i>
Harri Lammi (HL)	Energia-asiantuntija, Greenpeace	<i>A-talk</i>
Kari Kuusisto (KK)	Varapuheenjohtaja, Ydinenergianuoret ry.	<i>A-talk</i>
Meri Pukarinen (MePu)	Ilmastokampanjavastaava, Maan ystävät ry.	<i>Ilmastonmuutos-ilta</i>
Henna Hopia (HH)	Puheenjohtaja, Ydinenergianuoret ry.	<i>Ilmastonmuutos-ilta</i>

Suomen Pankin ja Aleksanteri-instituutin tutkimushenkilökuntiin kuuluvat, taloustieteen tutkija Sutela ja kansainvälisen politiikan tutkija Smith voidaan katsoa yksiselitteisesti politiikan ammattilaisiksi. Järjestöjen edustajat Lammi, Kuusisto, Hopia ja Pukarinen tarvitsevat myös toimissaan poliittista asiantuntijuutta ja lobbaajina argumentointi- ja retoriikkataitoja. Toisin kuin Sutela ja Smith, järjestöjen edustajat ovat avoimesti poliittisia ja tietyn näkökannan takana. Kuten aineistokeskustelujen poliitikot myös järjestöjen edustajat edustavat energiapolitiikkakysymyksen kahta puolta: ydinvoiman vastustajia ja puolustajia. Tiivistettynä siis todettakoon, että politiikan ammattilaisten aineisto voidaan tutkimukseni tarpeisiin nähden katsoa koostumukseltaan kattavaksi, sillä se sisältää eri-ikäisten, erilaisia tahoja edustavien ja eri tavoin ajattelevien politiikan ammattilaisten puhetta. Lisäksi sukupuolet ovat aineistossa tasaisesti edustettuina.

4.3. Aineistojen vertailtavuus ja edustavuus

Tutkimuksen metodi pohjautuu aineistojen vertailuun. Tässä luvussa nostan esiin aineistojen ominaispiirteitä ja sitä, miten nämä piirteet vaikuttavat aineistojen keskinäiseen vertailtavuuteen. Samalla pohdin myös, miten hyvin aineistot edustavat tutkimuksen kohdetta, politiikan kieltä.

Laadullisesta lähestymistavasta huolimatta on vertailtavuuden vuoksi tehtävä huomioita aineistojen määrällisistä ominaisuuksista. Näin ollen työssäni on mukana myös kvantitatiivista esittelyä. Rajasin analyysiin valitsemaani kansalaiskeskusteluaineistoa siten, että se on sanamäärältään samankokoinen politiikan ammattilaisten keskusteluaineiston kanssa. Tämä mahdollistaa kiinnostavien huomioiden määrällisen vertailun aineistojen välillä. Kieliaineistoiksi aineistoni ovat kuitenkin niin pieniä, että niistä tehtyihin kvantitatiivisiin johtopäätöksiin on suhtauduttava varauksella. Lukumäärien esittelyt toimivatkin työssäni yhteistyössä laadullisen analyysin kanssa ja suhteellisen vertailun perustana.

Kummassakin aineistossa keskustelut muodostuvat siten, että osallistujat keskustelevat vapaasti mutta puhetta ohjailee keskustelun ulkopuolinen henkilö. Kansalaiskeskusteluissa tämä henkilö on moderaattori, tv-keskusteluissa yksi tai kaksi juontajatoimittajaa. Kummassakin aineistossa olen jättänyt näiden henkilöiden

puheenvuorot analyysin ulkopuolelle. Poliittika-aiheisten ajankohtaisohjelmien juontajatoimittajien rooli keskustelussa oli puhtaasti keskustelua ohjaileva. Myös kansalaiskeskusteluissa moderaattoreiden tehtävä oli huolehtia, että keskustelu pysyi oikeassa aiheessa. Lisäksi moderaattorit katsoivat, että osallistujilla oli tasapuolinen mahdollisuus osallistua keskusteluun, ja he saattoivat myös rohkaista hiljaisempia keskustelijoita kertomaan näkemyksiään. Itse aiheeseen moderaattoreilla ei ollut lupa esittää omia kantojaan.

Kansalaisdeliberaatio-aineisto oli valmiiksi litteroitu doc-tiedostoon, ja pyrin litteroimaan politiikan ammattilaisten tv-keskustelut mahdollisimman hyvin vertailuaineistoa vastaavaksi. Litteraatiot ovat kielen ominaisuuksien suhteen arkeita, ja niihin on merkitty vain näkyvimpiä puhekielen piirteitä, kuten äänteiden muutokset sanojen rajoilla, nauru ja määrittelemättömät tauot. Virkkeiden ja lauseiden rajat on merkitty karkeasti pistein ja pilkuin kirjoitettua tekstiä mukaillen, mikä helpottaa lukijaa jäsentämään kirjoitettua puhetta. Translitteraatiot on tehty niin, että lukijan on helppo kuvitella, miltä keskustelijan puhe todellisuudessa kuulostaisi.

Miten hyvin aineiston keskustelut sitten edustavat sitä kieltä, jota on tarkoitus tutkia? Energiateollisuus ymmärretään aihealueena jo sinällään hyvin poliittisena. Voidaan siis ajatella, että kun puhutaan energian tuottamisesta, puhutaan automaattisesti politiikasta. Tekniset faktat eivät yksin kuitenkaan täytä poliittisen aihealueen tunnusmerkkejä. Poliittika on oma ammattialansa, jonka perustavanlaatuisia teemoja ovat arvot, resurssit, ihmiset ja päätöksentekoprosessit. Energiapoliittisissa keskusteluissa energiateollisuutta lähestytään näiden teemojen näkökulmista. Keskusteluaineistot täyttävät tämän kriteerin selkeästi, sillä kummassakin ovat läsnä kaikki edellä mainitsemani poliittiselle keskustelulle ominaiset teemat.

Modernin median aikakaudella kansalaiset saavat käsityksensä politiikasta ennen kaikkea kuitenkin tiedotusvälineiden kautta. Tv-keskusteluissa tuotettu kieli edustaa tässä mielessä hyvin politiikan vallitsevaa käytäntöä. Poliitiikan ammattilaiset edustavat tv-keskusteluissa itseään päätöksentekijöinä ja asiantuntijoina ja toisaalta toimivat myös taustayhteisöjensä edustajina, siis siinä roolissa, joka heille edustuksellisessa demokratiassa on annettu. Tv-keskustelu on heidän ammattinsa kannalta luonnollinen tilanne: poliitikkojen lisäksi monet etujärjestöjen edustajat ja tutkijat esiintyvät tv:ssä asiantuntijaroolissa.

Tindalen (2004, 64) mukaan poliittisen argumentoinnin maailmassa on erilaisia tilanteita, joissa argumentoijan viesti osoitetaan tietylle kohteelle mutta joissa se todellisuudessa on tarkoitettu näkymättömälle yleisölle, äänestäjäjoukolla tai ehkä jollekin rajatulle kohderyhmälle. Tv-keskustelu on tästä hyvä esimerkki. Aineiston tv-keskustelujen kautta on näin ollen pääsy sekä politiikan ammattilaisten keskinäiseen viestintään, jossa toisten ammatillinen vakuuttaminen on tärkeää, sekä julkisesti esitettyyn yleisöviestintään, joka taas perustuu retoriikkaan ja äänestäjien vakuuttamiseen. Poliitiikan ammattilainen ei tv-keskusteluissa argumentoi vakuuttaakseen niinkään keskustelun toista osallistujaa vaan keskustelua seuraavan yleisön. Tilanne on hyvä esimerkki myös siitä, miten monisyisessä ympäristössä ja erilaisten yleisöjen keskellä politiikan kieli elää.

Tv-keskusteluaineistossa ammattipoliitikoilla, tutkijoilla ja järjestöjen edustajilla on erilaiset roolit suhteessa edellä mainittuun näkymättömään yleisöön. Kaikilla voidaan kuitenkin olettaa olevan tarkoitus osoittaa puheellaan oma ammattitaitonsa. Poliitikot ja etujärjestöjen edustajat ovat enemmän mielipidevaikuttajia, kun taas tutkijoilla korostuu asiantuntijarooli. Poliitiikan ammattilaisten kielenkäytölle asetetaan erilaisia vaatimuksia, jotka ovat riippuvaisia tilanteesta ja henkilöstä. Yhtäältä politiikan ammattilaisten välistä kielenkäyttöä voi verrata minkä tahansa ammattiryhmän kielenkäyttöön. Toisaalta kansalaisista muodostuvalle yleisölle tarkoitettu puhe on paitsi politiikan työn väline myös paljolti esiintymistä – vaikuttamispyrkimyksiä ja uskottavuuden rakentamista, mikä on politiikan kielelle aivan ainutlaatuista suhteessa muihin ammattikieliin.

Jos tv-keskustelu on politiikan ammattilaisille luonnollinen tilanne, tutkimuskeskusteluun osallistuminen ei sitä luultavasti ole kansalaisille. He eivät todennäköisesti tunne toisiaan etukäteen ja esittelevätkin itsensä muille keskustelujen aluksi. Tutkimustilanteessa keskustelijat ovat teoriassa yhtäläisissä rooleissa. Käytännössä kuitenkin tutkimuskeskustelu, kuten mikä tahansa keskustelutilanne, johtaa siihen, että osallistujille muodostuu erilaisia rooleja. Osa on puheliaampia, osa tuntee aihetta muita paremmin. Jotkut haluavat osallistua tutkimukseen tunnollisesti, jonkun saattaa olla vaikea keskittyä. Sekä tutkimustilanne että osallistujien persoonat ja elämäntilanteet vaikuttavat siihen, millainen keskustelusta muotoutuu.

Myös kansalaisdebatteja seuraa näkymätön yleisö, tutkijat. Tämä vaikuttaa väistämättä keskustelun kulkuun. Osallistujat tietävät, että heitä tarkkaillaan. Keskustelijoilla on

luultavasti oletuksia siitä, mitä heiltä odotetaan. He tietävät, mikä heidän roolinsa on suhteessa muihin keskustelijoihin, moderaattoriin ja tutkijoihin. Tämä voi näkyä keskustelussa esimerkiksi jäykkyytenä. Toisaalta tilanteen muodollisuus ei lainkaan välttämättä tarkoita, että keskustelusta ei voisi muodostua rento ja luonteva.

Sekä tutkimuskeskustelu että tv-keskustelu ovat niin sanottuja *institutionaalisia keskusteluja*. Toisin kuin *arkikeskustelussa*, institutionaalisen keskustelun osallistajat suorittavat erityisiä institutionaalisia tehtäviä (Peräkylä 1997, 177). Poliittisia keskusteluja käydään ja politiikan kieltä tuotetaan monenlaisissa eri areenoissa: niin virallisesti kuin epävirallisesti, toisaalta kasvotusten ja toisaalta eri viestintävälineiden avustuksella. Yhtä oikeaa, aitoa ja puhdasta poliittista keskustelua on näin ollen mahdoton määritellä. Kun halutaan tehdä havaintoja politiikan kielestä, millainen poliittinen keskustelu tahansa voi olla siihen hyvä lähde, vaikka keskustelut ovat toki aina erilaisia. Tässä tutkimuksen tv-keskustelut ovat perusteltu valinta tutkimusaineistoksi erityisesti siksi, että tiedotusvälineillä on keskeinen rooli sen poliittisen viestinnän välityksessä ja tuottamisessa, jonka yleisönä ovat kansalaiset ja jonka kieli edustaa viestintämuotoa, jonka kautta kansalaisilla on kosketuspintaa politiikkaan.

Tärkein kriteeri tutkimusongelmani kannalta aineistojen vertailtavuuden ja edustavuuden pohdinnassa on, että politiikan kielen erityispiirteet nousevat aineistoista esiin. Tällöin ne edustavat kieltä, jonka ymmärrän tutkimuksessani politiikan ammattikieleksi. Mikäli eroavaisuuksia kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäytössä ilmenee, tulosta voi pitää siinä mielessä luotettavana, että politiikan ammattilaiset luultavasti pyrkivät televisiossa yksinkertaisempaan ilmaisuun kuin politiikan ammattilaisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Edustuksellisen demokratian näkökulmasta aineistot antavat hyvän läpileikkauksen poliittisten debattien kirjosta. Ne tarjoavat edustavan pohjan kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäytön vertailulle ja lopulta sen pohtimiselle, mitä tehty vertailu kertoo politiikan kielen tilasta ja roolista edustuksellisessa demokratiassa.

5. Metodologiset valinnat

Olen edellä puhunut kielen moniulotteisesta luonteesta niin tutkimustradition kuin yhteiskunnallisen viestinnänkin näkökulmista. Jos kielen käyttö on valintojen tekemistä, sitä on myös kielen tutkimus. Tässä luvussa hahmottelen aluksi edellä esitellyn keskustelun pohjalta omaa käsitystäni kielestä todellisuuden kuvaajana ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen välineenä. Tämän taustoituksen jälkeen esittelen kielen piirteet, joita analysoimalla vastaan tutkimuskysymyksiin. Lopuksi esittelen analyysiini sisältyvän tekstilajinäkökulman ja ymmärrykseni poliittisen keskustelun intertekstuaalisesta luonteesta.

Tutkimukseni metodologisena lähtökohtana on kielitieteellisten ja yhteiskunnallisten näkökulmien yhdistäminen. Tätä on toteutettu tutkimuksissa jo aiemmin ja laajastikin (ks. luku 3.1.), mutta omani tulee poikkeamaan ainakin jonkin verran totutusta. Metodini ottaa aineksia niin tutkimuskysymysteni kannalta olennaisista taustateorioista ja -huomioista kuin itse aineiston, energiapolitiikan kielen, ominaisuuksista. Tärkeä metodologinen haaste on, että politiikan ammattilaisten ja kansalaisten kielenkäyttöä tulee pystyä vertailemaan (ks. luku 4.3.).

Metodini yhdistelee laadullista semantiikan analyysia ja määrällistä piirteiden kvantifiointia. Tämä on tapa, jolla energiapoliittisen puheen piirteet ja suhde yhteiskuntaan tulevat esitellyiksi mielekkäällä ja pro gradun laajuuteen sopivalla tavalla. Tärkeä tausta-ajatus on luonnollisen kielen esitleminen aineistolähtöisesti siten, ettei muotoa ja merkitystä eroteta keinotekoisesti (Fairclough 1995, 57). Energiapoliittisten keskustelujen kielenkäyttö kantaa mukanaan merkityksiä, jotka kertovat paitsi kielestä itsestään myös keskustelutilanteesta ja lopulta poliittisen keskustelun historiallisesta jatkumosta.

5.1. *Kielellistäminen ja vuorovaikutuskuilu*

Selvitän tutkimuksessani, millä tavoin politiikan ammattilaiset ja kansalaiset kielellistävät energiapolitiikkaa. Tärkeä ja paljon käytetty käsite on siis *kielellistäminen*, jolla tarkoitan todellisuuden, ajattelun ja kielen välistä suhdetta. Käsitteeseen liittyy ajatus siitä, että kieli syntyy kielenkäyttäjän opitun tiedon ja kokemuksen sekä ympäristön ja tilanteen luoman kontekstin suhteessa. Energiapoliittisissa keskusteluissa

puhujat siis hyödyntävät taustatietojaan ja suhteuttavat samalla representaatiotaan sopivaksi tilannetta ajatellen.

Samalla kielellistämiseen sisältyy ajatus kielestä valintojen joukkona, joka on taustalla myös systeemis-funktionaalisessa teoriassa ja kriittisessä kielentutkimuksessa. Jaan Fowlerin ja Kressin (1979, 185–186) ajatuksen siitä, että kielelliset valinnat ovat pääasiassa tiedostamattomia. Kielenkäyttäjät siis hyödyntävät kieltä käyttäessään ajatteluaan ja soveltavat sitä tilannekohtaisesti, mutta näistä prosesseista valtaosa tapahtuu huomaamatta. Tämä taas johtuu siitä, että myös kielellistämisen tavat ovat opittuja ja kulttuuriin sidonnaisia.

Näistä huomioista pääsemme johtopäätökseen, että kielellistäminen on tiedostamatonta valintojen tekemistä. Käsite sopii siten hyvin yhteen edellä mainittujen kriittisten lähestymistapojen kanssa. Irtisanoudun kriittisestä diskurssianalyysistä ja lingvistiikasta kuitenkin siinä mielessä, että en tutkimuksessani keskity niinkään kielen piirteiden ideologisiin merkityksiin.⁶ Tarkastelen potentiaalisesti ideologisia kielen merkityksiä, kuten toimijuutta, mutta suhtaudun niihin analyysissani pikemminkin puhujien ajattelun kuvauksina kuin vallankäyttönä.

Tässä työssä ideologisuutta tärkeämpi näkökulma onkin, muodostuuko kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välille kielellistämistapojen vaikutuksesta vuorovaikutuksen ja samalla demokratian toimivuuden esteitä. *Vuorovaikutuskuilulla* viitataan hypoteettiseen kommunikaatio-ongelmaan, joka johtuu siitä, että kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielellistämistavat eivät kohta. Tämä hypoteesi perustuu julkisessa keskustelussa mainittuihin huomioihin, joiden mukaan politiikan kieli etäännyttää kansalaiset politiikan ammattilaisista (ks. luku 3.3.). Erittelemättä on kuitenkin jäänyt, mistä politiikan kielen ominaisuuksista etäännyminen voisi johtua (Waite 2015).

Huomion taustalla on näkemys politiikan kielen vaikeaselkoisuudesta. Viranomaiskieltä on moitittu vaikeaselkoiseksi jo vuosikymmenten ajan ja yleensä samoin argumentein (Hiidenmaa 2000, 29). Poliitiikan ammattilaisten käyttämä kieli nähdään jargonin kyllästämäksi – sellaiseksi, josta tavallisen kansalaisen on vaikea saada selkoa. Poliitiikan kieli jakaa siis yhteiskunnan kahtia: niihin, jotka tätä kielimuotoa hallitsevat

⁶ Kriittisen suuntauksen piirissä on ollut tapana katsoa muun muassa, miten eri tarkoituksia identifioidaan. Ideologisesti ei ole samantekevää, miten esimerkiksi mielenosoitusuutisoinnissa eri osallistajat (mielenosoittajat, poliisit jne.) nimetään ja kuka ilmaistaan väkivallasta vastuulliseksi toimijaksi (ks. Trew 1979, 151).

ja niihin, joille se on niin vieras, että sitä on vaikea ymmärtää saati käyttää. Vuorovaikutuskuilun käsite kuvaa juuri tätä viestinnällistä kahtiajakoa.

Ymmärtämistä vaikeuttavista kielen piirteistä on saatu selvyyttä tutkimusten, ja virkakielen selkiyttämiseksi on niitä kirjoittaville annettu kieliohjeita. Parannusehdotuksia ovat olleet muun muassa sanaston ja lauserakenteiden helpottaminen (Hiidenmaa 2000, 31; Bhatia 1993, 145–146). Suosituksissa kielen ymmärtämiseen yhteydessä olevat piirteet ovat siis tekstissä näkyvillä pintarakenteessa. En kuitenkaan halua takertua liiaksi tähän pintatason vaikeaselkoisuuteen.⁷ Uskon nimittäin, että mahdollinen vuorovaikutuskuilu politiikan ammattilaisten ja kansalaisten välillä rakentuu paitsi kielen pintarakenteen myös syvempien tulkintojen eroavaisuuksista.

Fairclough (1995, 27–28) kritisoi kriittistä lingvistiikkaa siitä, että huomio on keskittynyt siinä liiaksi representaatioon sen sijaan, että tarkastelun kohteena olisivat yleisön tulkinnalliset käytännöt. Lingvistinen analyysi keskittyy Fairclough’n mukaan lähinnä lauseisiin ja antaa vain vähän huomiota suuremmille tekstien järjestymisen kokonaisuuksille. En noudata kriittisen lingvistiikan tai diskurssianalyysin metodiohjeita työssäni suoraviivaisesti, mutta pidän silti tärkeänä huomiona, että oma metodologinen otteeni välttää tämän kompastuskiven, josta kriittistä lingvistiikkaa on kritisoitu. Motivaationi laajemmalle vuorovaikutuksen ja tulkinnan tarkastelulle tosin kumpuaa enemmän omasta kielikäsityksestäni kuin lähestymistapojen osakseen saamasta kritiikistä.

Kielellistämisen ja vuorovaikutuskuilun käsitteet kuvaavat tätä laajaa näkökulmaa. Vuorovaikutus ei ole vain kielen pintarakennetta vaan kielenkäyttäjien ajatusten tulkintaa kielen välityksellä. Energiapolitiikan kielellistäminen syntyy siitä, miten kielenkäyttäjä ymmärtää itse energiapolitiikan. Ymmärrän mahdollisia vuorovaikutusongelmia aiheuttavien elementtien olevan paitsi pinnalla myös sen syvemmissä tulkinnoissa, pragmatiikassa ja semantiikassa ja olen valinnut analyysin kohteeksi piirteitä, jotka ilmentävät näitä kielen eri tasoja.

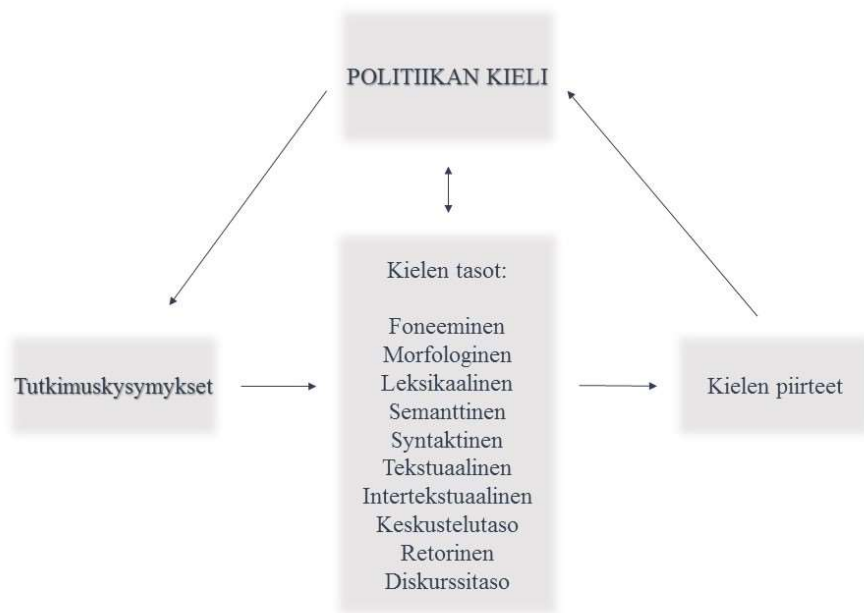
⁷ Hiidenmaa (2000, 33) huomauttaa, että kielen vaikeaselkoisuus riippuu myös näkökulmasta: keskustelua tulisi käydä myös niistä eikä vain syntaktisesta tai leksikaalisesta vaikeudesta. Vaikeus on suhteellista, ja oikeastaan ’kielen vaikeuden’ selvittämiseen tarvittaisiin kielenkäyttäjien omia näkemyksiä kielen ominaisuuksista.

5.2. Kielen piirteet tutkimuskohteena

Kielen moniulotteisuutta ilmentää paitsi sen suhde todellisuuteen ja rooli yhteiskunnassa myös laaja kielen piirteiden kirjo. Kieli muodostuu lukemattomista ominaisuuksista, joita kieliopissa on tavattu laittaa eri kategorioihin. Kieli on sanoja, mutta se on myös muun muassa lauseita, tekstejä sekä yksittäisiä merkkejä tai äänteitä. Kaikki nämä ovat kielen erilaisia *piirteitä*.

Piirteiden moninaisuutta havainnollistaa kielen eri tasot, joihin piirteiden tulkitaan kuuluvan. Kielitieteessä kielen tasoiksi on perinteisesti ymmärretty ainakin foneeminen (äännetaso), morfologinen (morfeemitaso), leksikaalinen (sanataso), syntaktinen (lausetaso), semanttinen (merkitystaso), tekstuaalinen (tekstin ja puheen taso) ja intertekstuaalinen (tekstien välinen) taso. Ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta voidaan erottaa myös keskustelutaso, johon keskustelunanalyysi keskittyy. Poliitiikan kielen kannalta keskeisiä ovat lisäksi kielen todellisuutta rakentavia merkityksiä kuvaava diskursiivinen taso sekä kielen vaikuttamispyrkimyksiä kuvaava retorinen taso. Tutkimuskysymys määrittää, mistä kielen tasoista ja niihin kuuluvista piirteistä ollaan kiinnostuneita.

Tässä tutkimuksessa oli mietittävä, mitkä kielen piirteet osoittavat politiikan kielen hallintaa ja politiikan kielellistämistä sillä tavoin, että niiden käyttöä voi vertailla kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä. Halusin valita tutkimukseen piirteitä, jotka ovat kiinnostavimpia nimenomaan politiikan kielen ja demokratian kannalta. Lisäksi halusin, että piirteet edustavat paitsi kielen pintarakennetta myös kuvaavat semanttisia ja pragmaattisia käytäntöjä. Kuvio 1 kuvaa kielen piirteiden valinnan tutkimusprosessissa: Poliitiikan kieli sisältää kielen eri tasot ja niihin kuuluvat piirteet. Kun ollaan kiinnostuneita politiikan kielestä, määritetään tutkimuskysymykset kiinnostuksen mukaan. Tutkittava kielimuoto hahmotetaan piirteistä muodostuvina tasoina, jotka kattavat kielen kokonaisuuden. Sitten valitaan kielen tasot ja niihin sisältyvät piirteet, joiden tarkastelu vastaa tutkimuskysymyksiin parhaiten. Kun piirteet on valittu ja analyysi tehty, palataan pohtimaan politiikan kielen ominaisuuksia tulosten antamien tietojen avulla ja muodostamaan tarvittaessa lisäkysymyksiä.

Kuvio 1. Poliitiikan kieli tutkimuskohteena.

Kielen piirteiden valinnassa käytin sekä omaa empiiristä kokemustietoani että muiden tutkimuksissaan tekemiä havaintoja. Tutkittaviksi kielen piirteiksi valikoitui neljä poliitiikan kielen piirrettä, joiden avulla vastaan tutkimuskysymyksiin. Nämä piirteet ovat erikoissanasto, persoonaviittaukset, välttämättömyyden ilmaisut ja kielikuvat. Taulukko 3 esittelee tutkittavat kielen piirteet esimerkkeineen sekä kielen tasot, joita piirteet edustavat. Käytännön kielen ilmaisuissa tasot eivät toimi toisistaan erillisinä ja puhtaina vaan keskenään yhteistyössä ja päällekkäisinä.

Taulukko 3. Tutkittavat kielen piirteet.

Kielen piirre	Kielen taso	Esimerkki
<u>Erikoissanasto:</u> energiatekniikan terminologia, politiikan erityissanasto	leksikaalinen semanttinen retorinen diskursiivinen	<i>Kannattaisi suosia biopolttoaineita. Toimintaohjelmassa määritellään ympäristön etu.</i>
<u>Politiikan toimijat:</u> Persoonat <i>minä, sinä, hän</i> jne. passiivi	morfologinen leksikaalinen syntaktinen semanttinen retorinen keskustelutaso	<i>Me suomalaiset olemme hyväosaisia. Ministeri on aivan oikeassa. Julkinen talous jätettiin heille.</i>
<u>Välttämättömyyden ilmaus:</u> <i>pitää, täytyä, on pakko</i> jne.	leksikaalinen syntaktinen semanttinen retorinen diskursiivinen	<i>Säästötalkoisiin on jokaisen osallistuttava.</i>
<u>Kielikuvat:</u> metaforat, personifikaatiot ym.	leksikaalinen semanttinen retorinen diskursiivinen	<i>Valitsemme Kreikan tien? Ehdokas vankistaa asemiaan.</i>

SANASTO on ammattikielen tai muun erikoiskielen tunnistettavin piirre. Tärkein ero ammattikielen ja yleiskielen välillä onkin juuri sanastossa. Eroja on paitsi yksittäisissä sanoissa ja kokonaisissa ilmaisuissa myös vakiintuneissa sanontatavoissa. (Tekniikan Sanastokeskus 1988, 11.) Eri ammattialoilla, kuten lääketieteessä, rakennusalalla ja taloudessa käytettävistä sanoista on painettu lukuisia sanakirjoja. Poliitiikan sanakirjoja ovat laatineet ainakin Matti Wiberg (2011) ja Jussi Lähde (2009). Poliitiikan ja esimerkiksi lääketieteen kielet ovat siinä mielessä erityisiä ammattikieliä, että ammattilaisten lisäksi myös maallikoiden tulisi voida ymmärtää ja käyttää niitä voidakseen huolehtia itsestään ja toimia täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä.

Energiapoliittisissa keskusteluissa esiintyy sekä energiatekniikan että politiikan alan erikoissanastoa. Energiapoliittisen keskustelun käyminen edellyttää osallistujilta siis ainakin jonkinasteista tietämystä näistä erikoisaloista. Tutkimalla erikoisanaston käyttöä

aineistoissa vastaamaan tutkimuskysymykseen siitä, miten hyvin kansalaiset hallitsevat politiikan kieltä suhteessa politiikan ammattilaisiin.

Energia-aiheinen sanasto perustuu tietoon, miten energiaa Suomessa tuotetaan ja mitä tuotantoprosesseissa tapahtuu. Aihe on tekninen, ja sanastossa on paljon sanoja, joiden merkitys on aiheeseen perehtymättömälle vieras ja joiden merkitystä on myös vaikea päätellä. Myös politiikan sanasto sisältää teknisiä termejä, jotka monesti liittyvät päätöksentekoprosesseihin ja instituutioihin. Poliitikot ovat oman alansa sanataiteilijoita, ja politiikan piirissä syntyykin jatkuvasti uusia, monesti ironisia tai muuten latautuneita ilmauksia. Yksi tunnetuimmista ja hyvä esimerkki sanainnovaatioista on perussuomalaisten vuoden 2011 eduskuntavaalivoittoon viittaava *jytty*.

Politiikan kielelle ominaisia ovat kuitenkin tietäntyyppiset, myös yleiskielessä käytössä olevat sanat, joille on politiikan käytännöissä muodostunut oma käyttötapansa. Esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen toimipisteeseen ja keskustan puoluetöimistöön voidaan viitata paikannimillä *Hakaniemi* ja *Apollonkatu*. Tässä tutkimuksessa olen erityisen kiinnostunut sellaisten politiikan piirissä taajaan käytössä olevien sanojen käytöstä, joiden semanttinen viittausala on hämärä ja joita käytetään ahkerasti retoriikassa hyödyksi. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *etu*, *riski* ja *ratkaisu*.

Hypoteesina erikoissanaston osalta on, että sekä energiatekniikan että politiikan kielelle ominaista sanastoa esiintyy enemmän politiikan ammattilaisten kuin kansalaisten puheessa, vaikka keskustelua käydäänkin samasta aiheesta. Politiikan ammattilaisilla erikoissanaston hallinta on osoitus omasta ammattitaidosta ja perehtyneisyydestä aihetta kohtaan. Perehtyneisyyttä voi toisaalta olla runsaasti myös kansalaisten keskuudessa, ja politiikan ammattilaiset saattavat myös pyrkiä muuttamaan ilmaisuaan kansankielelle, kun puhuvat haastavasta aiheesta. Analyysin yhteydessä pohdin, mitä erikoissanaston käyttö ja sen mahdolliset erot politiikan ammattilaisten ja kansalaisten välillä kertoo suomalaisen poliittisen viestinnän tilasta ja siitä, millainen kompetenssi kansalaisilla on sanaston hallinnan perusteella osallistua poliittiseen kommunikaatioon.

PERSOONAVIITTAUKSET ilmaisevat toimijoita. Poliittinen toiminta tai toimijuus voi olla hyvin monenlaista, ja modernin edustuksellisen demokratian idea pohjautuukin ajatukselle siitä, että yhteiskunnan jäsenet voivat osallistua ja toimia poliittisesti parhaaksi katsomillaan tavoilla. Ajatuksen innoittajana on toiminut John Locke (1679

[1690], 48), jonka mukaan hallinnon tehtävänä on rakentaa turvallinen ympäristö, jossa yksilöt voivat kilpailla, jossa heillä on oikeus suojaan ja tasa-arvoon ja jossa lait ovat kaikille samat. Samalla tavoin habermasilainen ajattelu julkisesta tilasta edellyttää ihmisten vapaata toimijuutta yhteiskunnassa. Toiminta ja toimijoiden roolit ovat verkko, jonka varaan liberaali demokratia rakentuu.

Vapaakaan yhteiskunta ei ole vapaa poliittisen toiminnan rajoitteilta, joita ylhäältä päin ohjatussa yhteiskunnassa on aina väkisinkin. Rortyn (1989, 61–62) mukaan demokraattisen yhteiskunnan osallistumiskeinot rajoittavat yksilöiden ilmaisuvapautta eivätkä näin ollen edistä yhteiskunnan vapautta. Bäcklundin ja Mäntysalon (2010, 348) mukaan osallistumisen retoriikka ja tavat määrittelevät implisiittisesti, mitä demokratia ja tarkoituksenmukainen poliittinen toimijuus ovat. Edustuksellisessa demokratiassa osallistumistapojen kirjo on laajentunut, mutta yksilöt toimivat aina väistämättä rajoitetun systeemin osina, kansalaisina. Jo pelkkään *kansalaisuus*-sanaan sisältyy tämän tietyn roolin merkitys.

Myös sosiaaliset rakenteet vaikuttavat yksilöiden toimintaan eri tilanteissa. Hitlinin ja Elderin (2007, 179–181) identiteettiperusteinen toimijuus viittaa siihen, että yksilöillä on rutinoitunutta tietoa, miten missäkin tilanteessa ja roolissa tulee toimia. Identiteettiperusteinen toiminta ei kuitenkaan pysy staattisen samanlaisena, vaan kyse on aina yksilön tasapainoilusta sosiaalisten odotusten, omien tunteiden ja itsetarkkailun välillä. Hitlinin ja Elderin (mp.) mukaan sosiaalistuminen rooleihin ei kuitenkaan niinkään rajaa yksilön toimijuutta vaan antaa toiminnalle ylipäättään merkityksen. Ilman sosiaalista toimijuutta ja yhteiskunnallisen toiminnan rakenteita toimijuus olisi irrallista ja tehotonta.

Toimijuutta on tutkittu diskurssianalyysin suuntauksissa erilaisin metodein (Leipold & Winkel 2013, 9). Kriittiset kielentutkijat ovat Fowlerin (1996, 8–11) mukaan keskittyneet toimijuuteen ja prosesseihin liiaksikin, koska kielen ideologisuus on niissä ilmeisen näkyvillä. Toimijuutta kielen avulla tarkasteltaessa on kuitenkin huomattava, että toimintaa ilmaisevien lauseiden taakse kätkeytyy eri kerroksia. Jokaisessa ihmisen ilmaisemassa lauseessa on oikeastaan taustalla tietyn lähteen merkityksessä *minä*, jota ei useinkaan kuitenkaan ilmaista pintarakenteessa (Fowler & Kress 1979, 201). Toimijuutta tarkasteltaessa kielen pintarakenteen lisäksi kohteena on siis myös syvärakenteen semanttisia tulkintoja.

Suomen kielessä passiivilauseet tarjoavat kielenkäyttäjille mahdollisuuden ilmaista toimintaa ilman, että aktiivista toimijaa mainitaan lainkaan. Kuulijan tulkittavaksi jää, kuka lauseen toiminnan taustalla oleva tekijä on. Tekijän hämärtäminen passiivilla tai muulla geneerisellä ilmaisulla on tavallinen kielen keino. Tunteita herättävässä politiikassa tällainen strategia voisi olla käytössä vaikkapa silloin, kun halutaan häivyttää omaa tai taustaryhmän vastuuta epämiellyttävässä toiminnassa (*Sosiaalietuuksia leikataan vrt. Leikkaamme sosiaalietuuksia*). (ks. esim. Kuiri 2000.)

Aktiivisten toimijoiden tarkastelun lisäksi analyysissä onkin tärkeää myös sen huomiointi, miten ja millä tavoin toimija jätetään ilmaisematta. Aktiivilauseissa tarkastelussa ovat toiminnan tekijät eli subjektit, joita ilmaistaan persoonapronomineilla ja verbien persoonamuodoilla ja muilla ihmisiin viittaavilla ilmauksilla. Subjekti voi olla myös muu kuin elollinen. Näissä tapauksissa ja passiivilauseissa toiminnan tekijä jää yleensä implisiittiseksi, mikä edellyttää kuulijan – ja tutkijan – tulkintaa.

VÄLTÄMÄTTÖMYYDENILMAUKSET ilmaisevat todellisuuteen kuuluvaa suhdetta asioiden välillä. Välttämättömyys on tällaisena suhteena niin perustavanlaatuinen, että sen voi katsoa olevan ylipäättään ihmisyyshengityksen ja yhteiskunnan synnyn taustalla. Yhteisöt ovat syntyneet erilaisista hengissä pysymiseen liittyvistä tarpeista, ja toimiakseen yhteisössä on tarvittu yhä enemmän ihmisten toimintaa ohjaavia tapoja (Robinson 1970, 9–21). Tähän luonnollisesti perustuu lakien ja muiden ihmistä ohjaavien normien synty.

Tein suomen kielen pro gradu -tutkielmani (Autio 2014) tamperelaisnuorten puhekielessä esiintyvistä välttämättömyydenilmauksista ja huomasin jo varhain, miten paljon ne kertovat nuorten kokemasta yhteiskunnallisesta ympäristöstä. Pakko, velvoite ja välttämättömyys, joita suomen kielellä ilmaistaan monin eri tavoin, rakentuvat yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa ympäristössä, jossa yksilöt elävät. Yhteiskunta on eittämättä ihmisten elämän keskeisimpiä välttämättömyyksien auktoriteetteja.

Välttämättömyys ja velvoite läpileikkaavat kaikkea poliittista kieltä. Laissa määritellyn velvoitteen rikkomisen johtaa seuraamuksiin. Toisaalta vahvoina velvoitteina pidetään monia kulttuurisia ja rakenteellisia toimintoja. Näistä kielii termi *kansalaisvelvollisuus*. Välttämättömyyden ja velvoitteiden ilmaisu on keskeinen osa retoriikkaa ja asioiden oikeuttamista. Jopa sota, väkivalta ja ihmisoikeusrikkomukset on pyritty oikeuttamaan, kun on vedottu niiden välttämättömyyteen.

Yhteiskunnassa elävät välttämättömyydet ja velvoitteet kumpuavat yhteisössä vallitsevasta maailmankuvasta. Poliittisessa kielessä ja retoriikassa tavallinen on hyvän ja pahan taistelun diskurssi. Asevelvollisuus ja velvoite puolustaa maata pohjaavat yhteiskunnassa yhteisesti hyväksyttyyn ja oikeutettuun ajatukseen hyvästä omasta kansasta ja pahasta vihollisesta. (Shafer 2013, 30.) Yhteiskunnan rakenteissa, joiden oikeutusta uusinnetaan politiikan kielessä, valinnanmahdollisuus on häivytetty välttämättömyyden tieltä.

Myös välttämättömyydenilmausten tulkinnassa kyse on siis toimijuudesta ja toiminnasta. Samoin niiden analyysi edellyttää kielen eri tasojen tulkintaa. Välttämättömyydenilmauksien kohdalla erityisen kiinnostavaa on, millä tavoin ne rakentavat kansalaisten ja politiikan ammattilaisten keskustelupuheessa yhteiskunnan välttämättömyyksien järjestystä. Kuka asettaa velvoitteita, kuka on niiden kohde? Mistä välttämättömyys kumpuaa? Mitä ilmaukset kertovat poliittisesta keskustelusta tai vallasta demokratiassa?

On luonnollista, että vähintään syvärakenteessa näkyy politiikan ammattilaisten ja kansalaisten omat roolit yhteiskunnassa, onhan puhuja aina tavalla tai toisella itse puhunnoksessaan läsnä (ks. Fowler & Kress 1979, 201). Toimijoiden kielellistäminen kertoo kuitenkin tavoista, joilla politiikan ammattilaiset ja kansalaiset ymmärtävät energiapolitiikkaa. Nämä ymmärtämäisen tavat ovat tärkeimpiä tekijöitä siinä demokratian todellisuudessa, jossa kaikkien yhteiskunnan jäsenten tulisi voida toisiaan ymmärtäen keskustella energiapolitiikasta. Analyysini antaa viitteitä siitä, millaiset mahdollisuudet tällaiselle demokraattiselle keskustelulle on olemassa.

KIELIKUVA on keino ilmaista asia tai tapahtuma luovasti – kuvainnollisesti. Kielikuvat ovat erityisen ominaisia lyriikalle ja muille luoville teksteille, mutta niitä käytetään runsaasti myös aivan tavallisessa arkipuheessa. Itse asiassa iso osa kielikuvista on niin vakiintuneita kielen keinoja, ettei niitä enää helposti hahmoteta kielikuviksi. Onkin huomattava, että kielikuvia käytetään moniin eri tarkoituksiin. Arkipuheessa niitä vilisee ilman, että puhujalla välttämättä on mitään pyrkimyksiä erityiseen ilmaisun luovuuteen.

Politiikka on yksi hedelmällisimpiä kieli-innovaatioiden lähteitä, ja politiikan kieli tarjoaakin erityisen kiinnostavan alustan kielikuvien tarkastelulle. Kun tarkastellaan esimerkiksi suomalaista politiikkaa läpi historian, huomataan nopeasti, että kielikuvilla

leikittely on ominainen osa poliittista retoriikkaa. Monet vaalisloganit ja poliittisen keskustelun argumentit perustuvat kielellä leikittelyyn.

Kielikuvat selittävät poliittisia asiakysymyksiä kansalaisille ymmärrettävällä tavalla (Huuskonen 2015, 66). Niiden avulla politiikan maailmaa verrataan yleisesti tunnettuihin entiteetteihin. Osa vertauksista on vakiintunut, ja monet poliittisessa puheessa esiintyvät kielikuvat viittaavat esimerkiksi ajatukseen politiikasta pelinä (*poliittinen kenttä, strategia, vaalivoitto*). Toisaalta vakiintuneita kielikuvia voidaan pitää latteina, ja esimerkiksi Timo Soinin suosion ja kiinnostavuuden voi katsoa perustuvan paljolti hänen kekseliääseen tapaansa käyttää kieltä⁸.

Kielikuvaa ei siis ole tarkoitus tulkita kirjaimellisesti. Koska kyse on sellaisen ilmaisun tulkinnasta, joka on syntynyt subjektiivisen puhujan ajatustyönä, on luonnollista, että kielikuvien tulkinta voi epäonnistua monella tapaa (ks. esim. Puntila 1994). Samaan aikaan, kun kielikuvan on tarkoitus tuoda tekstiin ilmaisuvoimaa, se lisää tulkintaongelmien riskejä vuorovaikutuksessa.

Oma näkökulmani kielikuviin on, että ne ovat politiikan kielelle ominaisia ilmaisutapoja, joiden käyttöä on jo tässä mielessä kiinnostavaa vertailla kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä. Kielikuvat kuvastavat tapaa, jolla politiikan ammattilaiset ja kansalaiset ajattelevat ja kielellistävät politiikkaa. Ne osoittavat niin vakiintuneita politiikkaan liitettyjä ajatustapoja kuin poliittisen retoriikan luovuutta.

5.3. Poliittinen puhe, genre ja intertekstuaalisuus

Olen valinnut tutkimusaineistoni sen perusteella, että ne edustavat sitä kielen muotoa, josta olen tutkimuksessani kiinnostunut – politiikan kieltä (ks. luku 4.3.). Käsittelen politiikan ammattilaisten ja kansalaisten energiapoliittisia keskusteluja kuitenkin myös oman tekstilajinsa eli *genre*n edustajina. Tekstien luokittelu tiettyyn genreen perustuu siihen, että tekstissä on riittävästi samankaltaisuuksia (Shore & Mäntynen 2006, 11). Puhutun kielen lajien määrittelyssä voidaan korostaa puheen funktioita, rakenteellisia

⁸ Parkkisen (2014a) mukaan Soinin blogitekstien kieltä värittävät jalkapallon, sodan ja Raamatun metaforat. Ko. tekstit ovat usein kuvallisuuden kyllästämiä ja tiiviisti kirjoitettuja, ja niiden kiinnostavuus kumpuaa ennemminkin tarkkaan harkitulta vaikuttavasta kryptisyydestä kuin selkeästä ja tuttuun yhdistettävästä ilmaisutyylistä. Silvio Berlusconi ja Marine Le Penin tavoin Soinin kielelle tyypillisiä ovatkin uudissanat, ironinen huumori ja ajassa eläminen (Parkkinen 2014b).

piirteitä tai puheen merkitystä yhteisössä ja kulttuurissa (Raevaara & Sorjonen 2006, 123).

Aineistoni keskustelijat toimivat tilanteissa sen tiedon ja kokemuksen pohjalta, joka heillä on vastaavista tilanteista. Fairclough'n mukaan genre on kielenkäyttöä, joka perustuu tiettyyn käytäntöön ja rakentaa tätä sosiaalista käytäntöä uudelleen (1995, 56). Tiedämme jo ennen analyysia, että keskustelijat suorittavat keskusteluissaan tiettyä tehtävää, mikä vaikuttaa heidän ajatteluunsa ja kielenkäyttöön ja näkyy keskustelun sisäisinä funktioina. Poliitikkojen puhe sijoittuu Fairclough'n mukaan aina johonkin ja siihen vaikuttaa aina jokin lajityyppi, esimerkiksi poliittisen puheen tai väittelyn genre (mt. 184).

Huomioin analyysin kuluessa, mikä kielen rakenteessa, semantiikassa ja pragmatiikassa näyttäisi olevan ominaista energiapoliittisen keskustelun tekstilajille. Tiettyjen kielenpiirteiden valinta analyysin kohteeksi kertoo omista energiapoliittista keskustelua koskevista ennakkokäsityksistäni tutkijana. En ole itse ulkopuolinen prosesseista, joissa energiapoliittista keskustelua käydään ja uusinnetaan, enkä ole tätä subjektiivisuutta pyrkinyt työssäni häivyttämään. Sen sijaan omaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen ymmärtämykseeni pohjaava tulkinta (Fairclough 1995, 61) on analyysissa suuressa roolissa.

Tulkinnallinen lähestymistapa tekstiin ei tarkoita vain subjektiivisten näkemysten esittämistä, vaan analyysin avulla teksti sidotaan osaksi muiden tekstien joukkoa (Heracleous 2004, 176). Energiapoliittiset keskustelut ovat *intertekstuaalisia*: ne sijoittuvat osaksi yhteiskunnassa käytävän energiapoliittisen keskustelun jatkumoa. Intertekstuaalisuus on siis niiden yhteys muuhun politiikan kieleen; keskustelut ovat politiikan kielen ilmentymiä sosiaalisessa todellisuudessa.

Fairclough'n (1995, 61–62) mukaan kielen ja yhteiskunnan suhdetta voidaan tarkastella vain siten, että lingvistinen analyysi yhdistetään intertekstuaaliseen tulkintaan. Fairclough tarkoittaa kielen ja yhteiskunnan suhteella diskurssien intertekstuaalista elämää, mutta ajatus on sovellettavissa omaan työhöni. Näen ensinnäkin, että politiikan ammattilaisten ja kansalaisten tavat kielellistää energiapolitiikkaa kertovat laajemmista politiikassa elävistä käytännöistä. Nämä käytännöt ovat puolestaan niitä, joita pohdin suhteessa demokratiaan ja yhteiskunnalliseen viestintään: jos kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielellistämistavoissa näyttäisi olevan eroja, mikä merkitys tällä

mahdollisella vuorovaikutuskuilulla on demokratian toimivuuden ja yhteiskunnallisen kommunikation kannalta?

6. Energiapoliittisen puheen analyysi

Energiapoliittisten keskustelujen puheen analyysi jakautuu kielen piirteiden mukaan neljään lukuun. Kussakin luvussa päähuomion kohteena ovat kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäytön vertailu ja energiapoliittisen keskustelun ominaispiirteet. Poliitiikan kielen kannalta kiinnostavien piirteiden analyysin avulla luon kokonaiskuvaa siitä, millaista kansalaisten ja politiikan ammattilaisten energiapoliittinen puhe on ja mitä energiapolitiikan kielenkäyttö kertoo viestinnästä yhteiskunnassa.

Koska kielen piirteet eroavat toisistaan, metodologiset painotukset ja analyysin esittely ovat kussakin luvussa omanlaisensa. Erikoissanastoa ja persoonaviittauksia esittelen prosenttilukujen avulla havainnollistaakseni piirteiden esiintyvyyden eroja ja yhtäläisyyksiä politiikan ammattilaisten ja kansalaisten ja toisaalta yksittäisten puhujien välillä. Välttämättömyydenilmaisuja ja kielikuvia esiintyy aineistossa niin vähän, että prosenttiosuuksien laskeminen niistä ei ole perusteltua. Niidenkin esittelyssä tuon esiin, mikä piirteiden käytössä vaikuttaisi olevan yleistä ja mikä ei.

Kaikkien piirteiden analysoinnissa teen laadullista pohdintaa. Kunkin piirteen tarkastelussa laadullinen näkökulma tarkoittaa semanttista analyysia. Keskiössä siis on, mihin todellisuuden tarkoitteisiin kielen piirteillä viitataan ja millä tavoin. Tärkeä ja paljon käytetty käsite on *kielellistäminen*: tapa, jolla politiikan ammattilaiset ja kansalaiset muuttavat ajatteluaan energiapoliittisista aiheista puhutuksi kieleksi (ks. luku 5.1.). Semanttisen tulkinnan lisäksi nostan aineistosta esiin retoriikkaa, argumentointia ja diskursseja koskevia huomioita.

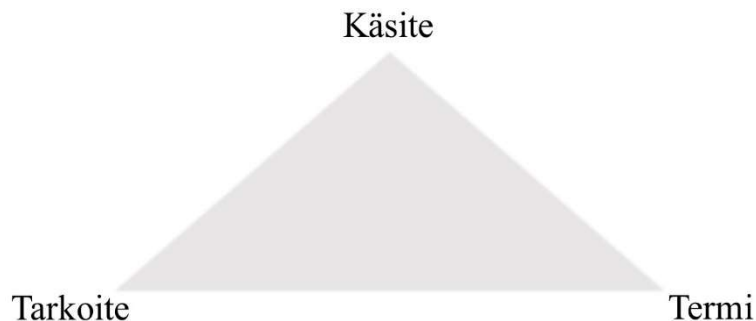
Jotta lukijalle välittyisi keskustelujen kielenkäytöstä mahdollisimman hyvä kuva, esittelen aineistoa esimerkkien avulla. Esittelen esimerkkejä siten, että kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puhetta on helppo verrata keskenään. Lisäksi olen pyrkinyt kustakin aineistosta valitsemaan esimerkkejä mahdollisuuksien mukaan eri puhujilta, jotta aineisto tulee mahdollisimman laajasti esitellyksi.

Analyysin monet metodologiset apukäsitteet on lainattu kielitieteestä. Pyrin esittelemään aineistoa niin, että kielioppiin perehtymätönkin lukija pystyy seuraamaan tekstiä sujuvasti. Kielitieteen ja filosofian käsitteet avaen tarvittaessa ja käytän eri käsitteistä pääasiassa suomenkielisiä nimityksiä.

Kieli on tutkimuskohteena laaja, ja jo yksittäisestä kielenpiirrettä on mahdollista analysoida monesta erilaisesta näkökulmasta. Nostan analyysissa esiin kustakin piirteestä aineiston ja tutkimuskysymysten kannalta tärkeimmät ominaisuudet niin, että jokainen analyysiluku on läpileikkaus kunkin piirteen mielenkiintoisimpiin huomioihin. Vedän analyysin tuloksia yhteen kunkin luvun lopuksi. Analyysin tulosten, demokratian ja yhteiskunnallisen viestinnän suhdetta pohdin luvussa 7.

6.1. Energiapolitiikan erikoissanasto

Kuten kielen analyysissa yleensä, sanaston ja termien tarkastelussa on keskeistä ymmärtää kielen suhde todellisuuteen. Maailma on täynnä asioita, tarkoituksia, joille ihminen on antanut nimen. Tämä nimeämisen kokonaisuus sisältää tarkoituksen lisäksi kaksi osaa. *Termi* on kielellinen symboli, joka viittaa tarkoitteeseen. *Käsite* on se ajattelun tuottama mielikuva, joka meillä tarkoitteesta on mielessämme. Tämän kokonaisuuden ja sen osien suhteiden kuuluisa kuvaaja on Ogdenin ja Richradsin (1972, 11) kolmio (kuvio 2).

Kuvio 2. Ogdenin ja Richardsin kolmio.

Jotta käsitteestä voidaan puhua, sille on siis oltava nimitys, termi. Ammattikielelle tavanomaista on, että termit viittaavat tarkasti rajattuihin ja määriteltyihin käsitteisiin, jotka eivät ole kontekstista riippuvaisia. Termit voivat olla yksi- tai monisanaisia, ja niissä voi olla myös muita osia, kuten kirjaimia, tunnuksia ja numeroita. (Tekniikan Sanastokeskus 1988, 11; 70.)

Politiikan ammattilaisten ja kansalaisten keskusteluissa käytetty ammattisanasto viittaa poliittisen työn, yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja energiatekniikan alaan kuuluviin tarkoitteisiin. Koska sanasto on ammattikielen ominaisin osa-alue, sen analysointi mittaa välillisesti kielenkäyttäjien ammattipätevyyttä. Poliittinen tietämys ja pätevyys taas ovat yhteiskunnassa toimimisen elinehtoja. Demokratiaan kuuluva vuorovaikutus päättäjien ja äänestäjien välillä edellyttää, että osapuolilla on yhteinen viestintäväline ja yhteinen jaettu todellisuus, josta keskustelua käydään.

Kansalaiskeskustelujen ja politiikan ammattilaisten tv-keskustelujen sisältämää erikoissanastoa kuvaa hyvin Valtioneuvoston kanslian kielipalvelun (1992, 12; 85–86) tekemä huomio siitä, että jopa valtioneuvoston kaltaiseen rajattuun kokonaisuuteen liittyvä sanasto voi olla hajanaisesti käytettyä ja monimerkityksistä. Esimerkiksi *valtioneuvoston* päätös tarkoittaa samanaikaisesti *valtioneuvoston* antamaa *säädöstä* ja *valtioneuvoston* tekemää *ratkaisua*. Kieli kehittyy ja moninaistuu koko ajan, ja politiikka on avoin kenttä uusille sanainnovaatioille ja merkityksien laajentumisille.

Sanastojen vertailussa on siis pidettävä mielessä, että autenttisen kielen termit ja niiden tarkoitteet eivät ole tarkasti määriteltävä kokonaisuus vaan elävät ja muuttuvat kaiken aikaa. Toisaalta tämä ei ole sanastojen tai minkään muunkaan kielenpiirteen vertailun ongelma, koska kielen aitous syntyy juuri sen elävyydestä. Kieltä tutkittaessa on aina hyväksyttävä sen epästabiilius, jota ei pidä nähdä hankaluutena vaan päinvastoin ilmiönä, joka tekee kielestä kiinnostavan.

Terminologinen vertailu antaa vain pintapuolisen kuvan siitä, minkälaisia käsitteitä termit muodostavat yksilöiden ajattelussa. Käsitteenmuodostus jää siten analyysin ulkopuolelle, mutta tämä ei tarkoita, ettemmekö ajattelisi kansalaisten ja politiikan ammattilaisten käyttämien termien olevan heidän ajattelunsa tuotetta. Sanoja ei käytetä puheessa mekaanisesti niin, että ne otettaisiin automaattista kulloinkin sopivaan tarkoitukseen, vaan ne ovat aina ajattelua ja valintoja. Tämä ajatus mahdollistaa pääsyn siihen, miksi sanastojen vertailu avaa politiikan ammattilaisten ja kansalaisten kielenkäyttöä kiinnostavasti.

Koska luonnollisessa kielessä sanaston käyttö on moninaista, oli erikoissanaston rajauksen perusteet mietittävä tarkkaan. Erityisesti politiikan ammattilaisten aineistossa keskustelut olivat kiihkeitä ja nopeatempoisia, minkä seurauksena keskusteluissa oli jonkin verran takeltelua ja toisteisuutta. Tämä on tietenkin luonnollista, kun puhujat

haluavat sisällyttää lyhyeen puheenvuoroonsa mahdollisimman paljon informaatiota. Toisteisuuteen suhtauduin niin, että otin analyysiin mukaan kummassakin keskustelussa vain yhden saman sanan samasta lausumasta. Koska toisteisuus oli ominaista erityisesti politiikan ammattilaisilla, tämä rajausta ei korosta ryhmien välisiä määrällisiä eroja vaan päinvastoin lähinnä laimentaa niitä.

Toinen keskeinen rajauskysymys oli, miten ymmärrän erikoistermin kokonaisuuden. Mittayksiköksi valitsin *lausekkeen*, jonka muodostaa yksi tai useampi sana ja joka toimii lauseessa kiinteänä yksikkönä. Kun lausekkeen paikkaa vaihtaa lauseen sisällä, sen kaikki osat liikkuvat. Lausekerajaus on perusteltu, sillä erikoissanaston termit ovat usein kiinteitä kokonaisuuksia, joiden osien erottaminen toisistaan muuttaa kokonaisuuden merkitystä. Esimerkeissä 1 ja 2 on lihavoituna esimerkit useampiosaisista lausekkeista.

1. MaPe: *myös Suomi harjottaa tätä **bilateraalista yhteistyötä** Venäjän kanssa.*
2. Harri: *niin mä näen **keskipitkän aikavälin ratkaisuna** ydinvoiman. siihen voi laittaa vaikka että **energian huoltovarmuus**.*

Käyn seuraavassa läpi aineiston erikoissanastoa niin määrällisesti kuin laadullisesti. Aluksi esittelen, miten erikoissanasto jakautuu politiikan ammattilaisten ja kansalaiskeskustelujen välillä. Vertailen myös aineistojen sisäisiä jakaumia. Tämän jälkeen teen laadullista vertailua sen perusteella, millaisiin luokkiin erikoissanasto tarkoitteensa ja sanaluokkansa mukaan jakautuu.

6.1.1. Erikoissanaston jakaumat

Politiikan ammattilaisten aineistossa esiintyi 702 energiapolitiikan erikoisanalan sanaa. Määrä on noin 4,6 prosenttia koko politiikan ammattilaisten aineiston sanamäärästä. Kansalaiskeskusteluaineistossa esiintyi 432 vastaavaa sanaa, ja aineiston kokonaissanamäärästä erikoissanaston osuus on 2,9 prosenttia.

Sanamäärien vertailun perusteella erikoissanaston käyttö on hypoteesin mukaisesti suhteellisesti yleisempää politiikan ammattilaisten keskusteluissa kuin kansalaiskeskusteluissa. Luotettavamman päätelmän muodostamiseksi tarvittaisiin suurempia aineistoja ja tilastollisia menetelmiä. Politiikan ammattilaisten ja kansalaisten

keskustelut antavat kuitenkin tässä analyysissä viitteitä siitä melko odotuksenmukaisesta ja luonnollisestakin ilmiöstä, jonka mukaan politiikan ammattilaiset hallitsevat ja käyttävät energiapolitiikan erikoissanastoa kansalaisia tarkemmin ja ahkerammin.

Toisaalta voi perustellusti ajatella, että kansalaiset käyttävät energiapoliittisessa keskustelussa alan erikoissanastoa yllättävän paljon suhteessa politiikan ammattilaisiin. Vajaan kahden prosenttiyksikön ero ryhmien välillä ei ensinnäkään viittaa kovin radikaaliin eroon. Kansalaiskeskusteluissa oli osallistujia, jotka hallitsivat erikoistermit asiantuntevasti ja käyttivät niitä huomattavan paljon (esim. 3 ja 4).

3. Jarmo: *kun se **jäte** hyödynnetään **energiatuotantoon** niin saadaan tämä **negatiivinen metaani** pois, niin kuin tästä **globaalisesta kierrosta** ja saadaan sitten niin sillä **kaasulla** joka otetaan **hyötykäyttöön** niin sinne kylään vaikka ne sähkövalot.*

4. Harri: *ja mä näkisin sen niin että tuota tätä vauhtia kun **tuotannolliset ja teollisuustyöpaikat** pakenevat Suomesta niin meillä ei ole vaihtoehtoja kuin antaa meidän **teollisuudelle kilpailukykyä** muun muassa **halvalla energialla**.*

Keskeisin ero erikoissanaston määrällisessä käytössä ryhmien välillä näyttääkin olevan, että politiikan ammattilaisten aineistossa erikoissanasto on tasaisemmin jakautunut eri puhujien kielenkäytössä. Kaikki politiikan ammattilaiset käyttivät puheessaan energiapolitiikan ammattisanastoa. Jokaisessa kansalaiskeskustelussa oli vähintään yksi keskustelija, jonka puheenvuoroissa ei ollut ainoatakaan erikoissanaston termiä. Taulukko 4 kuvaa erikoissanastoa kansalaiskeskusteluissa eniten ja vähiten käyttävät osallistujat ryhmittäin.

Taulukko 4. Eniten ja vähiten energiapolitiikan erikoissanastoa käyttävät kansalaiset.

Ryhmä J		Ryhmä S		Ryhmä H	
Eniten erikoissanastoa					
Jarmo	53	Sakari	51	Harri	50
Jouko	15	Sampo	34	Heikki	44
Juulia	12	Sanni	25	Henri	25
Vähiten erikoissanastoa					
Johanna	0	Selma	0	Heini	0
Jenna	0	Sami	3	Henna	1
Janika	1	Sini	5	Hannes	2

J-ryhmässä Jarmon käyttämät erikoistermit muodostavat lähes puolet (45,7 %) koko ryhmän käyttämästä erikoissanastosta. Muissa kansalaisryhmissä jakauma on tasaisempi. Poliitiikan ammattilaisten aineistossakaan erikoissanasto ei jakaudu tasaisesti puhujien välillä. Taulukko 5 kuvaa erikoissanastoesiintymien määrät politiikan ammattilaisten puheenvuoroissa.

Taulukko 5. Erikoissanaston jakaumat politiikan ammattilaisten tv-keskusteluissa.

Ilmastonmuutosilta		A-talk		Maailman näyttämöllä	
MaPe	140	TC	68	MaPe	74
SH	120	KK	46	HS	39
MePu	42	HL	36	PS	39
HLH	37	EKR	31		
HH	30				
	369		181		152
yht. 702					

Mauri Pekkarinen (esim. 5) käytti puheenvuoroissaan eniten erikoissanastoa suhteessa keskustelun erikoissanastomäärään (Maailman näyttämöllä 48,7 %,

Ilmastonmuutosilta 38 %). Myös Satu Hassi (32,5 %) ja Tarja Cronberg (37,6 %) käyttivät keskusteluissaan suhteellisen paljon erikoissanastoa (esim. 6 ja 7).

5. MaPe: *muuten yhdyn tähän että todella **Suomenlahti** paitsi **kaasua** niin myös **öljyä** kulkee entistä enemmän ja se on siihen liittyy monia **intressejä** myös tää*

***ympäristönäkökulma** on kyllä hyvin tärkeä.*

6. SH: *ja tää on todella suuri ongelma et nimenomaan **kaupan keskusliike** haluaa että **kuluttajat** hoitas **kuljetuksen** ja **varastoinnin** ja kävis hakemassa tällasista **keskitetyistä marketeista** pitkän matkan takaa.*

7. TC: *Suomessa ei ole panostettu **enerkiatehokkuuten** ja esimerkiksi **sähkömoottoreista** saadaan **taajuusmuuntajilla** neljä viis **teravattituntia** helposti.*

Politiikan ammattilaisista erikoissanasto näyttäisi siis olevan erityisen paljon käytössä ammattipoliitikoilla. Toisaalta myös vähiten erikoissanastoa käyttävien joukossa on poliitikkoja: Eija-Riitta Korholan osuus A-talkin erikoissanastosta on 17,1 prosenttia ja Hanna-Leena Hemmingin osuus Ilmastonmuutosillan erikoissanastosta 10 prosenttia.

Määrällisen tarkastelun perusteella yksilölliset erot ovat erikoissanaston käytössä sekä kansalaisten että politiikan ammattilaisten ryhmien sisällä merkittäviä. Toisille energiapolitiikan erikoissanaston käyttö on ominaisempaa kuin toisille. Ryhmien välillä huomattava ero on siinä, että kansalaiskeskusteluaineistoissa osa käyttää erikoissanastoa hyvin vähän tai ei lainkaan, kun taas politiikan ammattilaisten aineistossa vähäisimminkin erikoissanastoa käyttävän keskustelijan osuus on oman keskustelunsa erikoissanaston määrästä lähes kymmenys. Yksilöeroja tarkasteltaessa on tietenkin muistettava, että politiikan ammattilaisten keskusteluissa puhujia on vähemmän, minkä vuoksi yksittäisillä puhujilla on suhteellisen suuri osuus koko keskustelusta. Toisaalta myös kansalaisten keskusteluissa osa keskustelijoista puhui paljon, kun taas osa osallistui keskusteluun vain harvakseltaan.

Ero antaa viitteitä siitä, että politiikan ammattilaisille erikoissanaston hallinta kuuluu ammattiin ja sen käyttö ammatinharjoittamisen piirissä on itsestään selvää. Kansalaisten keskuudessa energiapolitiikan aihealue on osalla paremmin hallussa kuin toisilla siitä huolimatta, että he ovat kaikki halunneet osallistua ydinvoimaa käsittelevään tutkimuskeskusteluun. Energiapolitiikan erikoissanaston käyttö antaa viitteitä siitä, että aihealueen hallinnassa ei ole jyrkkiä eroja niinkään ryhmien välillä vaan erityisesti kansalaisten ryhmän sisällä.

6.1.2. Erikoissanaston koostumus

Erikoissanastoa vertailtaessa on keskeistä huomioida määrän lisäksi laatu. Tutkimuskysymysten kannalta perusteltua on pohtia, minkälaiseen sanastoon politiikan ammattilaisten ja kansalaisten erikoissanaston käyttö painottuu. Olen luokitellut sanaston tätä varten niiden tarkoitteen ja sanaluokan mukaan. Näiden lisäksi nostan esiin kummankin ryhmän käyttämän erikoissanaston erityisiä ominaispiirteitä.

Energiapolitiikan erikoissanaston sanat viittaavat joko energiatekniikan, politiikan tai molempien aihealueiden tarkoitteisiin. Puhtaasti energiatekniikkaan viittaavat sanat ovat sekä politiikan ammattilaisten että kansalaisten erikoissanastossa pääosassa. Poliitiikan ammattilaisten aineiston erikoissanastosta (esim. 8) energiatekniikkatermejä on 49,1 prosenttia ja kansalaisten aineiston erikoissanastosta (esim. 9) 60,9 prosenttia.

8. HL: *teknologia vaikka **painevesireaktoreissa** on sellanen että **reaktori** voi haljeta äärimmäisissä olosuhteissa mut sitte jos me puhutaan siitä millon ensimmäinen **EPR-reaktori** nyt maailmassa rakenteilla niin just näis ensimmäissä **prototyypeissä**.*

9. Sakari: *ja voi ladata **akkua** tuollaisen pienen **propellin** kanssa. sitten on **kaasuautoja** kehitetty, on **sähköautoja** kehitetty, on kehitetty **ilmapumppua**, **maalämpöä**.*

Puhtaasti politiikkaan viittaavia sanoja on politiikan ammattilaisten aineistossa huomattavasti kansalaisaineistoa enemmän. Poliitiikan ammattilaisten erikoissanastosta politiikkatermejä (esim. 10) on 34,9 prosenttia. Kansalaiskeskusteluaineiston erikoissanaston (esim. 11) vastaava osuus on 21,5 prosenttia.

10. TC: *ni sillan meidän **valtuuskunta** ja **eduskuntaryhmä** tekee siitä yhdessä **päätöksen**.*

11. Harri: *Se on varsin **lyhytnäköistä politiikkaa** minun mielestäni **keskustan** kannalta.*

Sanoja, jotka viittaavat tavalla tai toisella sekä energiatekniikkaan että poliittiseen päätöksentekoon, on kummassakin aineistossa suhteellisesti melko saman verran. Poliitiikan ammattilaisten aineistossa osuus erikoissanaston kokonaisuudesta on 16,0 prosenttia ja kansalaisten aineistossa 17,6 prosenttia. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *energiayhteistyö* (esim. 12) ja *huoltoturvallisuus* (esim. 13).

12. MaPe: *jos kattoo historiallisesti sitä toimitusvarmuutta turvallisuutta millä tää **energiayhteistyö** on toiminu niin sehän on toiminu erinomaisella tavalla.*
13. Sampo: *en mä ole sitä vastaanakaan pistämässäkään koska mä myöskin haluan sen että suomen tämä energia ja **huoltoturvallisuus** niin tulee säilymään.*

Energiatekniikan erikoissanastosta valtaosa on substantiiveja tai verbeistä johdettuja substantiiveja, mikä ei erikoissanaston yhteydessä ole yllättävää. Ammattisanasto koostuu luontevasti nimisanoista, joilla ammattialaan kuuluviin asioihin, paikkoihin ja ihmisiin viitataan. Verbeinä käytetään usein yleiskielisiä verbejä, mutta verbi-innovaatioitakin voi olla. Osa yleiskielisistä verbeistä, kuten *kannattaa* ja *argumentoida*, on erityisen ominaisia politiikan kielelle (esim. 14). Ainoa puhtaasti energiatekniikkaan viittaava verbi aineistossa on *kapseloida* (esim. 15).

14. HS: *yksi tapa jolla tällä hetkellä sitä pystytään **argumentoimaan** on tän energiapolitiikan kautta.*
15. Juulia: *ne pystytään **kapseloimaan** tosi pitkäksi aikaa niin että ne radioaktiiviset ainesosat siellä alkaa, niissähän on ne puoliintumisajat ja ne alkaa hajota.*

Kiinnostava, vaikkakin pieni ero ryhmien välillä on verbeistä johdettujen substantiivien käytössä. Poliitiikan ammattilaisten aineistossa niiden osuus erikoissanastosta on 12,4 prosenttia ja kansalaisilla 9,3 prosenttia. Poliitiikan ammattilaiset puhuvat paljon muun muassa energian tai sähkön *kulutuksesta*, *tarpeesta* ja *saannista* (esim. 16). Kummassakin aineistosta *tuotanto* on useasti käytetty verbipohjainen substantiivi (esim. 17).

16. PS: *Kyllä energian **tarve** maailmassa monissa maissa on kasvamassa voimakkaasti ja näillä mailla on suuri tarve turvata energian **saantinsa**.*
17. Henri: *miksei sitten rakenneta sitä että se riittää itselle se **tuotanto** ja (hyvä) myydä sitä Venäjälle ja Ruotsille.*

Verbipohjaiset substantiivit ovat kiinnostavia niin kutsutun substantiivitaudin näkökulmasta. Siinä on kyse ilmaisutavasta, jossa teonnimet ja ominaisuuden nimet korvaavat tekemistä kuvaavan ja koko lauseen kannalta tärkeimmän sanan, pääverbin. Sanastoa tarkastelemalla saamme viitteitä käytetyistä lauserakenteista, jotka ovat avainasemassa siinä, kuinka ymmärrettävää ja selkeää politiikan kieli on.

Substantiivitaudista puhutaan juuri siksi, että se tekee lauseista kapulaisia ja vaikeita ymmärtää.

Politiikan aiheet energiapolitiikka mukaan luettuna eivät ole yksinkertaisia, mutta politiikan ammattikielessä esiintyy paljon myös tarpeetonta monimutkaisuutta. Itkosen (1997, 99–101) esimerkkivirke *Yhteiskunnalliset muutokset ja mielipideilmaston radikalisoituminen aiheuttivat moraaliarvojen ravistelemista ja tabujen rajan voimakasta siirtymistä* kuvaa hyvin politiikassa vallalla olevaa substantiiviteyttä. Substantiivien palauttaminen verbeiksi selkeyttää huomattavasti raskaan virkkeen merkitystä: *Kun yhteiskunta muuttui ja mielipiteet radikaalistuivat, moraaliarvoikin järkkäyivät ja tabujen raja siirtyi voimakkaasti.*

Koska tarkasteluni kohteena on aineistoista ainoastaan erikoissanasto, verbipohjaisten substantiivien osuuden vertailua voi tehdä vain niiltä osin. Erikoissanaston kohdalla kiinnostavaa ja odotuksenmukaistakin on, että politiikan ammattilaiset käyttävät enemmän politiikan kielelle ominaisia sanajohdoksia kuin kansalaiset. Jako on siinä mielessä huolestuttava, että substantiivien korvaaminen verbeillä tekee vaikeaselkoisesta politiikan kielestä entistä hankalampaa hallita ja ymmärtää kansalaisille, joille poliittinen keskustelu ei ole arkipäiväistä. Toisaalta erikoissanaston verbipohjaiset substantiivit ovat aineistossani melko taajaan käytössä myös kansalaisten keskusteluissa.

Substantiivitaudin lisäksi politiikan kielelle ominaisia ovat abstraktit sanat, jotka saavat merkityksensä kussakin puhetilanteessa. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *etu*, *ratkaisu*, *edellytys*, *keino* ja *riski*. Ne ovat retorisesti helposti hyödynnettävissä, sillä argumentoinnissa niiden totuusarvoa on vaikea kiistää. Esimerkiksi lause *paras keino kasvattaa työllisyyttä on keventää verotusta* on politiikan kielelle tyypillinen näkemyksen ja faktan välimuoto: sen sisältöä ei voi absoluuttisesti todistaa totuudenmukaiseksi muttei totuudenvastaiseksikaan, vaan se kuvastaa puhujan subjektiivista arviota asian totuudellisuudesta.

Tällaisia abstraktisanoja esiintyy politiikan ammattilaisten ja kansalaisten keskusteluissa melko vähän. Yleisin käytetty sana on *keino*, jota kansalaiset eivät käyttäneet lainkaan. Politiikan ammattilaiset käyttivät sitä yhdeksän kertaa (esim. 18). Kansalaisten käytössä puolestaan oli *riski*, jota politiikan ammattilaiset eivät käyttäneet kertaakaan (esim. 19).

18. SH: *no yks hyvin näppärä **keino** jota viimeks on kokeillu Tukholma, on keskustan ruuhkatullit.*

19. Sini: *Että tuota siinä on kuitenkin sinänsä suuremmat **riskit**, että tuota niin, kuitenkin, siinä voi niin kuin hirveän suuret, tai siis siinä voi tehdä helposti tosi, tosi suuria mokia.*

Ratkaisu on politiikan kielen kannalta kiinnostava sana. Se voi toisaalta viitata hyvin rajattuun ja konkreettiseen lopputulokseen (*keskitetty palkkaratkaisu*) tai olla osa väittelyä, joka ei ehkä milloinkaan saa lopullista päätepidettään (*Mikä on ratkaisunne edustuksellisen demokratian ongelmiin?*). Sekä politiikan ammattilaiset että kansalaiset käyttävät sanaa keskusteluissaan, politiikan ammattilaiset muutaman kerran useammin. Se sisältyy usein väitteisiin (esim. 20) tai ehdotuksiin (esim. 21), joissa sanan myönteinen merkitys tukee vahvasti puhujan argumentointia. *Ratkaisu* on jotakin, joka poliittisessa keskustelussa halutaan saavuttaa, ilman sitä poliittinen päätöksenteko epäonnistuu.

20. MaPe: *saako siihen, viljankäyttöön vielä ihan pienen kommentin se ei ole mikään **ratkasu** mutta, kun sitä moralisoidaan että voi jos käytetään viljaa.*

21. Harri: *niin mä näen **keskipitkän aikavälin ratkaisuna** ydinvoiman.*

Analyysin perusteella politiikan ammattilaiset käyttävät jonkin verran enemmän erikoistermistöä energiapoliittisissa keskusteluissa kuin kansalaiset. Ero ei kuitenkaan ole kovin merkittävä. Poliitiikan ammattilaiset käyttävät huomattavasti enemmän puhtaasti politiikan alaan kuuluvaa sanastoa kuin kansalaiset. Lisäksi huomionarvoista on, että verbipohjaiset substantiivit ovat erikoissanastossa hieman yleisempiä politiikan ammattilaisten kuin kansalaisten puheessa. Kummankin ryhmän erikoissanaston koostumus ja puhujakohtaiset vertailuluvut on kuvattu taulukossa 6.

Taulukko 6. Erikoissanasto kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puheessa.

	<i>Kansalaiset (32 kpl)</i>	<i>Politiikan ammattilaiset (12 kpl)</i>
Erikoissanaston määrä	432 (100 %)	702 (100 %)
Energiatekniikan sanat	263 (60,9 %)	345 (49,1 %)
Politiikan sanat	93 (21,5 %)	245 (34,9 %)
Kumpikin tarkoite	76 (17,6 %)	112 (16,0 %)
Substantiivit	366 (84,7 %)	570 (81,2 %)
Verbit	18 (4,2 %)	19 (2,7 %)
Verbipohjainen subst.	40 (9,3 %)	87 (12,4 %)
Adjektiivit	8 (1,8 %)	26 (3,7 %)
Erikoissanaston osuus ryhmän kokonaissanastosta	2,9 %	4,6 %
Erikoissanaston määrä/puhuja (keskiarvo)	13,5	58,5
Erikoissanastoesiintymien keskihajonta puhujien välillä	16,2	36,3

Analyysin keskeisin huomio on, että kansalaisten aineistossa erikoissanaston käyttö on jakaantunut hyvin epätasaisesti puhujien välille. Taulukossa 6 kuvatut keskihajontaluvut eivät kuvaa erikoissanaston hallintaa ryhmien sisällä tyhjentävästi. Kansalaisaineistossa oli useita puhujia, jotka eivät käyttäneet erikoissanastoa kertaakaan. Koko kansalaisaineistossa kolmanneksi eniten puhunut Hannu käytti erikoissanastoa puheessaan vain 12 kertaa. Sanni, joka puhui puolet Hannun lausumamääristä, käytti erikoissanastoa kuitenkin yli kaksi kertaa Hannua enemmän.

Myös politiikan ammattilaisten aineistossa erikoissanasto jakautui puhujien välillä epätasaisesti. Kuitenkin jokainen politiikan ammattilainen käytti energiapolitiikan sanastoa vähintään 30 kertaa. Tällaisten puhujien osuus kansalaisaineistossa on vain 1,6 prosenttia. Politiikan ammattilaisten aineiston keskihajontalukua nostavat erityisesti Mauri Pekkarisen ja Satu Hassin puheenvuorot: heidän yhteenlaskettu erikoissanastomääränsä on 334 sanaa eli lähes puolet (47,6 %) koko politiikan ammattilaisten erikoissanastomäärästä.

Politiikan ammattilaisten aineistossa erikoissanaston käyttö on kansalaisaineistoa selvemmin kytköksissä puhemäärään: mitä enemmän politiikan ammattilainen tuotti

puhetta, sitä enemmän hän suhteessa käytti erikoissanastoa. Erikoissanaston hallinnassa on siis eroja kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä, sillä politiikan ammattilaisten keskuudessa erikoistermit olivat käytössä taajemmin ja kansalaisten ryhmässä osa ei käyttänyt erikoissanastoja lainkaan. Kuitenkin myös kansalaisten aineistossa oli ahkeria erikoissanaston käyttäjiä.

6.2. Persoonat ja toimijuus

Kun mielenkiinto persooniin kasvaa, lisääntyy myös persoonien vaikutusvalta, sanoo filosofi Maija-Riitta Ollila (2005, 39). Näkemys viittaa siihen, että modernissa ja globaalissa maailmassa valtaan ja esille nousseet persoonat ovat kiinnostavia, koska ne ovat helposti ymmärrettävissä ja hallittavissa, toisin kuin isot ja hankalat asiakokonaisuudet. Huomio on kiinnostava monessakin mielessä. Moderni media on tehnyt poliittisista persoonista entistä näkyvämpiä, mikä on kasvattanut heidän valtaansa. Toisaalta nykymedia antaa äänen myös muille kuin poliittisille hahmoille ja on laajentanut kansalaisten mahdollisuuksia käyttää ilmaisuvapauttaan. Persoonat ja poliittiset toimijat ovat alusta lähtien olleet poliittisen toiminnan perusta, mutta nyky-yhteiskunnassa niiden merkitys on entisestään korostunut.

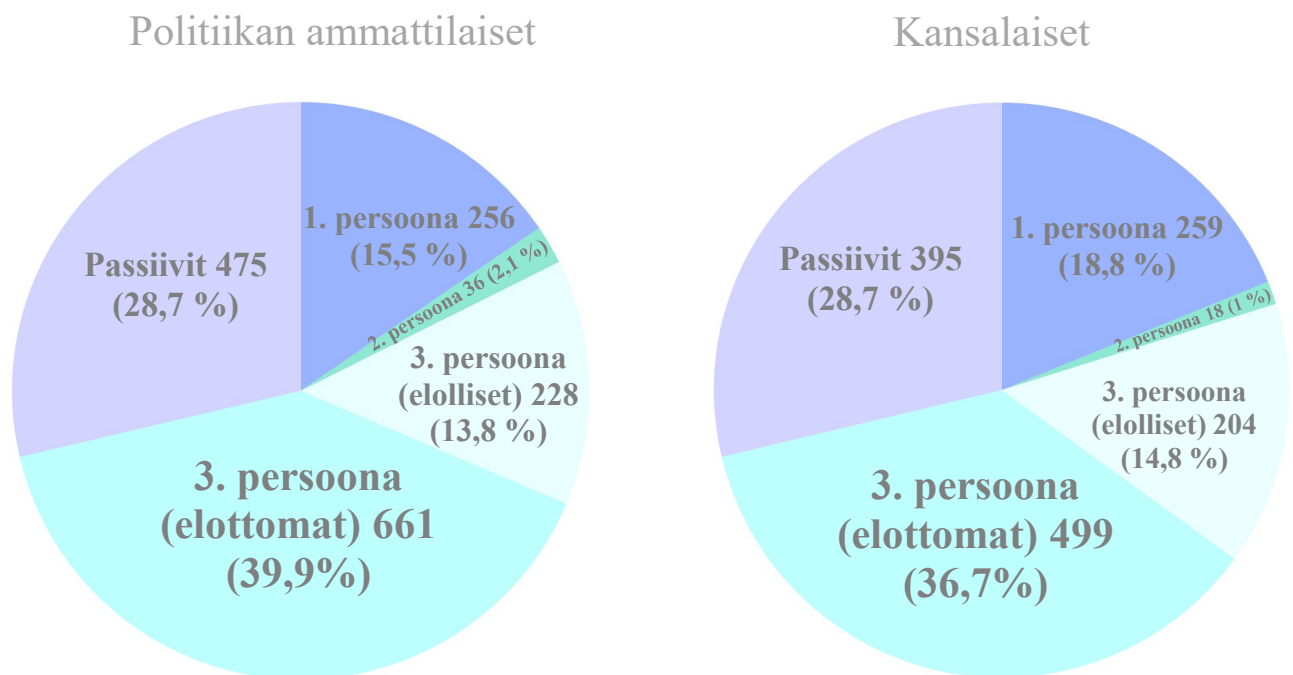
Ollilan näkemys kuvaakin hyvin liberaalin demokratian haasteita ja poliittista toimijuutta. Liberaali demokratia elää siinä mielessä tietynlaisessa ristiriitatilanteessa, että se yhtäältä painottaa yksilön vapauksia ja toisaalta haluaa toimia yhteisen moraalisen hyvän lähteenä. Tällainen yhteiskuntajärjestys toisaalta rajaa ja toisaalta mahdollistaa toimijoille hyvin erilaisia rooleja. Ihmiset, persoonat, toimivat hyvin erilaisissa rooleissa suhteessa yhteiskuntaan: päätöksentekijöinä, päätösten toimeenpanijoina, yrittäjinä, työntekijöinä, vanhempina, edunsaajina, useimmat vielä useassa roolissa yhtä aikaa. Toisaalta kulttuuristen käytäntöjen vuoksi kaikki positiot eivät ole kaikille yhtä mahdollisia (Wetherell & Potter 1992, 78). Demokratian kannalta ei ole merkityksetöntä, miten eri toimijoita diskursseissa kielellistetään.

Tässä luvussa analysoin toimijoiden kielellistämistä tarkastelemalla politiikan ammattilaisten ja kansalaisten keskusteluiden aktiivi- ja passiivilausumia. *Lausuma* vastaa tässä tapauksessa kirjoitetun kielen *lausetta*. Se muodostuu vähintään pääverbistä, eli lauseen kuvaamaan tekemisen ilmaisevasta sanasta. Aktiivilausumissa

on myös *subjekti* eli pääverbin ilmaiseman tekemisen toteuttaja. Aktiivilausumien kohdalla olenkin kiinnostunut juuri subjektista⁹ eli siitä, ketä ja mitä politiikan ammattilaiset ja kansalaiset asettavat aktiivisen tekijän rooliin.

Lausumassa subjektin paikalla oleva sana ei välttämättä viittaa kuitenkaan toiminnan varsinaiseen tekijään. Passiivilausumissa ei ole subjektia lainkaan. Nämäkin tapaukset on analysoitava, koska niissäkin tekijä on kuitenkin yleensä olemassa. Kuten tulemme huomaamaan, erilaiset tavat kielellistää toiminnan vastuullinen tekijä kuvastavat myös tapaa, jolla itse toiminta ja erilaiset prosessit ymmärretään.

Käsittelen analyysissa ensin subjektit, jotka viittaavat toiminnan todelliseen tekijään. Nämä subjektit viittaavat aina ihmiseen eli johonkin *elolliseen*. Tämän jälkeen siirryn subjekteihin, jotka viittaavat muuhun kuin ihmiseen. Lopuksi käsittelen aineiston passiivilausumia. Persoonaviittausten luokkien osuudet on esitelty kuviossa 3.

Kuvio 3. Persoonaviittausten jakauma politiikan ammattilaisten ja kansalaisten puheessa.

⁹ Subjektilla tarkoitin tässä tapauksessa niin sanottua *kieliopillista subjektia* eli sitä lausuman sanaa, jonka perinteisessä lauseenjäsennyksessä mielletään viittaavan pääverbin kuvaaman toiminnan tekijään.

Analyysin tarkoituksena on katsoa, miten toimijuutta ja toimintaa kielellistetään energiapoliittisissa keskusteluissa ja nouseeko kansalaisten ja politiikan ammattilaisten kielenkäytössä tässä suhteessa esiin eroja. Koska toimijuutta on mahdollista ilmaista eri tavoin, kiinnostavaa on, kenen toimijuus mahdollisesti korostuu ja kuka jää ehkä taka-alalle. Toimijoiden lisäksi nostan esiin analyysissä esille tulevia piirteitä, jotka näyttäisivät olevan ominaisia energiapoliittiselle puheelle.

6.2.1. Ensimmäinen persoona

Lausumissa, joissa pääverbi on ensimmäisessä persoonassa, subjekti on puhuja itse tai jokin ihmisjoukko, johon puhuja kuuluu. Poliitiikan ammattilaisten aineistosta näiden lausumien osuus on 15,5 prosenttia ja kansalaisten lausumista 18,8 prosenttia. Sekä kansalaiset että politiikan ammattilaiset ilmaisevat ensimmäisellä persoonalla energiapoliittisiin aiheisiin liittyviä näkemyksiään (esim. 22) ja kokemuksiaan (esim. 23). Oman näkemyksen tai arvion esittäminen kuuluu luontevana osana poliittiseen keskusteluun. Ensimmäisen persoonan lausumista näkemyksen ilmaisu onkin politiikan ammattilaisten (21,9 %) ja kansalaisten (21,2 %) aineistossa suhteessa yhtä yleistä. Kansalaiset (13,1 %) kertovat keskusteluissa kuitenkin omista kokemuksistaan jonkin verran politiikan ammattilaisia (6,3 %) enemmän.

22. HLH: ***mä katson** et tää ydinvoima tää lisäydinvoima just tähän et me saavutetaan, parempi omavaraisuus energiassa.*

23. Sanni: *Päästiin jo sun kautta tuohon alkutuotantoon kun sitä uraania louhitaan eri tavoin ja **niin** semmoisen elokuvan tuolla afrikkalaisen elokuvan festareilla Turussa tässä lokakuussa Nigeristä.*

Kansalaiset turvautuvat argumentoinnissaan siis politiikan ammattilaisia useammin omaan kokemukseensa. Sen sijaan politiikan ammattilaiset (8,2 %) ottavat keskustelussa kansalaisia (1,5 %) useammin esiin oman toimintansa, joka tuo esille asiantuntijuutta ja tukee näkemysten argumentointia (esim. 24 ja 25).

24. KK: ***oon** mukana tässä ohjelmassa niin **sain** aika hyviä taustapapereita tästä asiasta.*

25. Helmi: ***mä olen** hyvin paljon tietoinen Rauman maalaiskunnastakin mitkä vain on aika lähellä Olkiluotoa niin ei ole kysytty kyllä asukkailta yhtään mitään.*

Selkeä ero kansalaisten ja politiikan ammattilaisten ryhmien välillä on siinä, että politiikan ammattilaiset eivät ilmaise kertaakaan epätietouttaan energiapolitiikan aihealueista. Kansalaiset (7,7 %) puolestaan kommentoivat tietämättömyyttään useaan otteeseen (esim. 26). He muun muassa keskustelevat siitä, ovatko ymmärtäneet jonkin asian oikein (esim. 27).

26. Siiri: **mä en tiedä** miten se meni silloin kun oli se öljykriisi -73:ko se oli vai -74?

27. Henri: vai **käsitinkö mä** sen väärin jollain lailla? **mä ymmärsin** niin että esimerkiksi Yhdysvallat ei ole tehnyt asian eteen siihen loppusijoituspaikoilleen yhtään mitään.

Kaikkein yleisimmin ensimmäinen persoona on sekä politiikan ammattilaisilla (50,8 %) että kansalaisilla (44,4 %) käytössä monikossa, joka näyttäisi olevan politiikan kielelle hyvin ominainen ilmaisutyyli. *Me*-muoto, jonka tarkoite ei välttämättä ole mikään rajattu ihmisjoukko, on retorinen ja diskursiivinen keino vedota ihmisryhmiin ja ilmaista jonkin ryhmän yhtenäisyyttä. *Me* voi viitata esimerkiksi äänestäjiin (esim. 28). Poliitiikan ammattilaiset viittaavat useasti omiin kollegoihinsa (esim. 29).

28. Jarmo: jos **me katsotaan** että ne henkilöt jotka ensi keväänä ovat taas pyrkimässä niin kuin eduskuntaan niin kun ne pitävät vaalipuheitaan niin ne ei kauhean paljon niin kuin lupaa rajoituksia.

29. MaPe: tämän tapaiset kysymykset **me halutaan** nyt vielä **varmistaa** ja ja ja, sitten luottavaisin mielin tehdä positiivinen ratkasu.

Ensimmäisen persoonan tarkastelu antaa kuvan siitä, millaisia toimijarooleja politiikan ammattilaiset ja kansalaiset ottavat itse energiapoliittisissa keskusteluissa. Poliitiikan ammattilaisilla korostuu tukeutuminen omaan toimintaan ja asiantuntijuuteen ja toisaalta rooliin omassa ammattiyhteisössä. Kansalaiset katsovat energiapolitiikkaa enemmän omien kokemustensa kautta ja ilmaisevat avoimesti epävarmuutta tietämyksestään. Toisaalta myös kansalaiset osoittavat perehtyneisyyttään asioihin. Kumpikin ryhmä tukeutuu argumentoinnissaan retoriseen *me*-muotoon, joka näyttäisi olevan tyypillinen politiikan kielelle.

6.2.2. Muut ihmiset: toinen ja kolmas persoona

Toista persoonaa käytetään viittaamaan puhetilanteen vastaanottajaan, tässä tapauksessa toisiin keskustelijoihin. Kaikkiin aineistojen lausumiin suhteutettuna toinen persoona on sekä politiikan ammattilaisilla (2,1 %) että kansalaisilla (1,0 %) käytössä harvoin. A-talkissa ja Ilmastomuutosillassa toisten keskustelijoiden puhuttelu liittyy lähinnä poliittiseen vastakkainasetteluun (esim. 30). Kansalaiskeskusteluissa toinen persoona on muutamassa lausumassa käytössä sitaattimaisena tehokeinona (esim. 31).

30. KK: *sen takia että paperitehtaat oli kesällä kuus viikkoo, sulki jos **te haluutte** sulkee ne paperitehtaat niin **sanokaa** se suoraa.*

31. Sami: *ja pystytään saman tien ohjaamaan ne sanotaan puhtaampaan ja turvallisempaan tuotantoon. Eli **käyttäkää** näitä, **älkää tehkö** näitä virheitä mitä me ollaan tehty.*

Kaikista lausumista politiikan ammattilaisten aineistossa 13,8 prosenttia ja kansalaisten aineistosta 14,8 on kolmannen persoonan lausumia, joiden subjekti on elollinen, toisin sanoen ihminen, ihmisryhmä tai ihmisten hallinnoima ja ohjailema instituutio. Tavallinen tällaisten lausumien tekijä on kummassakin aineistossa *ihminen* (esim. 32) tai nimeltä mainittu henkilö, joka voi olla keskustelun osallistuja tai ulkopuolinen (esim. 33).

32. Sakari: ***ihminen** kuitenkin niin tällä hetkellä näillä voimavaroilla ja näillä tiedoilla mitä nyt tällä hetkellä meillä on ja mitä on tapahtunut maailmassa niin pyrkii järjestelmälliseen tuota kehittämiseen.*

33. MaPe: ***Mikko Kara** provessori joka tuntee suomalaista enerkiateollisuutta erittäin hyvin hän epäili ettei ollenkaan rakennettaisi kuutta.*

Politiikan ammattilaiset (25,4 %) viittaavat puheessaan useammin instituutioihin kuin kansalaiset (12,7 %). Yleisin subjekti on *Euroopan unioni* (esim. 34). Samoin eri valtioiden nimet ovat politiikan ammattilaisilla (22,0 %) useammin lausuman subjektina kuin kansalaisilla (15,2 %) (esim. 35). Näissä tapauksissa valtioiden nimillä viitataan ihmisten johtamiin kokonaisuuksiin, jotka toimivat maailmanpolitiikan kentällä.

34. HS: ***EU** pystyis öö EU:n oman tulevaisuudenki kannalta puhumaan ainakin jossain asioissa ikään kun yhtenäisellä äänellä.*

35. SH: *sen sijaan **Kiinan** ja **Intian** pitäisi myös, suostua, öö täs Kioto kakkosessa seuraavas ilmastopimuksessa öö loiventamaan päästöjenkasvuvauhtia.*

Demokratiassa toimivat kansalaiset ovat poliittisia toimijoita harvemmin aktiivisen toiminnan subjekteja sekä kansalaisten että politiikan ammattilaisten puheessa. Poliitiikan ammattilaisten puheessa (14,0 %) kansalaiseen viittaava sana on jonkin verran useammin subjektina kuin kansalaisten puheessa (9,3 %). Kansalaiset voidaan asettaa aktiiviseen yhteiskunnalliseen rooliin (esim. 36), mutta myös muunlaista toimintaa ilmaistaan (esim. 37).

36. SH: *mutta kansalaisilta kun kysytään et mitä energiamuotoja **kansalaiset** ensisijaisesti haluis lisätä niin siinä on kyllä kärjessä uusiutuva energia ja energiansäästö.*

37. Harri: *eihän sitä saa sitten kriisitilanteessakaan syötettyä niin kuin Helsinkiin, Espooseen, Kauniaiseen ja Turkuun ja Tampereelle, näihin missä **väestöstä suurin osa** asuu kuitenkin.*

Kansalaisten puheessa (27,0 %) kolmannen persoonan lausumissa on politiikan ammattilaisia (19,7 %) useammin subjekti, joka ei viittaa tiettyyn henkilöön tai joukkoon vaan ihmiseen yleensä (esim. 38) tai hypoteettiseen henkilöön (esim. 39). Tällaista subjektia käytetään tilanteissa, joissa tehdään arvioita energiapolitiikan kysymyksistä, pohditaan eri vaihtoehtoja ja mietitään ratkaisua esimerkkien avulla. Kansalaisten keskusteluissa eri näkökulmien punninta onkin enemmän esillä kuin politiikan ammattilaisten keskusteluissa, joissa osallistujilla on jo valmiiksi määrätty näkemys aihealueesta.

38. HLH: *mut siis täähän ei anna toivoa ihmisille tällanen keskustelu vaan koska **jokainen** pystyy vaikuttamaan paljon.*

39. Hannu: *että kyllä sen **joku** huomaa jos niitä **joku** yrittää sieltä ylös kaivaa.*

Kansalaisten aineistossa 35,8 prosenttia kolmannen persoonan elollisista subjekteista viittaa henkilöihin tai ryhmiin, jotka eivät tässä tapauksessa sovellu mihinkään

tyhjentävään semanttiseen luokkaan. Tällaisia subjekteja ovat muun muassa erilaiset ihmisryhmät (esim. 40) tai määrittämätön henkilö (esim. 41). Näiden subjektien osuus politiikan ammattilaisten aineistosta on 18,9 prosenttia.

40. Henri: *niin kuin heidän (taloudelle mutta että) ei lapsenlapsikaan ei ole sitten enää elossa kysymässä.*

41. Hannu: *joku ydinfyysikko on aina asiantuntija siinä omalla alallaan.*

Toinen persoona on kummassakin aineistossa vähän käytössä, ja sen käyttö kattaa lähinnä muiden keskustelijoiden puhuttelun ja retorisen kuvailun. Kolmas persoona, jossa subjekti viittaa ihmiseen tai ihmisjoukkoon, on kansalaisilla ja politiikan ammattilaisilla käytössä jonkin verran eri tavoin painottuneena. Poliitiikan ammattilaisten puheessa aktiivinen toimija on useimmiten valtio tai energiapolitiikan kannalta keskeinen instituutio. Näiden osuus kaikista politiikan ammattilaisten elollistarkoitteisista kolmannen persoonan subjekteista on 47,4 prosenttia. Kansalaisten aineiston vastaava osuus on 27,9 prosenttia. Kansalaiset olivat politiikan ammattilaisten puheessa hieman useammin subjektina kuin kansalaisten puheessa, kummassakin aineistossa selvästi harvemmin kuin poliittiset toimijat.

Siinä missä politiikan ammattilaisten subjektit painottuvat poliittisiin toimijoihin, kansalaisten puheessa toimijat ovat hajanaisempia. Kansalaisten energiapoliittisten keskustelujen aktiiviset toimijat ovat politiikan ammattilaisia useammin määrittämättömiä ryhmiä tai henkilöitä. Toisaalta kansalaistenkin keskusteluissa iso osa subjekteista viittaa poliittisiin toimijoihin. Analyysin perusteella politiikan ammattilaisten energiapoliittinen keskustelu luo kuvaa toiminnasta, jonka toimijajoukko on melko rajattu: keskeisimpiä toimijoita ovat maailmanpolitiikan kentän johtajat ja teollisuus. Kansalaiset ovat aktiivisessa mutta vähäisemmässä osassa. Kansalaisten keskusteluissa tehdään arvioita, pohditaan vaihtoehtoja ja esitetään hypoteeseja, mikä nostaa määrittämättömien toimijoiden osuutta.

Aktiivisten toimijoiden kielellistäminen on poliittisen keskustelun ydintä. Ensimmäisen, toisen ja kolmannen persoonan tarkastelu antaa kuvan siitä, kenelle energiapoliittisissa keskusteluissa annetaan aktiivinen toimijarooli. Kuten kuvio 3 osoittaa, valtaosa kummankin aineiston lausumista on kuitenkin sellaisia, joissa aktiivista toimijaa ei ilmaista subjektilla (passiivilausumat) tai joissa subjekti on muu kuin ihminen

(elotontarkoitteiset 3. persoonat). Koska näiden ryhmien osuus on näin merkittävä, on niihin paneuduttava huolella. Mitä tällainen kielellistäminen kertoo politiikan kielestä? Tätä kysymystä pohdin seuraavien analyysien avulla.

6.2.3. *Elottomat subjektit*

Yksi sanojen semantiikkaa kuvaava kategoria on elottomuus. Tarkoite on eloton, jos se ei ole ihminen tai eläin. Elottomia tarkoituksia on näin ollen olemassa suuri ja laaja kirjo: ne voivat olla fyysisiä esineitä tai abstrakteja ajatuksia. Kaikista politiikan ammattilaisten aineiston lausumista 39,9 prosenttia on sellaisia, joissa lausuman ”tekijä” on eloton. Kansalaisten puheen vastaava osuus on 36,7 prosenttia. Kummassakin aineistossa elottomien subjektien osuus on siten suurempi kuin ensimmäisen, toisen ja elollistarkoitteisten kolmansien persoonien osuus yhteensä.

Kun lausumassa on elottomaan todellisuuden asiaan viittaava subjekti, on selvää, että lausuman kuvaama toiminta ei ole samanlaista kuin lausumissa, joissa subjektin tarkoite on elollinen. Elottomat subjektit eivät voi suorittaa itsenäistä, aktiivista ja vastuullista toimintaa. Lausumissa kuvataankin pääasiassa *olemista* (esim. 42) tai *tulemista* ja *tapahtumista* (esim. 43).

42. Jasmin: *niin siellä **on** varsin **aktiivista toimintaa** talvella.*

43. TC: *ja sitten **tuli** jotain tällasia niinku **tietoja** siitä että **jotain oli tapahtunu.***

Vaikka lausuman subjekti ei ole elollinen, on kiinnostavaa huomata, että lausuman kuvaama toiminta on kuitenkin lähes aina ihmisestä riippuvaista. Vastuullinen henkilö tai ryhmä jätetään taustalle kuulijan tulkinnan varaan (esim. 44). Vain ani harvassa lausumassa ihmisellä ei ole vaikutusvaltaa lausuman kuvaamaan toimintaan (esim. 45).

44. KK: *se voi olla että **nää tv-uutiset on tullu** sitten myöhemmin niin monta kertaa uusintoina.*

45. Jarmo: *Jos **se** tapahtuu talvella niin kaikki **putket jäätyy.***

Kun vastuullinen toimija ei itse ole subjektina vaan taka-alalla, toimija, hänen toimintansa ja sen merkitys hämärtyvät. Esimerkin 44 tapauksessa on ilmeistä, että jokin mediayhtiö on toimittanut ja lähettänyt uutiset television välityksellä. *Tv-uutiset* on siis aktiivisen toimijan sijaan toiminnan tulos.

Näyttää siltä, että politiikan kielelle on ominaista puhua toiminnasta ja prosesseista tällaiseen tyyliin: ei niin, että kohteet toimisivat omaehtoisesti, vaan että vastuulliset toimijat jäävät kuulijan pääteltäviksi. Kyse ei välttämättä ole tarkoituksellisesta vastuullisen henkilön sivuuttamisesta, vaikka tällaista kielellistämisen strategiaa voi käyttää esimerkiksi oman vastuunsa hämärtämiseen (*lakimuutos leikkaa pienituloisten tukia*). Vastuullisen toimijan päättely edellyttää kuulijalta luonnollisesti kuitenkin aihealueen ja sen keskeisten toimijoiden tuntemusta. Sama logiikka on yhtä lailla käytössä politiikan ammattilaisten ja kansalaisten keskusteluissa.

Huomattava ero näiden ryhmien välillä on kuitenkin siinä, minkälaisia lausuman subjektin paikalla olevat elottomat subjektit ovat. Poliitiikan ammattilaisten keskusteluissa lähes puolet (46,1 %) elottomista subjekteista ovat sanoja, jotka olen edellisessä analyysiluvussa luokitellut energiapolitiikan erikoissanastoon. Kansalaistenkin keskusteluissa osuus on suuri, lähes kolmannes (28,9 %), mutta selvästi pienempi kuin politiikan ammattilaisten aineistossa. Eroa selittänee lähtökohtaisesti, että erikoissanaston käyttö on kansalaisilla harvinaisempaa kuin politiikan ammattilaisilla. Elottomien subjektien osuus on kummassakin aineistossa kuitenkin hyvin saman suuruinen, politiikan ammattilaisilla ne näyttävät painottuvat energiapolitiikan ominaissanastoon.

Huomio on kiinnostava, vaikka eloton subjekti tuskin on vain politiikan kielelle tyypillinen ilmaisutapa. On hyvin tavallista, että asioiden laatua kuvataan tähän tyyliin, ja vastuullinen toimija voi hyvinkin käydä selväksi esimerkiksi keskustelukontekstista tai lausumasta muuten (esim. 46). Silti on syytä pohtia sitä, miksi valtaosa aineistojen lausumista kuuluu tähän luokkaan. Kuten esimerkissä 47, asian voisi yleensä ilmaista myös toiminnallisen subjektin avulla (*Silloin kun valtiot ovat kiinnostuneet erilaisista asioista*). Elottoman subjektin käyttö on niin totunnaista, että esimerkin 47 ilmaisutapa voi tuntua edellä mainittua esimerkkiä luontevammalta ilmaisutyyliä.

46. Sanni: niin **tämä vastuu pitäisi olla** teollisuuden voimalla tai vastaavilla.

47. HS: *että sillon kun **kansalliset intressit onkin** ju- hyvin erilaiset niin sillon tällanen kahdenkeskeinen käyminen ikään kuin toimii huomattavasti paremmin.*

Subjektin valinnalla on tärkeä merkitys kielen ymmärrettävyyden kannalta. Puhetilanteessa lausuman merkitys voi tuntua selkeältä, mutta jos toiminnan vastuullinen tekijä ei käy lausumasta ilmi, on lausuman sisällön sisäistäminen hankalampaa, kun sisällön ymmärtäminen edellyttää kuulijan tarkkaavaisuutta ja päättelyä. Substantiivitaudin tapaan kyse on kielen kapulaisuudesta. Erityisesti politiikan ammattilaisten aineistolle tyypillisissä tapauksissa, jotka edellyttävät erityissanaston tuntemusta (esim. 48), voi lausuman ymmärtäminen olla entistä hankalampaa.

48. PS: *siellä **menee** hyvin paljon **öljyä** tällä hetkellä siellä **menee** kohta merenpohjaa pitkin **kaasua** siellä todennäköisesti **alkaa kulkea nesteytettyä kaasua** laivoissa.*

Tekijän implisiittisyyden lisäksi poliittiselle puheelle ominaisia ovat kummassakin aineistossa, erityisesti kansalaisten puheessa, asioiden arviointi ja punninta. Siinä missä politiikan ammattilaisten elottomat subjektit painottuvat erikoistermeihin, kansalaisilla lähes kolmannes (29,3 %) puheen elottomista subjekteista viittaa johonkin aiemmin mainittuun väitteeseen tai arvioon. Tällöin subjekti on yleensä pronomini (esim. 49), mutta myös muut sanat ovat mahdollisia (esim. 50). Poliitiikan ammattilaisten keskusteluissa tällaisten subjektien osuus on 17,7 prosenttia.

49. Sini: *koska **ei se ole** oikein, siinä niin kuin sorretaan vain ihmisoikeuksia.*

50. SH: *myöskin Euroopassa **on tilanne** näin et suunnilleen puolet automaatoista on öö alle viiden kilometrin mittasia.*

Kuten analyysi osoittaa, eloton subjekti voi viitata hyvin monenlaisiin todellisuuden entiteetteihin. Lähes aina eloton subjekti viittaa johonkin ihmisen toiminnasta riippuvaiseen asiaan. Eloton subjekti onkin ennemminkin toiminnan kohde kuin sen subjekti. Monissa kielissä on mahdollista ilmaista toimintaa niin, että joko toiminnan toteuttaja tai sen kohde korostuu (Kuiiri, 2000). Kyse on näkökulmaerosta. Toiminnan kohdetta korostava kielellistämistrategia on kiinnostava paitsi edellä mainitun kielen

ymmärrettävyyden myös poliittisten prosessien näkökulmasta. Energiapoliittisten keskustelujen perusteella politiikka ymmärretään ihmisistä riippuvaisina prosesseina, joiden kulussa korostuvat ihmisten sijaan asiat. Tällainen puhetapa energiapolitiikasta edellyttää kuulijalta ennakkotietoa aihealueesta, jotta hän voi päätellä, kuka toiminnan toteuttaja kussakin tilanteessa on. Ilmaisutyyli kertoo siis sekä poliittisten prosessien ymmärtämisestä myös hyvin vahvasti politiikan kielelle ominaisesta ilmaisutavasta.

Toiminnan kohde on toiminnan toteuttajan sijaan keskiössä myös passiivilausumissa, joissa ei ole subjektia lainkaan. Suomen kielen passiivissa tekijä on *implisiittinen*, toisin sanoen toiminnalla tiedetään olevan tekijä, mutta tekijää ei tuoda konkreettisesti ilmi (*Vene irrotettiin laiturista*). Passiivilausumien kielellinen strategia vaikuttaakin tässä suhteessa hyvin samankaltaiselta kuin kolmannen persoonan lausumien, joissa subjekti on eloton. Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puheen passiivilausumiin perehdyn seuraavaksi.

6.2.4. Passiivilausumat

Passiivia käytetään suomen kielessä paljon, koska se on käyttökelpoinen monessa eri tilanteessa. Perinteinen käsitys passiivista on, että sitä käytetään tilanteissa, joissa tekijä ei ole tiedossa. Passiivilla voidaan kuitenkin viitata oikeastaan keneen tahansa – puhujaan itseensä, kuulijaan tai kolmanteen osapuoleen – silloin, kun tekijää ei haluta syystä tai toisesta korostaa. (Viertiö 2000.)

Passiivien osuus on kummassakin aineistossa merkittävä: sekä politiikan ammattilaisten lausumista että kansalaisten lausumista passiivien osuus on 28,7 prosenttia. Passiivin käyttö ei määrällisesti erota siis ainakaan politiikan ammattilaisten ja kansalaisten puhetta toisistaan. Toiminnan ilmaiseminen passiivilla näyttää joka tapauksessa olevan ominaista poliittiselle keskustelulle.

Aineistot vahvistavat huomiota siitä, että passiivia voi käyttää moneen eri käyttötarkoitukseen. Näiden käyttötarkoitusten pohtiminen tuo esiin kiinnostavia politiikan kielen piirteitä, jotka edellyttävät tulkintaa – niin kuulijalta kuin tutkijalta. Kuten kolmannen persoonan elottoman subjektin yhteydessä, myös passiivilausumista kuulijan tulee päätellä, kuka tekijä on, tai vaihtoehtoisesti havaita, että tekijä ei luultavasti ole puhujalla tiedossa. Eteneminen keskustelussa ei kuitenkaan edellytä, että

kuulija pääsisi varmuuteen asiasta. Tällöinhän hänen pitäisi puhujalta tarkistaa, ketä tämä kulloinkin tarkoittaa, mikä hankaloittaisi keskustelua huomattavasti.

Passiivin käyttötarkoitusten analysointi on siis tulkinnanvaraista. Jos politiikan ammattilaisten ja kansalaisten puhetta katsotaan passiivin perustehtävän kannalta eli pohtimalla, onko toiminnan tekijä puhujalla tiedossa, tämä osoittautuu heti hankalaksi. Passiivilla käyttämällä puhuja voi nimittäin säästyä sen osoittamiselta, ettei hän tiedä, kuka tekijä on. Itse ilmaisusta tätä ei voi päätellä. Poliittisissa keskusteluaiheissa, joissa eri toimijoita on paljon ja päätöksentekoprosessit ovat monimutkaisia, ilmaisutapa, jossa tekijää ei kerrota, on ymmärrettävä. Aina tarkka tekijä ei ole tiedossa, ja tekijän ilmaisu ei välttämättä ole keskustelun kannalta olennaistakaan.

Sen sijaan aineiston passiivilausumat osoittavat kiinnostavasti, miten passiivilla voi ilmaista energiapolitiikan toimijoiden monikerroksisuutta. Esimerkki 51 viittaa selvästi tiettyyn päätöksentekijäjoukkoon: tekijä ei välttämättä ole puhujalla tai kuulijalla tarkkaan tiedossa, mutta tiedossa on, että toiminnan on toteuttanut siihen tarkoitettu henkilö tai joukko. Esimerkin 52 merkitys on jo erilainen. Siinä päätöksen ydinvoimalan rakentamisesta on myös tehnyt tehtävään valittu päättäjätaho, mutta itse rakentamiseen päätöksentekijät tuskin ovat osallistuneet.

51. Jasmin: *kuin tuolla alustuksessakin myönnettiin että sen jälkeen kun **tehtiin** uusi päätös uudesta ydinvoimalasta,*

52. ERK: *ja jos sillä niinkun yritettäs ratkasta ilmastonmuutosta **rakennettas** ydinvoimaloita joka puolelle.*

Kummassakin aineistossa valtaosa passiivilausumista on sellaisia, joissa toiminnan tekijäksi voi tulkita poliittisen päätöksentekijän. Poliitiikan ammattilaisten aineistossa näiden osuus on 55,6 prosenttia ja kansalaisten aineistossa 55,9 prosenttia. Niin ikään sekä politiikan ammattilaiset että kansalaiset käyttävät passiivilla niin, että toiminnan tekijäksi voi tulkita poliittisten päätöksentekijöiden lisäksi myös muun tahon. Esimerkissä 52 tekijät ovat melko selvät. Esimerkissä 53 tekijäjoukko on abstraktimpi: kuva voimakkaasta valtiosta ei välttämättä ole kiinni pelkästään valtion päätöksentekijöistä vaan myös muista toimijoista. Esimerkissä 54 viitataan päätöksentekijöiden lisäksi kyläläisiin, jotka omalla toiminnallaan voivat säästää sähköä.

53. HS: *ja silloin myöskin **on tärkeä näyttää** voimakkaalta valtiolta.*

54. Jouni: *kukaan ei ole keskustellut siitä että millä konstilla siellä kylällä **vähennettäisi** sähkön kulutusta.*

Passiivi vaikuttaakin käyttökelpoiselta juuri taloudellisuutensa vuoksi: sillä voi viitata samanaikaisesti useaan eri tekijään, joita puhujan tai kuulijan ei keskustelun etenemisen kannalta tarvitse osata identifioida. Sama logiikka pätee niin politiikan ammattilaisten kuin kansalaisten puheeseen. On tietysti huomioitava, että tulkinta politiikan ammattilaisten ja kansalaisten puheesta on riippuvainen heidän rooleistaan, kuuluhan osa päätöksentekijöistä edellä esiteltyjen passiivien implisiittiseen tekijäjoukkoon. Toisaalta esimerkin 55 kaltainen poliitikon esittämä passiivilausuma ei ilmaise, ajatteleeko poliitikko itse lukeutuvansa toiminnan tekijöihin: nimenomaan passiivimuodon vuoksi tämä jää avoimeksi. Jos puhujana olisi kansalainen, tulkinta olisi selvempi. Kun kansalainen puhuu passiivissa, jossa mainitse mattomana tekijänä on poliittinen päätöksentekokoneisto, voi passiivin tulkita viittaavan laajemmin myös kaikkiin yhteiskunnan jäseniin ja samalla puhujaan itseensä (esim. 56).

55. MaPe: *nyt neuvotteluja **käydään** siis tästä että että millä tavalla tätä kantaverkkoa vahvistetaan,*

56. Sampo: *sanotaan vaikka ydinvoimalasta vaikka 50 vuoden päästä, jos siitä **pystyttäisi luopumaan** niin olisi aika, mun mielestä, aika ideaalinen tilanne.*

Huomio siitä, että passiivia käytetään suojaamaan puhujaa itseään tai hänen kannaltaan tärkeää ryhmää, ei aineistojen perusteella saa ainakaan selvää tukea. Tyypillisiä esimerkkejä, joita näistä tapauksista yleensä esitetään (*veroja kiristetään*), ei aineistoissa esiinny. Tekijän häivyttäminen, oli se sitten tarkoituksellista tai ei, tehdään aineistoissa pikemminkin luvussa 6.2.3. esiteltyjen elottomien subjektien kuin passiivin avulla, sillä aineiston passiivilausumissa on valtaosassa lausumia tulkittavissa tietty tekijä.

Politiikan ammattilaisten aineistossa 8,0 prosenttia ja kansalaisten aineistosta 10,4 prosenttia on lausumia, joissa passiivin voi tulkita viittaavan yleisesti kaikkiin ihmisiin. Esimerkin 57 kaltaiset lausumat, joissa toiminnan voi tulkita olevan täysin

yleismaailmallista, ovat kuitenkin harvinaisia. Yleensä puhuja viittaa ihmisiin yleisesti, mutta tulkinnan mukaan tekijäjoukko on rajattavissa esimerkiksi tiettyyn kansaan tai muuhun ihmisryhmään (esim. 58).

57. TC: *et sitä **ei voi käyttää** argumenttina tätä bioenergiaa vastaan.*

58. Siiri: *Tuota, just tästä vastuusta että miten **voi tukea** jotain kehitysmaita,*

Esimerkki 55 toki osoittaa, ettei poliitikko välttämättä osoita olevansa itse vastuussa lausuman toiminnasta, mutta puhujan kannalta epämieluisaa toimintaa ei tähän tapaan aineistossa ilmaista. Sen sijaan passiivin tulkinta voi olla, että puhuja haluaa selvästi rajata itsensä tekijäjoukon ulkopuolelle. Sekä politiikan ammattilaiset että kansalaiset esittävät passiivin avulla kritiikkiä. Poliitiikan ammattilaisten aineistossa sitä osoitetaan ennen kaikkea poliittisia vastustajiaan kohtaan (esim. 59). Kansalaisten kritiikin kohteena ovat etenkin päätöksentekijät (esim. 60).

59. KK: *Suomessa **vaaditaan** ydinvoimasta luopumista kun meillä on se linjapäätös tehty.*

60. Jouko: *vaan kyllä siellä niin kuin **luvataan** enemmän niin kuin kymmenen hyvää ja kaunista.*

Osassa aineistojen passiivi-ilmauksista puhujan voi katsoa lukeutuvan implisiittiseen tekijäjoukkoon. Lähes kaikki näistä lausumista ovat metakeskustelua (esim. 61). Vain muutamassa tapauksessa toiminta liittyy muuhun kuin keskusteluun (esim. 62).

61. Sami: ***Sanotaan** että, **ajatellaan** nyt suomalaiselle että tuota esimerkiksi kuukauden sähkölasku olisi 35 euroa.*

62. HL: *ja sen et kengät **jätettiin** ulos nii et ja sit myöskin Pirkanmaalla kesämökillä sen et kalaa ja sienä **ei saanu syödä**.*

Passiivin käyttö näyttää olevan ominaista poliittiselle keskustelulle, olivat puhujina sitten politiikan ammattilaiset tai kansalaiset. Passiivia käytetään kummassakin ryhmässä energiapoliittisissa keskusteluissa myös samankaltaisiin käyttötarkoituksiin. Passiivi on käyttökelpoinen ilmaisutapa, kun puhutaan monimutkaisista prosesseista, joissa tekijöitä on erilaisia eri vaiheissa. Keskustelutilanteen etenemisen kannalta

passiivi antaa riittävästi informaatiota. Koska energiapolitiikassa puhutaan melko spesifeistä prosesseista, on luontevaa, että passiivin takaa on tulkittavissa tietty tekijäjoukko. Mikä tai kuka tämä tekijäjoukko on, ei kuitenkaan välttämättä ole kuulijalle tai edes puhujalle selvää.

Analyysin perusteella passiivi näyttää politiikan kielessä erikoistuneen siis ilmaisemaan monimutkaisia prosesseja, joissa tekijöihin kuuluu useimmiten poliittisia päätöksentekijöitä. Sen sijaan varsinaiseen tekijän häivyttämiseen, josta virkakielen yhteydessä monesti puhutaan, passiivia ei aineistoissa käytetä. Tähän käyttötarkoitukseen näyttää paremmin soveltuvan kolmannen persoonan eloton subjekti, jossa toiminnan tekijä on vielä näkymättömämpi kuin passiivilausumissa (*veroja kiristettiin vrt. verot kiristyivät*).

Sekä passiivin että elottoman subjektin käyttö korostavat toiminnan kohdetta tekijän sijaan. Toisin kuin monissa muissa kielissä, suomessa ei ole mahdollista ilmaista asiaa passiivissa eli kohteen kannalta siten, että myös tekijä tulisi ilmaistuksi (Kuiri 2000). Sekä passiivin että elottoman subjektin kohdalla toiminnan tekijä jää kuulijan tulkinnan varaan. Tämä ei ole ongelma ainakaan niissä tapauksissa, joissa tekijä on muuten tulkittavissa (*kokouksessa korotettiin jäsenmaksua*).

Viertiön (2000) mukaan passiivia käytetään monesti myös silloin, kun ei ole olemassa mitään syytä jättää tekijä ilmaisematta. Tällainen käyttö vaikeuttaa kielen ymmärtämistä. Syitä implisiittiselle tekijälle voi olla monia, mutta aineistojen valossa näyttää siltä, että toiminnan kohdetta korostava puhetapa on ylipäättään ominainen politiikan kielelle. Kielen ymmärtämisen ja demokratian näkökulmasta tämä ei vaikuta suurelta ongelmalta, sillä tyyli on käytössä yhtä lailla niin politiikan ammattilaisten kuin kansalaistenkin puheessa. Laaja käyttö ei kuitenkaan tarkoita, etteikö puhetapa monimutkaistaisi kielenkäyttöä.

Kummassakin aineistossa passiivin ja elottoman subjektin käyttö kattaa lausumista kaksi kolmasosaa. Jäljelle jäävät ilmaisut jakautuvat tasaisesti ensimmäisen ja kolmannen persoonan lausumiin; toinen persoona on keskusteluissa käytössä vain harvoin. Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puheessa ilmaistujen persoonamuotojen semanttiset kategoriat on kuvattu taulukossa 7.

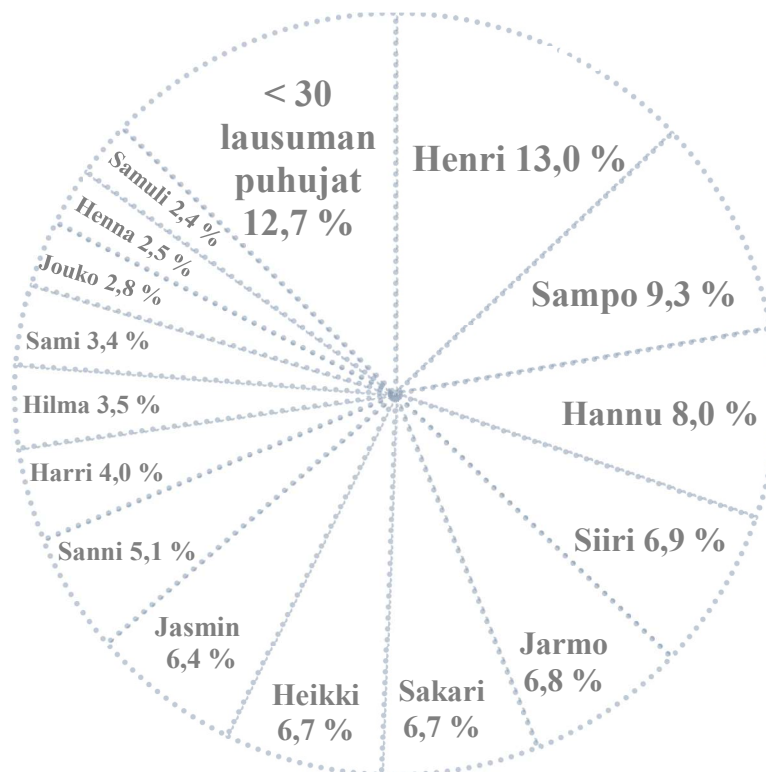
Taulukko 7. Toimijoiden jakautuminen semanttisiin kategorioihin.

	<i>Kansalaiset (32 kpl)</i>	<i>Politiikan ammattilaiset (12 kpl)</i>
Ensimmäinen persoona	259 (100 %)	256 (100 %)
Retorinen <i>me</i>	115 (44,4 %)	130 (50,8 %)
Oman näkemyksen ilmaisu	55 (21,2 %)	56 (21,9 %)
Oman kokemuksen ilmaisu	34 (13,1 %)	16 (6,3 %)
Epätietoisuuden ilmaisu	20 (7,7 %)	0 (0 %)
Oman toiminnan ilmaisu	4 (1,5 %)	21 (8,2 %)
Muu	31 (12,1 %)	33 (12,9 %)
Toinen persoona	18 (100 %)	36 (100 %)
Puhuttelu	14 (77,8 %)	36 (100 %)
Sitaatti	4 (22,2 %)	0 (0 %)
Kolmas persoona (eloll.)	204 (100 %)	228 (100 %)
Toimijana instituutio	26 (12,7 %)	58 (25,4 %)
Toimijana valtio	31 (15,2 %)	50 (22,0 %)
Toimijana kansalainen	19 (9,3 %)	32 (14,0 %)
Toimijana geneerinen hlö	55 (27,0 %)	45 (19,7 %)
Toimijana muu hlö tai ryhmä	73 (35,8 %)	43 (18,9 %)
Kolmas persoona (elot.)	499 (100 %)	661 (100 %)
Subjektina energiapolitiikan erikoissana	144 (28,9 %)	305 (46,1 %)
Subjektina väite tai arvio	146 (29,3 %)	117 (17,7 %)
Muu eloton subjekti	209 (41,8 %)	239 (36,2 %)
Passiivit	395 (100 %)	475 (100 %)
Toimijana päätöksentekijä	221 (55,9 %)	264 (55,6 %)
Toimijana geneerinen hlö	41 (10,4 %)	38 (8,0 %)
Toimijana muu hlö tai ryhmä	133 (33,7 %)	173 (36,4 %)

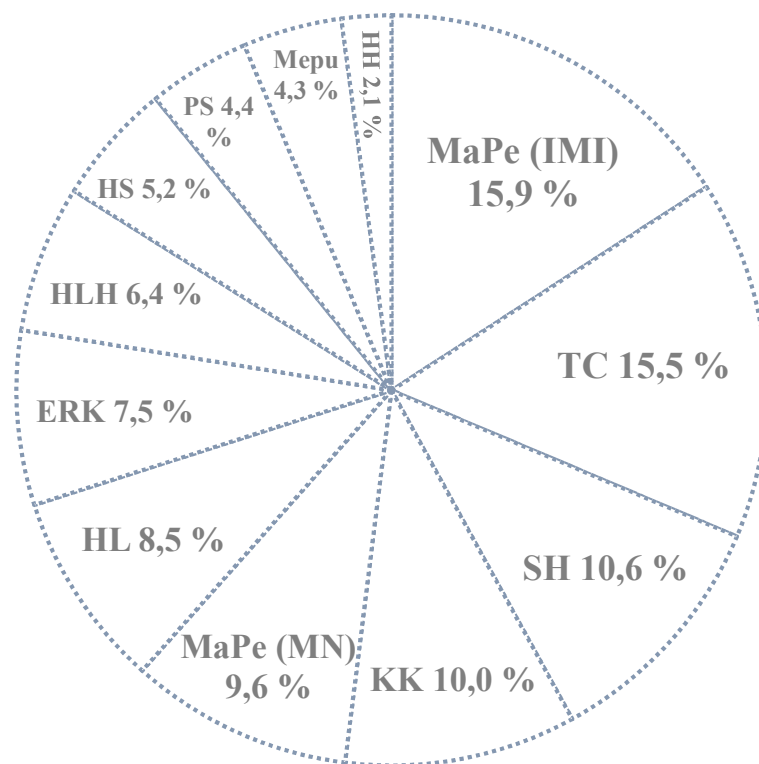
Ensimmäisen persoonan käyttö painottuu puhujan näkemysten ja erityisesti kansalaisilla kokemusten kuvaamiseen. Kummassakin ryhmässä ensimmäisellä persoonalla ilmaistaan kuitenkin pääasiassa retorista yhteenkuuluvuutta *me*-muodolla. Poliitiikan ammattilaisten puheessa kolmannen persoonan elollinen subjekti on yleensä poliittinen toimija, joka on yleinen subjekti myös kansalaisten puheessa. Kansalaisten keskustelujen subjektit ovat kuitenkin useammin myös muita toimijoita. Kansalaisiin viitataan toiminnan subjekteina melko harvoin. Passiivilla kuvattu toimija on kummassakin ryhmässä useimmiten poliittinen päätöksentekijä.

6.2.5. Puhujakohtainen analyysi

Jotta persoonien ja toimijoiden ilmaisu energiapoliittisissa keskusteluaineistoissa tulee kattavasti esitellyksi, on syytä tarkastella vielä mahdollisia puhujakohtaisia ja samalla ryhmien sisäisiä eroja. On ensinnäkin huomattava, että eri puhujat eivät puhu keskusteluissa tasaisesti yhtä paljon, vaan toiset käyttävät puheenvuoroja huomattavasti toisia enemmän. Näin ollen lausumien määrissä on puhujien välillä suuria eroja. Kansalaiskeskusteluista ja Ilmastonmuutosilta-keskustelusta olen ottanut analyysiin mukaan otoksen, mikä saattaa korostaa joidenkin puhujien osuutta aineiston puhemääräKansalaiskeskustelujen 32 puhujasta yli puolet (17) puhui keskusteluutoksessa alle 30 lausumaa. 13 puhui alle 20 lausumaa ja näistä valtaosa alle 10. Poliitiikan ammattilaisista vähiten puhui Henna Hopia (33 lausumaa) ja seuraavaksi vähiten Mervi Pukarinen (66 lausumaa). Kuvioissa 4 ja 5 on kuvattu puheen määrän hajonta kansalaisten ja politiikan ammattilaisten keskusteluissa.

Kuvio 4. Lausumamäärien puhujakohtainen jakauma kansalaiskeskusteluissa

Kuvio 5. Lausumamäärien puhujakohtainen jakauma politiikan ammattilaisten keskusteluissa.

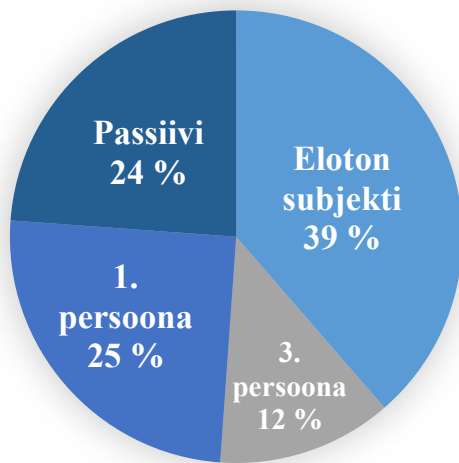
Kun puhujakohtaisia lausumia on vähän, ei puhujaprofiilia ole mielekästä tarkastella. Otin sekä kummankin aineiston keskusteluista puhujakohtaiseen tarkasteluun kahdeksan eniten puhunutta keskustelijaa. Näiden kahdeksan puhujan osuus kansalaiskeskustelun lausumista on 64 prosenttia ja politiikan ammattilaisten lausumista 85 prosenttia.

Kansalaiskeskusteluissa kahdeksasta eniten puhuneesta vähiten puhui Jasmin (83 lausumaa) ja eniten Henri (170 lausumaa). Poliitiikan ammattilaisten kahdeksasta eniten puhuneesta vähiten puhui Hanna-Leena Hemming (98 lausumaa) ja eniten Mauri Pekkarinen Ilmastonmuutosillan keskustelussa (245 lausumaa). Eniten puhuneista kansalaisista valtaosa on miehiä. Miesten lausumien osuus kahdeksan eniten puhuneen joukossa on yhteensä 79,2 prosenttia.

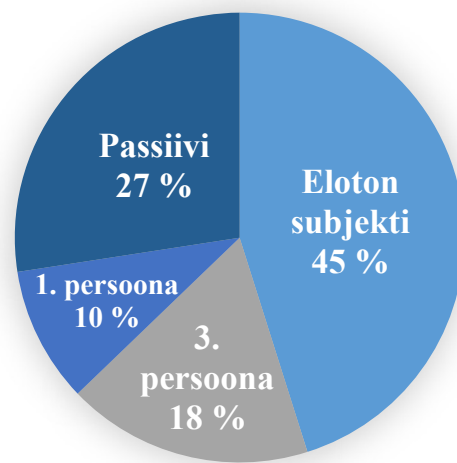
Kunkin puhujan kohdalla olen tarkastellut puhujakohtaista lausumahajontaa sen perusteella, miten ne jakautuvat elottoman subjektin, 3. persoonan (elollisen) subjektin, 1. persoonan subjektin ja passiivisiin lausumiin. Sekä kansalaisten että politiikan ammattilaisten keskusteluista voi pääsääntöisesti sanoa, että kuten koko aineistossa,

myös yksittäisillä puhujilla suurin osa lausumista on passiivimuotoisia tai sisältää elottoman subjektin. Toisin sanoen lähes kaikkien yksittäisten puhujien kohdalla korostuvat sellaiset lausumat, joissa huomion kohde kiinnittyy toiminnan kohteeseen tekijän sijaan.

Kansalaiskeskusteluissa näiden lausumien puhujakohtainen osuus on keskimäärin 65,6 prosenttia ja politiikan ammattilaisilla 66,9 prosenttia. Suurimmalla osalla kummankin ryhmän puhujista elottoman subjektin lausumia on enemmän kuin passiivilausumia. Näiden huomioiden perusteella kansalaisista ryhmänsä keskivertopuhuja on Sakari (kuvio 6) ja politiikan ammattilaisista Satu Hassi (kuvio 7).

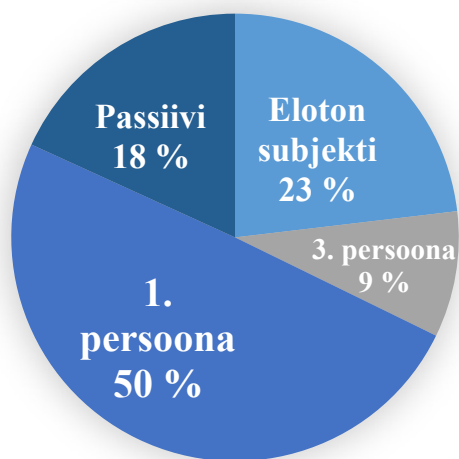
Kuvio 6. Sakarin puhujaprofiili.

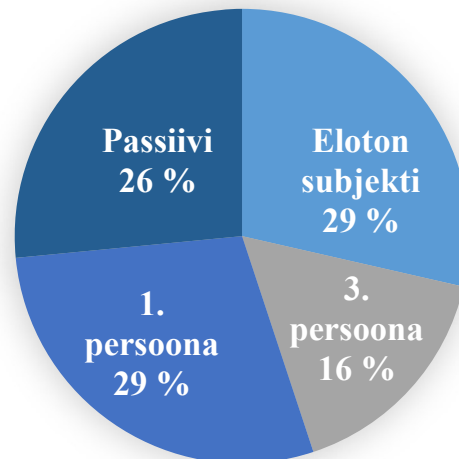
Kuvio 7. Satu Hassin puhujaprofiili.

Kiinnostava huomio on kuitenkin, että kansalaisten keskuudessa on enemmän hajontaa kuin politiikan ammattilaisten keskuudessa. Poliitiikan ammattilaisilla keskihajonta passiivin ja elottoman subjektin yhteisyydessä on 5,2 ja kansalaisilla 11,5. Poliitiikan ammattilaisten aineistossa lähes kaikilla puhujilla passiivin ja elottoman subjektin yhteisyyden osuus on 65–70 prosenttia. Vain Hanna-Leena Hemmingillä osuus on 55 prosenttia.

Kansalaisilla yhtä lukuun ottamatta tämä osuus on 63–73 prosenttia. Huomattavasti koko muun aineiston puhujista eroaa Sampo, jolla elottoman subjektin ja passiivin yhteisyyden osuus on 41 prosenttia. Hänen puheensa lausumista 50 prosenttia on 1. persoonassa (kuvio 8). Hanna-Leena Hemmingillä elottoman subjektin ja 1. persoonan osuudet ovat yhtä suuret (kuvio 9).

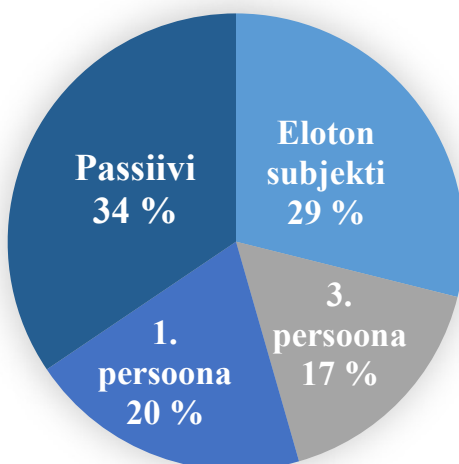
Kuvio 8. Sampon puhujaprofiili

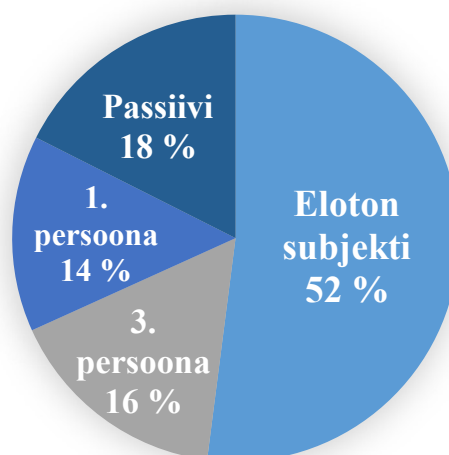
Kuvio 9. Hanna-Leena Hemmingin puhujaprofiili.

Hanna-Leena Hemmingin kohdalla elottoman subjektin ja passiivin kategoriat ovat melko samansuuruiset, mutta muuten politiikan ammattilaisten aineistossa eloton subjekti on kaikilla puhujilla selvästi passiivia enemmän käytössä. Satu Hassin lisäksi Mauri Pekkarisella (Maailman näyttämöllä) ja Kari Kuusistolla elottoman subjektin osuus on noin puolet kaikista lausumista.

Kansalaisista näin iso elottoman subjektin osuus on vain Hannulla. Sen sijaan kansalaisista Siirillä ja Henrillä passiivi oli enemmän käytössä kuin eloton subjekti. Heilläkin näiden kategorioiden ero on kuitenkin vain muutama prosenttiyksikkö. Mauri Pekkarisen (Maailman näyttämöllä) ja Siirin puhujaprofiilit ilmentävät suurinta eroa passiivin ja elottoman subjektin osuuksissa (kuviot 10 ja 11).

Kuvio 10. Siirin puhujaprofiili.

Kuvio 11. Mauri Pekkarisen (MN) puhujaprofiili.

Mauri Pekkarisen kohdalla kiinnostavaa on tietysti vertailla hänen puhujaprofiilejaan eri keskusteluissa. Ilmastomuutosillassa elottoman subjektin osuus on hänellä Maailman näyttämöllä -keskustelua pienempi (36 %) ja passiivin osuus vastaavasti suurempi (29 %). 1. persoonana on Ilmastomuutosillassa jonkin verran hallitsevampi (21 %) ja 3. persoonan (14 %) jää kategorioista selvästi pienimmäksi.

Kun katsotaan Maailman näyttämöllä -keskustelun ja Ilmastomuutosillan kokonaislausumamääriä, huomataan, että Mauri Pekkarisen persoonajakaumat vastaavat hyvin keskustelujen yleisiä jakaumia. Maailman näyttämöllä -keskustelussa puolet (49 %) lausumista sisältää elottoman subjektin, ja 1. persoonan subjektin osuus on Ilmastomuutosillassa huomattavasti suurempi (19 %) kuin Maailman näyttämöllä -keskustelussa (9 %).

On tietysti myös huomattava, että Mauri Pekkarisen osuus Maailman näyttämöllä -keskustelun lausumista on lähes puolet (49,8 %), toisin sanoen hänen puheensa hallitsee keskustelun persoonajakaumia. Kuitenkin ilman Pekkarisen osuutta Maailman näyttämöllä -keskustelu painottuu hyvin korostuneesti toiminnan kohdetta korostaviin ilmauksiin: elottomien subjektin ja passiivin yhteisosuus on tällöin jopa 81 prosenttia. 1. persoonaa Smith ja Sutela käyttävät vain muutaman kerran (3 %). Koska Smith ja Sutela tutkivat työkseen politiikkaa, voi tämän perusteella arvioida, että kohteen korostaminen liittyy nimenomaan poliittisen asiantuntijuuden kieleen. 1. persoonana ja oma kokemus eivät sovi asiantuntijuuden argumentointiin, jossa pyritään korostamaan empiiristä tietoa.

Tätä päättelyä tukee myös, että kaikkiaan 1. persoonan osuus ei ole merkittävästi suurempi kansalaisten kuin politiikan ammattilaisten aineistossa. 1. persoonana korostuu politiikan ammattilaisilla A-talkin ja Ilmastomuutosillan keskusteluissa, jotka ovat luonteeltaan populäärimpiä kuin tutkijapainotteinen Maailman näyttämöllä. Mauri Pekkarisen, joka osallistui keskusteluista kahteen, persoonailmauksiin voi hyvinkin vaikuttaa keskustelun luonne; Maailman näyttämöllä -keskustelussa myös hänen asiantuntijaroolinsa korostuu, kun Ilmastomuutosillassa hänen otteensa on kansanomaisempi.

Persoonaviittausten analyysi nostaa esiin useita kiinnostavia politiikan kielen piirteitä. Poliittiset toimijat – persoonat ja instituutiot – ovat energiapoliittisissa keskusteluissa useimmiten aktiivisen toiminnan toteuttajia. Toisaalta toimintaa kuvataan keskusteluissa

hyvin kohdekeskeisesti. Luvun alussa mainittu Maija-Riitta Ollilan näkemys ei siis juurikaan heijastu energiapoliittisesta puheesta: persoonat jäävät keskusteluissa pikemminkin asioiden varjoon.

Persoonaviittausten vertailussa tärkeää on huomioida yksilöiden väliset erot ryhmien sisällä. Kansalaiskeskusteluissa osallistujia oli huomattavasti enemmän kuin politiikan ammattilaisten keskusteluissa, mutta kansalaisista yli kolmannes puhui keskusteluissa hyvin vähän. Tämä voi johtua aineiston rajaamiseen tai puhujan persoonaan liittyvistä syistä mutta myös siitä, että keskusteluun vaativasti poliittisesta aiheesta ei koetun tiedon ja pätevyyden puutteen vuoksi ole helppo osallistua.

Kansalaiset käyttivät persoonaviittauksia samansuuntaisesti kuin poliitikot, mutta yksilölliset erot paljastavat, että aineistossa frekventit tavat eivät välttämättä ole puhujien keskuudessa laajasti omaksuttuja. Kohteen korostaminen tekijän sijaan näyttäisi olevan ominaista erityisesti puhujilla, jotka puhuvat politiikasta asiantuntijaroolissa. Toisaalta tällaiset lausumat olivat yleisesti käytössä myös kansalaisten keskuudessa. Kohdetta korostavien lausumien käyttö näyttäisi siis olevan ominaista poliittiselle puheelle, ja se näyttää olevan myös taloudellinen puhetapa: kun tekijä on epämääräinen tai ei tiedossa, on se helppo jättää ilmaisematta. Monimutkaisten poliittisten prosessien kielentäminen tähän tyyliin voi kuitenkin hankaloittaa kielen ja asioiden ymmärtämistä.

Persoonaviittausten analyysi osoittaa ennen kaikkea kahta viestiä. Ensinnäkin toimijoiden kielellistämiseksi on energiapolitiikassa olemassa laajasti käytettyjä tapoja, jotka edellyttävät keskustelijoilta tulkintakykyä ja taustatietoakin. Toisekseen pääosa keskusteluissa ilmaistusta toiminnasta liittyy poliittisiin prosesseihin ja toimijoihin samalla, kun kansalaiset saavat prosesseissa melko vähäisen roolin. Kumpikin huomio on kiinnostava demokratian ja osallistumisen kannalta.

6.3. Välttämättömyys: näkemysten ja argumentoinnin kenttä

Välttämättömyys on osa ihmisten välistä vuorovaikutusta ja todellisuutta. Jos ihmiset eivät elä täydessä anarkiassa, yhteiskunta on yksi tärkeimmistä ellei tärkein välttämättömyyden auktoriteetti. Semanttisesti välttämättömyys voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: ylhäältä päin saneltuun velvoitteeseen, olosuhteista johtuvaan pakkoon ja

sisäiseen tarpeeseen. Näistä ensimmäinen, niin sanottu *deonttinen* välttämättömyys on kenties ajankohtaisin, kun puhutaan yhteiskunnallisesta välttämättömyydestä.

Modaalilogiikassa ajatellaan, että asiantila on välttämätön, kun se on ainoa vaihtoehto. Kun asiantila on välttämätön, se on sitä jokaisessa tilanteessa. Välttämättömyyden ainoa ehto on siis ehdottomuus. Semanttisissa analyyseissa välttämättömyys on kuitenkin ymmärretty laajempaan kategoriana, joka sisältää muun muassa pakon ja velvoitteen lisäksi soveliaisuuden, tarkoituksenmukaisuuden ja kannattavuuden merkitykset (ks. esim. Laitinen 1992, Kangasniemi 1992). Ehdotonta pakkoa on tässä määritelmässä vain kategorian äärilaita. Tällainen määritelmä soveltuu hyvin poliittisen puheen analysointiin, sillä ehdotonta ja logiikan määritelmän täyttävää pakkoa ilmaistaan siinä vain harvoin. Tästä syystä puhun välttämättömyydestä yhteisnimityksenä kaikille edellä mainituille merkityksille.

Suomen kielessä välttämättömyyden ilmaisuun on eri tapoja. Yleensä käytössä on *nesessiiviverbit*, joista yleisimmät ovat *pitää*, *täytyy* ja *tarvita*. Muita melko yleisiä ovat *tulla* ja *kuulua*. Lisäksi käytössä on erilaisia verbirakenteita, kuten *on pakko* ja *on oltava*. Lueteltujen ilmausten lisäksi olen sisällyttänyt aineistooni lausumat, joissa verbinä on *joutua*. Se käyttäytyy lauseessa eri tavoin kuin *nesessiiviverbit* mutta ilmaisee välttämättömyyttä, jolla on lähde ja kohde.

Edellä mainittuja välttämättömyydenilmauksia on aineistoissa melko vähän (politiikan ammattilaisten aineistossa 99 ja kansalaisten aineistossa 97). Tästä syystä en vertaile aineistoja suhdelukujen avulla. Keskityn laadulliseen analyysiin ja katson, minkälaisen kokemusmaailman välttämättömyys muodostaa politiikan ammattilaisten ja kansalaisten energiapoliittisessa puheessa. Analyysi jakautuu kahtia välttämättömyyden osapuolten, lähteitten ja kohteitten, mukaan.

6.3.1. Välttämättömyyden lähteet

Välttämättömyys on suhde asioiden välillä. Välttämättömyydellä on aina aiheuttaja, ihmisestä puhuttaessa voidaan puhua myös auktoriteetista. Semanttinen jako velvoitteisiin, olosuhteista johtuvaan pakkoon ja sisäiseen haluun kertoo jotakin näistä välttämättömyyden lähteistä. Velvoitteen antaa joku, jolla on siihen esimerkiksi lainmukainen tai sosiaalinen valtuutus. Olosuhteista johtuva pakko kertoo siitä, että

ihminen on välillä ympäristönsä armoilla. Sisäinen tahto taas kumpuaa itse ihmisyydestä ja siihen liittyvistä tarpeista. Kun välttämättömyyttä ilmaistaan autenttisessa kielenkäyttötilanteessa, tulkinta välttämättömyyden lähteestä ei kuitenkaan ole välttämättä yksiselitteinen.

Ihminen kohtaa harvoin nykyelämässä puhtaasti luonnosta johtuvaa pakkoa. Sen sijaan olosuhteista johtuva pakko johtuu yleensä ihmisen rakentamasta ympäristöstä (Autio 2014, 48). Poliitiikan ammattilaisten ja kansalaisten puheessa esiintyy vain muutama välttämättömyyttä ilmaiseva lausuma, jossa pakon voi tulkita kumpuavan puhtaasti luonnosta ja fysiikan laeista (esim. 63). Harvinaista on myös sellaisen välttämättömyyden ilmaisu, jossa ihminen ei voi tapahtumalle mitään. Puhtaasti luonnosta aiheutuvaksi esimerkin 64 lausuman kuvaamaa tapahtumaa ei voi silti määritellä, ydinonnettomuuden mahdollisuuttahan ei ilman ihmistä edes olisi.

63. Jouko: *Kyllä se tietysti hienoa olisi kun jos Suomessa (olisi) niin kovin vesivoimaa **ettei tarvitsisi** mitään tuommoisia ajatella.*

64. TC: *jotain on tapahtunu nyt ja et ydinonnettomuus ehkä, on sattunu ja että että tota ei **ei pitäis olla** ulkona.*

Ihmisen rakentama ympäristö ja infrastruktuuri ovat välttämättömyyden aiheuttajia muutamassa lausumassa. Näissä ilmauksissa osoitetaan kansalaisten riippuvuutta yhteiskunnan palveluista (esim. 65). Samalla niissä ilmaistaan ihmisten luontaisia tarpeita (esim. 66). Ilmauksissa kuvataan siis yhteiskunnan kannalta perustavanlaatuista välttämättömyyttä, joka kumpuaa ihmisten tarpeiden ja yhteiskunnan rakentaman ympäristön suhteesta.

65. HLH: *tämmösten arkisten asioiden kanssa hirveen **moni perhe joutuu painimaan** joka päivä ja sillon valitettavasti **joudutaan** sit useissa tilanteissa **miettimään** et okei **mun on otettava** se auto.*

66. Hannu: *oli tuolla vähän ylempänä yksi kunta jossa kolmesta eri suunnasta muistaakseni tuli sähköä ja kaikki katkesi yhtä aikaa. eihän tämän päivän huusholleissa se **on lähde** sieltä sitten.*

Kuten jo aiemmin havaittiin, kummankin aineiston keskustelussa tärkeää on omien näkemysten esittäminen. Välttämättömyyttä ilmaistaan erityisesti näissä ilmauksissa.

Varsinainen välttämättömyyden aiheuttaja on niissä kuitenkin monitulkintainen. Koska kyseessä on puhujan oma näkemys, voidaan ajatella, että välttämättömyyden lähde on puhuja itse: puhuja haluaa, että joku toimii hänen ilmaisemallaan tavalla (esim. 67 ja 68).

67. Johanna: *kyllä mäkin olen samaa mieltä että tuontisähkö, tuonti sitä omavaraisuus täytyisi olla.*

68. PS: *Voi- ta- oli- olisi vaadittava että tiedettäisiin missä kaasua menee missä sitä ei mene miksi sitä ei mene jossain.*

Kummassakin tapauksessa tulkinta on kuitenkin vietävissä pidemmälle. Mikä oikeastaan on se lähde, joka saa puhujat ilmaisemaan näkemyksiään? Edellisissä esimerkeissä puhujia motivoi järkevyyden. He arvioivat oman tietonsa ja kokemuksensa perusteella, että omavaraisuus ja tieto kaasun kulkureiteistä ovat hyväksi yhteiskunnan kannalta. Taustamotiivin tulkinta on osa väitteen argumentaatiota. Tulkintaan voikin lisätä ajatuksen siitä, että puhujat haluavat vakuuttaa kuulijansa. Koska järkevyyden ja yhteiskunnan hyödyn ajatellaan yleisesti olevan hyväksyttyjä syitä poliittisille toimenpiteille, niihin kannattaa tukeutua argumentaatioissa, jos haluaa olla uskottava.

Koska valtaosa aineiston välttämättömyydenilmauksista sisältyy puhujan ilmauksiin näkemyksistään, argumentaatio ja taustamotiivit korostuvat aineiston analyysissä. Välttämättömyyden ilmaisut toimisivatkin selvästi hyvin argumentaatioanalyysin kohteena. Energiapoliittiselle keskustelulle on luontevaa, että yksi tulkittavissa oleva taustamotiivi on ympäristö. Se toimii argumentaation motiivina erityisesti Ilmastonmuutosillan keskustelussa (esim. 69), mutta on keskeinen myös kansalaisten puheissa. Ympäristöargumenttiin liittyy toki aina myös tulkinta siitä, että ympäristön hyöty on myös ihmisen hyöty. Ympäristön lisäksi argumentaation motiiviksi voi tulkita esimerkiksi ihmisten turvallisuuden (esim. 70).

69. HLH: *mutta sen lisäksi meidän pitää lähtee ihan absoluuttista hiilidioksidimäärää laskemaan.*

70. Sami: *että tuota 50 vuotta sitten on otettu ensimmäinen kaupallinen ydinvoimala käyttöön ja silloin puhuttiin siitä että pitää keksiä myös vaihtoehto tälle.*

Konkreettisten hyötyjen lisäksi välttämättömyydenilmaisun motiivina on poliittisessa keskustelussa myös moraalinen ja oikeudenmukaisuus. Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten esimerkit (71 ja 72) osoittavat, että molemmissa keskusteluissa osallistujilla on yhteinen arvo- ja moraalipohja, jolle argumentaatiota rakennetaan. Samalla ne kuitenkin osoittavat argumentaatiota tarvittavan juuri siksi, että ihmiset eivät ole aina yhtä mieltä siitä, mikä on oikeudenmukaista. Näkemysten ilmaisu edellyttää muilta keskustelijoilta tulkintakykyä siitä, mihin puhuja kulloisenkin näkemyksensä perustaa.

71. Sanni: *niin tämä vastuu **pitäisi olla** teollisuuden voimalla tai vastaavilla, siitä alkutuotannosta asti ja siitä ei niin kuin puhuta mitään.*

72. SH: *mut sitte tietysti millasia ne päästörajoituksen kullekin maalle on niin siinä **pitää ottaa** maan kehitysaste huomioon.*

Vain harvassa aineistojen välttämättömyyslausumista välttämättömyyden lähde on selvästi tulkittavissa oleva ulkopuolinen taho. Kaikissa näissä tapauksissa välttämättömyyden aiheuttaja on yhteiskunnallinen instituutio. Esimerkissä 73 lähde on mainittu. Esimerkissä 74 välttämättömyyden alkulähteeksi voi tulkita ympäristösäännösten laatijat, joita ei kuitenkaan erikseen nimetä.

73. MaPe: ***Euroopan unioni** on tehnyt ensimmäiset sitoumukset siitä että, että asteittain meidän **pitää lisätä** nimenomaan uusiutuvaa ja päästötöntä polttoainetta*

74. Jouni: *Se **pitää** (meidän siinä yhteydessä kun) Suomen **pitää** kasvihuonepäästöistä päästä niin mikä energiamuoto täällä on semmoinen.*

Välttämättömyyden lähteet eivät ole kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puheessa merkittävästi erilaisia. Kummassakin aineistossa välttämättömyysilmaisut ovat käytössä erityisesti silloin, kun puhuja ilmaisee omaan arvioonsa perustuvaa näkemystä. Tällöin välttämättömyyden lähde on ensi sijassa puhuja itse, mutta pohjimmiltaan välttämättömyys kumpuaa yleisesti hyväksytyistä järjen, moraalin ja käytännöllisyyden arvoista, joihin sisältyvät muun muassa ympäristöarvot ja turvallisuus. Näkemysten ilmaisussa yhdistyvät näin ollen yhteiskunnallinen velvoite ja puhujan oma sisäinen tahto. Välttämättömyydenilmaisu on käytössä argumentointivälineenä, jolloin sen

motiivien ymmärtäminen edellyttää kuulijalta kykyä havaita argumentoinnin motiiveja ja valmiuksia huomioida poliittisen keskustelun taktiikkaa.

6.3.2. Välttämättömyyden kohteet

Toinen välttämättömyyden osapuoli on kohde. Välttämättömyyden kohde on se henkilö tai muu entiteetti, jolta ilmaisen seurauksena vaaditaan jotakin toimintaa tai ominaisuutta. Kohde voi käydä ilmauksesta ilmi (*Hallituksen tulee viedä uudistus läpi*) tai se voi jäädä myös tulkinnanvaraiseksi (*Uudistus tulee viedä läpi*).

Koska yhteiskunta on yksi ihmisen keskeisimmistä välttämättömyyden auktoriteeteista, on odotuksenmukaista, että poliittisissa keskusteluissa välttämättömyyden kohteena ovat ihmiset ja ihmisryhmät. Nuoret ovat kohteena monenlaiselle yhteiskunnalliselle välttämättömyydelle, joka liittyy muun muassa koulunkäyntiin ja työelämään (Autio 2014, 35–43). Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten energiapoliittisissa keskusteluissa ylivoimaisesti useimmin välttämättömyyden kohteena ovat poliittinen hallinto ja siihen kuuluvat päätöksentekijät. Näin on erityisesti politiikan ammattilaisten aineistossa. Vain harvoin päätöksentekijätahoja kuitenkaan esimerkin 75 tavoin nimetään. Useimmiten välttämättömyyden kohteeksi hahmottuva päätöksentekijä ilmaistaan epämääräisemmin (esim. 76).

75. TC: *niin sillon tietysti meidän puolue joutuu ottaan siihen tilanteeseen kantaa se on uus tilanne.*

76. Hannu: *ja tuota noin niin silloin sekin päätös on jotenkin tehtävä ja jos lähdetään siitä että kun yksi vastustaa,*

Valtaosa kummankin aineiston välttämättömyydenilmauksista on esimerkin 76 tapaan passiivimuotoisia. Analyysissa on siten mukana samaa tulkinnan moniulotteisuutta kuin passiivilausumien tarkastelussa luvussa 6.2.4. Esimerkissä 77 puhuja toivonee, että kansalaisten tietoutta lisääisivät paitsi päätöksentekijät myös muut asiantuntijatahot. Erityisesti politiikan ammattilaisten aineistossa yleisiä ovat esimerkin 78 kaltaiset ilmaisut, joissa välttämättömyyden kohteena on teoriassa ihmiset yleisesti mutta jossa

luultavasti viitataan siihen ihmisjoukkoon, joka aiheesta käy keskustelua tai jolla on siitä asiantuntemusta.

77. Hilma: *niin mun mielestä sun pointti oli hyvä kun tämä että **pitäisi saada** nämä eri energiamuotojen kustannukset ihan niin kuin kaiken kansan tietouteen*

78. HS: *mutta tässä kohtaa **pitäis** myöskin **painottaa** just sitä et tää ei oo mikään erityispiirre venäläiselle suurvalta-ajattelulle*

Lausuman, jossa kohdetta ei mainita, tulkinta voi olla myös, että päätöksentekijöiden lisäksi välttämättömyyden vastuullinen kohde on joku muu tietty ryhmä. Esimerkissä 79 vastuussa ovat myös talojen suunnittelijat ja rakennuttajat, joita poliitikot toimenpiteillään ohjailevat. Esimerkissä 80 on puhe ydinvoimaloista. Puhujan toiveen täytyminen edellyttää, että energia-asiantuntijat kehittävät vaihtoehtoisia energiamuotoja ydinvoimalle ja että päätöksentekokoneisto ottaa nämä tuotantotavat käyttöön.

79. MePu: *et rakennukset olis energiatehokkaampia eli kaikkien rakennuksia **pitäis olla**, matalaenergiarakennuksia jotka tästä päivästä eteenpäin rakennetaan*

80. Siiri: *että nämä mitkä on niin toimikoon niin kauan kuin tuossa ne nyt toimii, mutta että heti **on ruvettava**, toimii tuossa, **kehittämään** näitä uusia, mitä ne sitten onkin.*

Sekä kansalaisten että politiikan ammattilaisten aineistossa on käytössä kollektiivinen ensimmäisen persoonan *me* (ks. luku 6.2.1.). Saman retorisen tyylin käyttö tulee esiin välttämättömyydenilmauksissa. Kun päätöksentekijät puhuvat me-muodossa, puhuja voi viitata päätöksentekijäjoukkoon, johon itse kokee kuuluvansa (esim. 81). Toisaalta *me* saattaa viitata myös laajempaan joukkoon kuin päätöksentekijöihin. Esimerkissä 82 puhuja viitanee siihen, että päätöksentekijöiden tulee omilla toimillaan myötävaikuttaa, että kansalaisten ja esimerkiksi teollisuuden tuottamat päästöt vähenisivät.

81. MaPe: *ja kyllä **meidän on** monin eri toimin **yritettävä toimia** tavalla joka parantaa suomalaista energiaomavaraisuutta.*

82. SH: *nii se tarkoittaa sitä että me jotka ollaan rikkaita joilla päästöt henkee kohti on suuremmat **meidän pitää vähentää** meidän absoluuttisia päästöjä.*

Kansalaisten kohdalla *me* viittaa selvemmin yleisempään joukkoon. Yleisimmin tällainen joukko on Suomi valtiona ja sen jäsenet. Kun puheenaiheena on poliittinen aihe, on kuitenkin yleensä tulkittavissa, että puhuja viittaa erityisesti päätöksentekijöihin. Esimerkissä 83 puhuja tarkoittanee, että nimenomaan päättäjien toiminnalla on merkitystä. Puhe Suomesta ja suomalaisuudesta kollektiivisena joukkona korostaa sitä, että valtiot ovat energiapolitiikan keskeisimpiä toimijoita ja että ennen kaikkea päätöksentekijät mutta myös kansalaiset ovat osa tuota toimijuutta. Kansalaisten aineistossa kollektiivinen *me* on käytössä jopa silloin, kun välttämättömyyden kohteena olevana vastuullisena kohteena on selkeästi poliittinen hallinto (esim. 84).

83. Jenna: *ja kyllä **meidän on pakko** niin kuin ottaakin niitä ja tuota noin niin jos ei niin kuin mitään yritetä niin eihän me saadakaan mitään.*

84. Jarmo: *niin sen jälkeen me valtiovaltana panemme vauhtiin kuudenteen ydinvoimalaan, koska **meidän täytyy** tietyn ajan puitteissa **turvata** tämä energiantuotanto*

Muut kohteet kuin yhteiskunnallinen päätöksentekokoneisto ovat energiapoliittisten keskustelujen välttämättömyydenilmauksissa harvinaisia. Kansalaiset ovat välttämättömyyden kohteena vain kahdesti: kerran kansalaisten itsensä ja kerran politiikan puheessa. Esimerkki 85 ei niinkään ilmaise kansalaisiin kohdistuvaa suoraa velvoitetta vaan referoi aiheesta käytyä keskustelua. Esimerkin 86 tulkinta on selvemmin öljylämmitystalon omistaviin kansalaisiin kohdistuva velvollisuus.

85. Sanni: *mutta sitten toinen oli tuota, puhutaan aina että **yksityisen pitää** hirveästi **säästää** ja sähköä **säästää***

86. TC: *sen lisäksi tällä hetkellä on noin kakssataaviiskytuhatta öljylämmitystaloa joissa **pitää vaihtaa** lämmitysjärjestelmä*

Muutamassa tapauksessa välttämättömyyden kohteena on muu valtio kuin Suomi (esim. 87 ja 88). Niissä korostuu valtioiden ja erityisesti suurvaltojen vastuullisuus ja keskeinen rooli energiapoliittisissa kysymyksissä. Esimerkit ilmaisevat, että valtiot toimivat energiapolitiikassa itsenäisinä pelaajina muiden joukossa.

87. Jesse: *tämmöisten maiden niin kuin just vaikka pitäisi näyttää esimerkkiä tämmöisissä asioissa, koska he on (kuitenkin) varmaan maailman vaikutusvaltaisin maa.*

88. PS: *niin miksi Venäjän pitäisi antaa sille kaasua sen halvemmalla kuin muillekaan asiakkailleen.*

Valtioiden ja erityisesti Suomen toimijuus energiapolitiikassa näkyy selkeänä kansalaisten ja politiikan ammattilaisten puheen välttämättömyydenilmauksissa. Sekä kansalaiset että politiikan ammattilaisten ilmaisevat keskusteluissa näkemyksiään, joissa Suomi valtiona tai siihen kuuluvat ihmiset ovat välttämättömyyden kohteena. Välttämättömyys kumpuaa puhujan arviosta siitä, miten Suomen päätöksentekokoneiston ja ihmisten yleensä kannattaa energiapoliittisissa kysymyksissä toimia. Nämä arviot puolestaan pohjautuvat yleisesti hyväksyttyihin arvoihin, kuten moraaliin ja järkevyyteen (ks. esim. Billig 1989, 219). Välttämättömyydenilmauksia esiintyykin erityisesti argumentointifunktiossa.

Politiikan ammattilaisten ja kansalaisten energiapoliittiset keskustelut eivät eroa toisistaan välttämättömyydenilmausten perusteella. Välttämättömyyden semanttinen kenttä painottuu kummassakin puhujan näkemyksiin ja energiapoliittisten päätösten tekijöihin ja suunnittelijoihin. Aineistojen perusteella nämä piirteet ovat ominaisia energiapoliittiselle keskustelulle, josta voi tässä mielessä puhua omana erikoistuneena tekstilajinaan.

Välttämättömyyden ilmaisut kytkeytyvät vahvasti keskustelun aihealueeseen. Energiapoliittisissa keskusteluissa välttämättömyydenilmaukset ilmentävät melko kapeaa lähde- ja kohdejoukkoa. Kun nuoret kertovat elämästään, johon kuuluu paljon erilaisia toimijoita ja kokijoita, on välttämättömyyden ilmausten semantiikkakin huomattavasti moninaisempaa (Autio 2014, 35–43). Tämän huomion perusteella välttämättömyydenilmaukset soveltuvat hyvin semanttisen analyysin kohteeksi, kun ollaan kiinnostuneita eri aihealueiden toimijoista.

Myös välttämättömyydenilmausten analyysi näyttää siis nostavan esiin jotakin energiapoliittisille keskusteluille ominaista. Keskusteluissa puhutaan usein geneerisesti siten, että toiminnasta vastuullisia tekijöitä ei mainita. Tämä korostuu myös välttämättömyydenilmauksissa. Tällaisten keskustelujen ymmärtäminen ja niihin osallistuminen edellyttää osallistujilta taustatietoa ja kykyä arvioida argumentaatiota

poliittisten aiheiden yhteydessä. Poliittisen toiminnan ymmärrystä edellyttää myös kielikuvien tulkinta, jota käsittelen viimeisessä analyysiluvussa.

6.4. Kielikuvat

Kielikuva ilmaisee asiantilan kuvainnollisesti liittämällä tarkoitteen toiseen merkitysympäristöön. Kielikuvat eivät ole ainoastaan kielellistä luovuutta, vaan ne kertovat perustavanlaatuisesti ihmisen ajattelusta. Metaforateoria, joka kehittyi osana kognitiivisen kieliopin ajattelutapaa, korostaa, että koko ihmisen käsitejärjestelmä on metaforinen (ks. esim. Lakoff ja Johnson 1980). Metaforien vaikutus kulttuuriin on metaforateorian mukaan ilmeinen, ja osa metaforista leviää kulttuurissa niin laajalle, että ne konventionaalistuvat. Kulttuurien eroja ilmentää, millaisia eri metaforia niissä on muuttunut konventionaalisiksi. (Nikanne 1992, 60–64.)

Metaforat kertovat arkikokemuksestamme, tavastamme tulkita ympäristöä. Tästä yksi taajaan käytössä esimerkki on moninaisia yhteiskunnallisia kokemuksia kuvaava tilaeron metafora. (Fiske 1993, 125.) 'Ylhäällä oleva' ja 'korkea' merkitsee yleensä myönteisyyttä (*korkeat tulot, yläluokkainen*) mutta ei yksiselitteisesti (*korkea verotus*). 'Matala' ja 'alhaalla oleva' ovat luonnollisesti näiden vastakohtia. Abstraktit yhteiskunnalliset asiat on helpompi hahmottaa tutun ja konkreettisen kautta, mikä selittää kuvallisuuden suosiota yhteiskunnallisessa viestinnässä.

Ajattelua ja kulttuuria ilmentävät metaforat ovat suosittu analyysin kohde politiikan tutkimuksessa. Tämä on luontevaa, sillä kuvamme yhteiskunnasta on metaforien värittämä. Poliitikot ja PR-ammattilaiset kehittelevät jatkuvasti uusia iskulauseita, joissa metaforia käytetään ahkerasti hyödyksi. Kuitenkin politiikan kieli kuhisee myös vakiintuneita kielikuvia, joissa kyse on yleensä luovuuden sijaan tottumuksesta siihen, että tietyistä asioista puhutaan tietyllä tavalla. Tällaisten metaforien analysointiin liittyy mahdollisuus päästä käsiksi itsestäänselvyyksinä pidettyihin ideologioihin ja yhteiskunnallisessa kulttuurissa eläviin myytteihin. (Hellsten 1996, 178–180.)

Tässä analyysissa huomion kohteena eivät ole niinkään kielikuvien taustalla piilevät ideologiset merkitykset kuin kansalaisten ja politiikan ammattilaisten käyttämien kielikuvien keskinäinen vertailu. Koska kielikuvat kuvastavat ajattelua ja kulttuuria, niiden avulla on mahdollista pohtia tutkimuskysymystäni kansalaisten ja politiikan

ammattilaisten kielellistämistapojen perusteista. Kielikuvien avulla on mahdollista pohtia, millä tavoin kansalaiset ja politiikan ammattilaisten hahmottavat energiapolitiikkaa ja onko näissä tavoissa näkyvissä kiinnostavia eroja tai yhtäläisyyksiä. Koska politiikan kielessä käytetään yleisesti paljon vakiintuneita metaforia, mittaa tällaisten kielikuvien käyttö poliittiselle keskustelulle ominaisen kielen hallintaa.

6.4.1. *Politiikka liikkeinä ja suuntina*

Politiikan ammattilaisten ja kansalaisten keskusteluaineistoissa esiintyvien kielikuvien perusteella politiikka hahmottuu hyvin vahvasti erilaisiksi liikkeiksi ja suunniksi. Iso osa kummankin aineiston kielikuvista kuvaa liikkumista politiikan kentällä. Poliitiikan voikin helposti ymmärtää olevan jatkuvaa muutosta ja muutostarvetta, jota liikettä ilmaisevat kielikuvat ilmentävät.

Kehitystä ja myönteistä suuntaa ilmaisee liikkuminen horisontaalisesti eteenpäin (esim. 89). Vastaavasti liike taaksepäin kuvaa kielteistä kehityssuuntaa (esim. 90). Poliittiselle retoriikalle ominaista on puhua suunnanmuutoksesta, kun ilmaistaan tarvetta poliittiselle muutokselle (esim. 91).

89. Juulia: *että se on niin kuin se seuraava, toivottavasti se seuraava **askel eteenpäin**.*

90. Jesse: *se tuntuu sitten taas että kehityksessä **mennään taaksepäin**, jos aletaan lämmittämään puulla.*

91. MaPe: *meidän täytyy monin eri toimin saada aikaan se **suunnanmuutos** mitä tuo hallitusohjelma peräänkuuluttaa.*

Politiikka on kielikuvien perusteella matkantekoa menneisyydestä kohti tulevaisuutta. Tulevaisuus on edessä, menneisyys on takana (esim. 92). Matkasta ja sen sujumisesta ovat päävastuussa päätöksentekijät. Poliittiset erimielisyydet aiheuttavat, että liike ei ole tasainen vaan että vastuussa olevat henkilöt voivat vauhdittaa tai hidastaa liikettä (esim. 93 ja 94).

92. PS: *Ja todennäköisesti voimme lähteä siitä että halvan energian aika ei palaa, ei ainakaan nyt missään **näköpiirissä** olevana aikana.*

93. Sakari: *koko aika tämä on paljon **kiihtyvämmin** tämä asia tullut esiin ja tapetille.*

94. Jarmo: *ei yksityinen ihminen eikä firma tee sitä että rupeaa vapaaehtoisesti sitä **jarruttamaan**, tarpeeksi. sitten kun loppuu aineet niin sitten on pakko **jarruttaa**.*

Matkaa kuvaava ja erityisesti politiikan ammattilaisten aineistossa useasti käytetty metafora on *tie*. Se kuvaa metaforana poliittisia valintoja (esim. 95). Liikkeen ongelmia kuvataan tiellä esiintyvinä esteinä (esim. 96).

95. ERK: *ja vieläkin mietin sitä et jos me oltas sellasen **tienhaaran** äärellä nyt niinku valitsemmeko sen **tien**.*

96. MaPe: *mutta sen laajassa mielessä aikaansaaminen siin_ on monta **tenää** ja **estettä** **sillä tiellä**.*

Horisontaalisen liikkeen lisäksi politiikan kielen kielikuvilla ilmaistaan myös vertikaalista liikettä. Poliitiikan kielessä taajaan käytettävällä talouden termistölle ovat ominaisia ilmaisu *nousu* ja *kasvu*. Aiheesta riippuen niillä voidaan ilmaista niin myönteistä kuin kielteistä kehitystä (esim. 97). Vastinparina näille ilmauksille ovat *lasku* ja *romahdus* (esim. 98).

97. KK: *ja kokemus on osottanu sen että aina kun ydinvoimaa ajetaan alas se merkitsee fossiilisten polttoaineiden **nousua**.*

98. Jarmo: *jos se maailmanlaajuinen elintaso jos ja kun se jossain vaiheessa **romahtaa** niin niitä lentokoneita tulee harvemmin niin kuin sinne ja kun venäläisiltä loppuu öljy.*

Suuntaa, liikettä ja tilaeroja kuvaavat metaforat ovat taajaan käytössä niin kansalaisten kuin politiikan ammattilaisten keskusteluissa. Abstrakti politiikan kenttä on luonteva hahmottaa ja helpompi ymmärtää konkreettisina suuntina, jotka muodostuvat poliittisten toimijoiden, prosessien ja ideologioiden välille. *Matkan*¹⁰ ja *tien* metaforat ilmentävät samalla yleistä ymmärrystä siitä, että politiikka on liikettä kohti tulevaa ja että poliittiset ratkaisut tekevät tuosta liikkeestä joko taannehtivaa tai edistyksellistä.

¹⁰ Matkan metafora oli taajaan käytössä tiedotusvälineissä muun muassa silloin, kun Suomi hakeutui Euroopan unionin jäseneksi (Hellsten 1996, 190–195).

6.4.2. Poliittinen retoriikka vs. kansan kieli

Yksi huomattavimmista eroista kansalaisten ja politiikan ammattilaisten käyttämissä kielikuvissa on, että politiikan ammattilaisten aineistossa poliittiselle retoriikalle ominaiset kielikuvat ovat selvästi useammin käytössä kuin kansalaisten aineistossa. Yksi taajaan käytetty metafora on esimerkiksi 97 esiintynyt *ajaa alas*. Useampaan kertaan politiikan ammattilaisten käytössä ovat myös *kaataa päätös/esitys* sekä *pitää ovi avoinna*, joka ilmaisee eri poliittisten ratkaisujen pitämistä mahdollisena (esim. 100). Tyypillinen politiikan kielen metafora on myös *keppi* ja *porkkana* -vastinpari¹¹, jolla viitataan kannustimiin ja rankaisukeinoihin (esim. 101).

100. MaPe: *ydinvoima on pidettävä siellä lisätehon, rakentamisen vaihtoehtojen joukossa, ovi avoin sille mahdollisuudelle.*

101. HLH: *mullekin on otettu yhteyttä monta kertaa et jos saatas edes pieni porkkana näitten valtiolta näihin lämpöpumppuihin siirtymisessä.*

Kummassakin aineistossa käytetty poliittiselle toiminnalle ominainen kielikuva on *laittaa pöydälle*, jolla ei kuitenkaan viitata suoraan kokoustekniikkaan. Se olisi ehkä tulkittava *metonymiaksi*, sillä pöytä on siinä tulkittavissa aiheen esilletuomisen ilmaisuksi konkreettisella tavalla. Ilmaisulla ei siis viitata pelkästään, että poliittinen aihe tuodaan konkreettisesti päätöksentekopöytiin, vaan laajempaan poliittiseen käsittelyyn (esim. 102).

102. Henri: *että voitaisi nekin laittaa sitten pöydälle ja katsoa mitkä riskit ihan yhtä paljon niissä piilee niin kuin niitä riskejä siellä ympäristö- ja luontohaittoja kuin tässä ydinvoimassa.*

Siinä missä politiikan ammattilaisten aineistossa painottuu poliittiselle retoriikalle tyypilliset kielikuvat, kansalaiset käyttävät huomattavasti politiikan ammattilaisia enemmän kansankielisiä, sananlaskun kaltaisia kielikuvia. Iso osa kummankin aineiston

¹¹ Keppi ja porkkana -kielikuva kuuluu politiikkaan niin perustavanlaatuisesti, että sen alkuperän on Lyytikäisen (1992, 250–255) mukaan arvuuteltu olevan jopa Antiikin Kreikassa. Todennäköisempi alkulähde olisi hänen mielestään kuitenkin Iso-Britannian pääministeri Winston Churchill, joka totesi toisen maailmansodan aikana 1943, kun Saksa oli matkalla kohti tappiota ja Italia haluttiin pois Saksan rinnalta, että ”Käsitlemme italialaista aasia molemmista päistä, sekä porkkanalla että kepillä”.

kielikuvista on hyvin *tunnusmerkittäviä*, toisin sanoen ne ovat niin yleisiä, ettei niitä helposti edes hahmota kielikuviksi. Sananlaskun kaltaiset kielikuvat eivät myöskään ole uusia kieli-innovaatioita, mutta niiden kuvallisuus on yleiskieleen vakiintuneita ilmauksia selkeämpää. Monet niistä kuulostavat nykykielessä vanhahtavilta (esim. 103), osa on nykyajan yleiskielelle tyypillisempiä (esim. 104). Yleiskieleen vakiintuneiden ja sananlaskumaisten kielikuvien raja onkin hyvin häilyvä.

103. Sakari: *Kokonaisuudessa se olisi pienikin **rikka rokassa** aina.*

104. Sampo: *niin mä olen että: kukaan **ei ottaisi** sitä niin kuin tänä päivänä **korviinsakaan**, niin että: no millä sä, millä energialla sä kuljetat sitä?*

Sananlaskumaisten kielikuvien suosio kansalaisten keskuudessa lienee yhteyksissä puhujan persoonallisuuteen ja kielelliseen identiteettiin. Vanhahtavien kielikuvien käyttö voi viitata myös puhujan varttuneisuuteen. Toisaalta vanhahtavaa muotoa saatetaan käyttää tarkoituksellisenä tehokeinona. Kansalaiset käyttävät myös sellaisia kielikuvia, jotka saattavat politiikan ammattilaisten suussa vaikuttaa epäkorrekteilta (esim. 105 ja 106).

105. Sampo: *ennen ei tehdä mitään ennen kuin sitten ollaan niin sanotusti, niin kuin, **vahinko on housuissa***

106. Jarmo: *tämän kuudennen ydinvoimalan päätöksen kanssa niin pitkään että on niin sanotusti **löysät housuissa** jo.*

Personifikaatio on kielikuva, jolla elottoman entiteetin ilmaistaan toteuttavan toimintaa, joka todellisuudessa on mahdollista vain elolliselle oliolle. Tällaiset kielikuvat ovat aineistojeni poliittisissa keskusteluissa tyypillisiä, politiikan ammattilaisten keskuudessa jonkin verran kansalaisia yleisempiä. Yleisyys ei ole kovin yllättävää, kun huomioidaan, että myös persoona-analyysissa elottomien entiteettien asettamien lauseen subjektiksi on aineistossa hyvin tavallista. Esimerkin 107 kaltaiset personifikaatiot tuntuvat olevan politiikan kielessä niin tyypillisiä, ettei niiden kuvallisuutta tule välttämättä huomanneeksi. Toisaalta personifikaatiota voidaan käyttää korostettuna retorisenä keinona (esim. 108).

107. Jasmin: ***Markkinat määrää** hinnan.*

108. ERK: *joo mutta pitää muistaa siis se että saatetaan olla oikeaoppisia mut **ilmakehä ei tiedä** mitkä pä- kasvu- päästöjen kasvut johtuu kilteistä syistä.*

Energiapoliittisia prosesseja kuvataan aineistoissa erityisesti matkantekoa, liikkeitä ja suuntia kuvaavien metaforien avulla. Poliitiikka on kuin laaja kenttä, jossa valittavana on erilaisia vaihtoehtoja, suuntia. Valinta voi olla väärä tai oikea: huonot päätökset johtavat ongelmiin ja taantumisiin, hyvät päätökset vievät yhteiskuntaa 'eteenpäin'. Suuntien paremmuutta ja huonommuutta argumentoidaan tukeutumalla moraaliin, rationaalisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen.

Matkan metafora eri variaatioineen on konventionaalistunut osaksi poliittista puhetta, ja se on laajasti käytössä niin kansalaisten kuin politiikan ammattilaisten puheessa. Kansalaiset eivät sen sijaan juurikaan käytä muita poliittiselle retoriikalle tyypillisiä metaforia. Poliitiikan ammattilaisten puheessa tällaisia ovat muun muassa *kaataa esitys* sekä *keppi ja porkkana*. Kansalaiset käyttävät politiikan ammattilaisia ahkerammin kansanomaisia ja jopa sananlaskun kaltaisia kielikuvia, kuten *rikka rokassa* tai *olla laakereillaan*.

Eron taustalla voi olla, että politiikan piirissä käytetyt metaforat, joita yleensä käytetään poliittiseen argumentointiin ja retoriikkaan, eivät kansalaisten keskuudessa tunnu erityisen luontevilta, jos ne koetaan vahvasti osaksi poliitikkojen puhetyyliä. Poliitikkoja mukailevien fraasien toistelu ei välttämättä tunnu vakuuttavalta, ja oman poliittisen pätevyyden osoittaminen ei edellytä kansalaisilta politiikan asiantuntijoiden puheen jäljittelyä. Sen sijaan matkan metaforan kaltaiset konventionaaliset kielikuvat, jotka kuvastavat tapaa, jolla politiikka laajasti ja perustavanlaatuisesti ymmärretään, ovat käyttökelpoisia myös kansalaisten keskuudessa.

Kielikuvien käyttö pohjautuu niin kielenkäyttäjän persoonaan ja luovuuteen kuin totuttuihin ajattelu- ja ilmaisutapoihin. Näin ollen myös erot politiikan ammattilaisten ja kansalaisten kielikuvienkäytössä voivat selittyä monin eri tavoin. Kielikuva-analyysi ei anna merkkejä siitä, että kansalaisten ja politiikan ammattilaisten energiapoliitiikkaa koskevat ajattelutavat olisivat merkittävästi erilaisia, sillä erot kielikuvien käytössä voivat liittyä myös puhujan rooliin ja identiteettiin. Seuraavassa luvussa vedän yhteen analyysini tuloksia ja pohdin niiden merkitystä tutkimuskysymyksieni valossa. Koska politiikan kieli on paitsi kielimuotona myös yhteiskunnallisen viestinnän välineenä

moniulotteinen, pohdittavana on paitsi politiikan kielen antama kuva yhteiskunnan tilasta, myös ihmisten – kansalaisten ja politiikan ammattilaisten – roolit yhteiskunnassa.

7. Pohdinta

Olen käynyt analyysissa läpi politiikan kielen eri piirteiden käyttöä politiikan ammattilaisten ja kansalaisten energiapolitiittisissa keskusteluissa. Korostin jo ennen analyysia politiikan kielen olevan tutkimuskohteena hyvin moninainen, minkä vuoksi valittavien kielen piirteiden valinta tulee tehdä harkiten ja tutkimuskysymysten valossa. Tässä työssä olen pyrkinyt saamaan kuvaa politiikan kielestä mahdollisimman kattavasti mutta pro gradu -tutkielman laajuuteen sopivalla tavalla.

Valitsemani kielen piirteet – erikoissanasto, persoonaviittaukset, välttämättömyydenilmaisut ja kielikuvat – toimivat politiikan kielessä sekä pinta- että syvärakenteessa. Näin ollen ne antavat mahdollisuuden pohtia politiikan kielen käytön perusteita paitsi kielen käytäntöinä myös puhujan tulkinnan ja ajattelun näkökulmasta. Piirteet eivät ole vain puhujan opettelemia viestimisen tapoja vaan kertovat siitä, miten hän hahmottaa energiapolitiikan maailmaa.

Käyn tämän luvun aluksi läpi tiivistetysti analyysini tuloksia. Luvussa 7.2. katson, mitä tulokset vastaavat luvussa 2. esittämiini tutkimuskysymyksiin ja arvioin tulosten pohjalta politiikan kielen ja yhteiskunnallisen viestinnän tilaa demokratian kannalta. Työn lopuksi luvussa 8. pohdin tutkimuksen metodologisia haasteita ja esitän, mitkä seikat jatkossa tulisi ottaa huomioon politiikan kielen ja demokratian suhdetta tarkastelevissa töissä.

7.1. Tulosten tarkastelua

Neljä kielen piirrettä tuovat politiikan kielen tarkasteluun kukin oman näkökulmansa. Erikoissanasto mittaa ehkä selkeimmin sitä, miten itse aihealue, energiapolitiikka, on puhujilla hallussa. Energiapolitiikan erikoissanaston analyysissa keskeisin huomio on, että erityisesti kansalaiset käyttävät erikoissanastoa keskenään hyvin eri tavoin. Joidenkin puhujien puheenvuoroissa erikoissanastoa ei esiintynyt lainkaan, osa taas käytti erikoissanastoa taajaan. Kansalaisilla erikoissanaston käyttö ei ollut yhtä selkeästi kytköksissä puhujan puhemäärään kuin politiikan ammattilaisilla.

Myös politiikan ammattilaisten keskuudessa erikoissanaston käyttö oli epätasaista puhujien välillä. Itse asiassa erikoistermiesiintymien keskihajonta puhujien välillä on

politiikan ammattilaisten aineistossa huomattavasti suurempi (36,3) kuin kansalaisilla (16,3). Tätä selittää erityisesti Mauri Pekkarisen ja Satu Hassin käyttämän erikoissanaston suuri osuus politiikan ammattilaisten aineistossa. Kun tarkastellaan politiikan kielen hallintaa politiikan ammattilaisten ja kansalaisten välillä, on huomionarvoisinta kuitenkin se, että osalle kansalaisista energiapolitiikan erikoissanaston käyttö ei näytä olevan lainkaan luontevaa. Tämä kertoo jonkinlaisesta viestintäkuilusta paitsi kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä myös kansalaisten ryhmän sisällä.

Politiikan kielelle tyypillistä näyttäisi olevan yhteenkuuluvuuden ilmaiseminen retorisella *me*-muodolla. Ilmaisun käyttö ei välttämättä implikoi, että puhuja itse kuuluu joukkoon, joka teon todellisuudessa toimittaa (*Meidän on pysäytettävä pakolaisvirta*) tai että *me* olisi jokin määriteltävä ihmisjoukko (*Meidän on pysäytettävä ilmastonmuutos*). Ilmaisuun sisältyy ajatus politiikasta toimintana, jota ei hoida vain rajattu ihmisjoukko vaan kaikki yhteiskunnan jäsenet.

Persoonanalyysi toi esiin politiikan ammattilaisten ja kansalaisten kielenkäytön eroja, jotka perustuvat toimijoiden erilaisiin rooleihin. Politiikan ammattilaiset korostavat kansalaisia enemmän omaa toimintaansa eivätkä tuo esiin epävarmuuttaan energiapolitiikan aihealueista. Kansalaiset perustavat argumentaationsa enemmän omiin kokemuksiinsa. Politiikan kielelle ominaisesti kummassakin ryhmässä korostuu oman näkemyksen ilmaisu.

Politiikan ammattilaisten puheessa aktiivisia toimijoita ovat useimmiten politiikan kentän toimijat, valtiot ja instituutiot. Niitä esiintyy myös kansalaisten puheessa, mutta kansalaisten keskustelujen poliittinen puhe kuvaa toimijoita laajemmin. Kansalaiset käyttävät aktiivista toimintaa kuvatessaan politiikan ammattilaisia useammin subjektia, joka viittaa ihmiseen yleensä, ei keneenkään tiettyyn tekijään.

Yhteenkuuluvuuden ja oman näkemyksen ilmaisun lisäksi persoonanalyysi osoittaa, että politiikan kielessä korostuvat toiminnan kohteet tekijöiden sijaan. Tämä näkyy kolmannen persoonan elottoman subjektin ja passiivin suurena osuutena kummassakin aineistossa. Näiden käytön frekventtiys näyttää olevan kytköksissä poliittiseen asiantuntijapuheeseen, jossa oma kokemus häivytetään minimiin. Tätä puoltaa muun muassa se, että tutkijapainotteisessa Maailman näyttämöllä -keskustelussa 1. persoonan osuus on hyvin pieni suhteessa populaärimpiin Ilmastonmuutosilta ja A-talkiin.

Näissäkin lausumissa kuvattu toiminta on kuitenkin lähes aina ihmisestä riippuvaista; ihmistekijää ei syystä tai toisesta vain haluta korostaa. Tekijän häivyttäminen – tahatonta tai ei – hämärtää lausuman ymmärrettävyyttä, koska tekijän määrittäminen jää kuulijan tehtäväksi. Strategia on käytössä niin politiikan ammattilaisten kuin kansalaistenkin puheessa, joten ryhmien välisestä viestintäkuilusta ei liene syytä puhua.

Aina tekijän ilmaisu ei ole ymmärrettävyyden kannalta tarpeellista, ja etenkin passiivimuoto näyttää sopivan politiikan kieleen taloudellisuutensa vuoksi: sen avulla voidaan ilmaista tiivistetysti monimutkaisia prosesseja, joissa on eri tekijöitä. Sekä politiikan ammattilaisten että kansalaisten puheessa passiivin takaa on tulkittavissa tekijä, joka useimmiten on poliittisesti vastuullinen taho. Monimutkaisia poliittisia prosesseja ilmaistaessa ei aina ole välttämätöntä yksilöidä, onko päätöksen takana hallitus, eduskunta tai jokin muu toimija – keskiössä on itse päätös.

Erikoissanaston tavoin myös persoonamuotojen analyysissä on syytä huomioida ryhmien sisäiset erot. Etenkin politiikan ammattilaisten aineistossa myös yksittäisillä puhujilla korostui elottoman subjektin ja passiivin sisältämät ilmaukset. Myös kansalaisten puheessa nämä muodot ovat ahkerassa käytössä, mutta yksittäisten puhujien välillä oli suuriakin eroja. Kiinnostavaa on myös, että kahteen eri keskusteluun osallistuneella Mauri Pekkarisella puhe muuttui keskustelutilanteen mukaan: formaalimmassa keskustelussa korostui asiantuntijapuheelle tyypilliset muodot, kun taas informaalimmassa keskustelussa hän käytti enemmän omaa näkemystä ja kokemusta ilmaisevaa 1. persoonaa.

Myös välttämättömyyden ilmaisussa keskiössä ovat toimijoiden roolit. Samoin välttämättömyyden ilmaisuissa on vahvasti esillä tulkinta: kuulijan tehtävä on päätellä, mistä välttämättömyys kumpuaa voidakseen ymmärtää puhujan argumentaatiota. Huomattavan usein välttämättömyys kumpuaa kummassakin aineistossa ympäristöarvoista ja yleisistä moraalinäkemyksistä. Vain harvoin pakon lähteenä on ihmisen tai instituution määräys.

Välttämättömyyden kohteena on energiapoliittisessa puheessa erityisesti politiikan ammattilaisilla useimmiten poliittinen hallinto, joka yleensä ilmaistaan melko epämääräisesti. Usein kohdetta ei mainita lainkaan. Välttämättömyydenilmaisut ovat harvoin sillä tavoin eksakteja, että ne kertoisivat kuulijalle aiheesta kaiken tyhjentävän informaation.

Kielikuva-analyysin perusteella energiapolitiikka ymmärretään kenttänä, joka sisältää erilaisia suuntia. Nämä suunnat kuvastavat poliittisia vaihtoehtoja. Liikkuminen kentällä kuvaa poliittisia prosesseja, joissa tavoitteena on päästä eteenpäin. Poliittikkaan kuuluvat ristiriitaisuudet luovat matkantekoon esteitä ja haasteita.

Suuntien ja liikkeiden metaforat ovat vakiintuneet politiikan kieleen: niitä käytettiin laajasti niin politiikan ammattilaisten kuin kansalaisten keskusteluissa. Sen sijaan erityisesti politiikan kielelle tyypilliset metaforat olivat käytössä lähinnä politiikan ammattilaisilla. Kansalaisten puheessa korostuivat vastaavasti kansankieliset, sananlaskumaiset kielikuvat. Tuloksen voidaan katsoa olevan yhtenäinen erikoissanaston analyysin tulosten kanssa. Poliitiikan kielelle tyypilliset fraasit, kielikuvat ja erikoistermit, ovat ahkerammin käytössä politiikan ammattilaisten puheessa. Myös kansalaiset käyttävät niitä, mutta harvemmin.

Yksi selvästi politiikan kieleen kuuluva piirre näyttää olevan ilmaisujen tulkinnanvaraisuus. Monimutkaisia politiikan prosesseja kuvataan lausumilla, joissa toiminnan taustalla olevat tekijät jäävät usein kuulijan tulkittaviksi. Ihmisten sijaan politiikan kielessä korostuu toiminnan kohteet. Välttämättömyyden ilmauksilla ilmaistaan argumentaatioon kuuluu kuulijan tulkinta siitä, mihin puhuja argumenttinsa perustaa: moraaliin, käytännöllisyyteen vai johonkin muuhun.

7.2. Johtopäätöksiä

Vastauksina tutkimuskysymyksiini voin tulosten perusteella todeta, että kansalaiset kielellistävät energiapolitiikkaa jonkin verran eri tavoin kuin politiikan ammattilaiset eivätkä käytä puheessaan politiikan kielen ominaispiirteitä yhtä aktiivisesti. Tutkimustani motivoineet maininnat politiikan kielen hankaluudesta saavat tulosten perusteella tukea mutta eivät yksiselitteisesti. Kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä vallinneen jonkinlainen viestintäkuilu, jos ihanteena pidetään, että politiikan kielelle ominaiset piirteet olisivat tasapuolisesti käytössä niin maallikkojen kuin ammattilaisten puheessa. Tämän laatuinen viestintäkuilu ei silti välttämättä ole este demokratian edellyttämällä yhteiskunnalliselle kommunikaatiolle.

On ensinnäkin toki oletettavaa, että työkseen politiikkaa tekevien kielessä näkyy vahvemmin ammattisanasto kuin niillä, jotka käyvät keskustelua politiikasta

harvakseltaan. Analyysin perusteella näyttääkin siltä, että kuilu ei ole syvimmillään kansalaisten ja politiikan ammattilaisten välillä vaan kansalaisten ryhmän sisällä. Osalle kansalaisista yhteiskunnallinen keskustelu ja politiikan kieli on luontevampaa, ja esimerkiksi sosiaalinen media tarjoaa tehokkaan alustan poliittiselle keskustelulle.

Sen sijaan kansalaisten keskuudessa on heitä, jotka eivät keskustelee politiikasta luontevasti ja joita politiikan kielelle tyypilliset ilmaisut ja termistö saattavat työntää kauemmas päätöksenteosta. Tulosten perusteella politiikan kieleen kuuluu monia ominaispiirteitä, ja näin ollen sitä voi perustellusti kutsua omaksi *genrekseen*. Samojen ilmaisutapojen toistaminen ja uusintaminen eivät kuitenkaan välttämättä palvele demokratiaa, jos osa kansalaisista kokee niiden käytön omassa kielessään vieraaksi.

Erityistietämystä vaativa termistö ja tulkintaa edellyttävät ilmaisut tekevät politiikan kielestä raskaan ja hankaloittavat sen ymmärrettävyyttä. Osa kansalaisista soveltaa näitä ilmaisutyyplejä omassa puheessaan, mutta niille, joille ne ovat vieraita, politiikan kieli ja itse politiikan aihealueet saattavat näyttäytyä vaikeasti lähestyttävinä. Poliittiseen keskusteluun osallistuminen edellyttää perehtyneisyyttä aiheeseen, mikä demokratian perehdyttävää tehtävää korostavien teorioiden valossa on pikemminkin etu kuin puute. Perehtyneisyyden edellytys voi kuitenkin olla se tekijä tai yksi tekijöistä, joka ajaa kansalaisia kauemmas politiikasta.

Norman Fairclough'n (1995, 17; 2015, 3–9) kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluvan ajatuksen mukaan sosiaalisia käytäntöjä kuvastavat ja kielessä elävät diskurssit ovat osa sosiaalista toimintaa ja identiteettejä. Ajatus kuvaa hyvin aineiston energiapolitiista puhetta: politiikan ammattilaiset toteuttavat ja uusintavat työssään ammattiinsa ja rooliinsa kuuluvaa kielenkäyttöä, mutta myös kansalaiset ottavat yhteiskunnallisessa keskustelussa käyttöön puheenaiheelle ominaisen ilmaisutyylin. Näin politiikkaan kuuluva kielenkäyttötapa, siihen liittyvät ajattelumallit ja samalla yhteiskunnallinen kulttuuri jatkavat elämäänsä kielen ilmaisuissa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Poliittiseen kielenkäyttöön vaikuttaa siis merkittävästi puhujan rooli yhteiskunnassa. Tämä näkyy paitsi käytetyissä kielenpiirteissä myös argumentaatiossa ja intertekstuaalisuudessa. Poliitiikan ammattilaiselle on luontevaa puhua omasta toiminnastaan politiikan kentällä, kun taas kansalaiset tukeutuvat argumentaatiossa useammin arkikokemukseen. Jokainen puhuja suhteuttaa omaa kielenkäyttöään muihin

genren teksteihin, mikä vaikuttaa kielellisiin valintoihin. Poliitiikan ammattilaisilla on asemansa vuoksi erilainen kokemus politiikan kielestä kuin kansalaisilla. Aineistokeskusteluista on nähtävissä, että erot ovat niin ryhmien kuin yksilöiden välisiä.

Roolit eivät synny automaattisesti esimerkiksi ammattiasemasta, vaan niihin vaikuttaa myös puhujan oma identiteetti ja puhetilanteet, jotka kuvastuvat kielessä. Kieli on siis myös tässä mielessä valintojen tekemistä. Poliitiikan ammattilainen käyttää kieltä luultavasti eri tavoin kansalaisille esitettävässä tv-keskustelussa kuin suljetussa kabinettikeskustelussa. Kansalaisten kielenkäyttöön vaikutti aineiston keskusteluissa todennäköisesti paitsi puheenaihe myös formaali tutkimustilanne. Osa kansalaisista otti keskusteluissaan hallitsevamman roolin, kun taas osa tuntui viihtyvän enemmän sivustaseuraajina.

Puheeseen vaikuttavat roolit, puhetilanne, puhujan resurssit ja tavoitteet sekä puheenaihe tekevät politiikan kielestä monisäikeisen tutkimuskohteen. Tämä ei tarkoita, etteikö sitä voisi tutkia johdonmukaisesti. Poliitiikan kielen käyttö heijastaa demokratiaa ja siinä piileviä haasteita. Edustuksellisessa demokratiassa poliitikon on aina pohdittava, millaisen kuvan antaa äänestäjilleen. Kansalaiset kuitenkin tekevät äänestyspäätöksensä hyvin moninaisin perustein. Poliitiikan monimutkaiset prosessit, jotka eivät aina ole ennustettavia, muodostuvat joka tapauksessa pohjimmiltaan ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta, minkä vuoksi politiikan kielen tutkimuksella on yhteiskuntatutkimuksen perinteessä kiistaton asema.

8. Lopuksi: yhteiskunta kielessä

Pro gradu -työni mahdollisuutena mutta samalla haasteena oli teoreettinen ja metodologinen kirjo, josta valita näkökulmia ja analyysitapoja kielen ja demokratian suhteen pohdintaan. Yhteensopivia aineksia oman ajatteluni kanssa löysin erityisesti kriittisen diskurssianalyysin (CDA) ja kriittisen lingvistiikan (CL) lähestymistavoista. Niiden systeemis-funktionaaliseen kielitieteeseen pohjaava käsitys kielestä valintojen systeeminä vastaa hyvin ajatustani *kielellistämisestä*, jolla tarkoitan, että kieli on todellisuuden subjektiivinen kuvaaja. Samoin kriittisten lähestymistapojen metodologian lingvistiseltä laidalta on löydettävissä yhtymäkohtia omaan metodiini. Sen sijaan analyysini tavoite poikkeaa kriittisten suuntien tavoitteista, sillä niiden korostama kielen ideologisuus ja vallankäyttö eivät tässä työssä olleet kiinnostuksenkohteina.

Wodakin (2001, 2–3) mukaan kriittisen diskurssianalyysin tutkimuskentässä on tunnistettavissa kolme keskeistä kiinnostuksenkohdetta: valta, ideologia ja historia. CDA:n ajatus kielestä vallankäyttönä on hänen mukaansa habermasilainen: kieli palvelee organisoidun vallan legitimeettiä. Ideologiat puolestaan elävät kielessä, koska diskurssit ovat valtaeliitin palvelijoita. Historiallisuus viittaa siihen, että kielenkäyttö ei synny tyhjiössä vaan on aina kytköksissä aiempaan viestintään, mikä on diskurssien jatkuvuuden edellytys. Diskursseja myös tulkitaan aina tiettyssä ajassa ja paikassa. (Mp.)

Tässä työssä olen tarkastellut kielen ja demokratian suhdetta käytännön kielenkäytön avulla määrittelemättä sitä, onko yhteiskunnallisen viestinnän käytäntöjen tarkoitus palvella valtaa ja vallalla olevia ideologioita. Näkökulmani on siis ollut pragmaattinen ja vertaileva. Olen kiinnittänyt huomioni yhteen genreen, energiapolitiikan kieleen, ja tarkastellut, miten kaksi eri ryhmää sitä käyttävät.

Kielen ja yhteiskunnan suhdetta pohtivat diskurssianalyysin suuntaukset jakavat samoja lähtökohtia mutta eivät palvele tämän tyyppisen tutkimuksen tarpeita tyhjentävästi. Sekä haaste että mahdollisuus on siis myös kehittää metodologista lähestymistapaa, jossa keskiössä on eri ryhmien kielenkäyttö ja niiden suhde demokratian toimivuuteen. Tällainen tutkimusote hyödyntää paitsi CDA:n ja CL:n kaltaisten suuntausten mutta myös sosiolingvistiikan ja demokratiatutkimuksen aineksia.

Sosiolingvistiikan tavoin olen tässä työssä pitänyt hypoteesina, että kielenkäyttö on riippuvainen puhujan asemasta ja roolista yhteiskunnassa, ja tämä ajatus sai tutkimustuloksista ainakin osittaista tukea. Tulkitsen tutkimustulokseni viittaavan pikemminkin edustuksellisen demokratian perustavanlaatuisen haasteeseen kuin kielessä elävään vallankäyttöön ja ideologiaan. Päätöksentekoa ja sen ympärillä olevaa työtä hoitavat ammattilaiset, minkä vuoksi politiikan kielellä on ja tulee olemaan rooli ammatillisen viestinnän välineenä, joka ei ole maallikon käytössä yhtä luonteva.

CDA:ta ja CL:ää on kritisoitu tavastaan tehdä ideologioita koskevia päätelmiä kielenpiirteiden, kuten passiivin, analyysin avulla. Widdowsonin (1998, 48) mukaan kielenpiirteiden taustalla on tulkittavissa ideologisuutta, mutta kriittisen diskurssianalyysin teoreetikot eivät ole pystyneet todistamaan, että yksittäisten piirteiden analyysillä on legitiimiä tehdä päätelmiä kielessä elävästä ideologisuudesta. Sama haaste koskee kielenpiirteiden analyysia, kun ollaan kiinnostuneita kielenkäytöstä demokratian toimivuuden kannalta. Tässä työssä olen tarkastellut neljää kielenpiirrettä, jotka kattavat laajasti kielen eri tasot. Tässä mielessä analyysin voi sanoa olleen kattavaa, mutta kuten Widdowson (mp.) toteaa, tutkijan subjektiiviset tutkimuskohdevalinnat eivät välttämättä palvele tutkimuksen tarkoitusta parhaalla mahdollisella tavalla. Aina, kun tutkimuskohteita valitaan, jotakin jää ja jotakin hyvin olennaistakin voi jäädä analyysin ulkopuolelle.

Metodologisena haasteena siis yhä edelleen jatkossa on kielen moniulotteinen luonne. Miten saada kielestä esiin ne ominaisuudet, josta kulloinkin ollaan kiinnostuneita? Tähän pyrin omassa työssäni vastaamaan ennen kaikkea tutkimuskohteeni, politiikan kielen, sekä tutkimuskysymysten näkökulmista. Tutkitut kielenpiirteet kertovat jotakin ominaista politiikan kielen genrestä ja ovat samalla käyttökelpoisia kahden eri ihmisryhmän kielenkäytön välisessä vertailussa. Tulevissa yhteiskunnan ja kielen suhdetta tarkastelevissa töissä kannustankin pohtimaan kieltä tutkimuskohteena laajasti takertumatta liiaksi metodi- ja teoriaperinteeseen. Kielen rooli yhteiskunnassa tarjoaa miltei rajattomat tutkimusmahdollisuudet.

Yhteiskunnallisella viestinnällä on keskeinen merkitys sille, että demokratia voi toimia ihanteidensa mukaan. Näitä ihanteita ovat muun muassa vapaus ja yhdenvertaisuus. Poliitiikan kielen ja demokratian suhde ansaitseekin osakseen huomiota jatkotutkimuksissa.

Viestinnän ongelmat näyttävät olevan yhteyksissä myös muihin edustuksellisen demokratian ongelmiin. Poliitiikan aihealueet eivät ole yksinkertaisia, mikä näkyy myös viestinnän haasteina. Taloustieteen professori Matti Virén mainitsee ajatuspaja Liberan julkaisemassa blogikirjoituksessaan (19.2.2015) tästä esimerkkinä puolueiden vaalilupaukset. Puolue saattaa hänen mukaansa ilmaista taistelevansa veronkorotuksia vastaan mutta olevansa valmis korottamaan veroja, mikäli julkinen talous sitä vaatii. Äänestyspääöstä tekevän kansalaisen on hankala tulkita, minkälaisen päätöksen puolue todellisessa tilanteessa tekisi.

Kielianalyysin lisäksi näen tarpeelliseksi jatkossa kartoittaa kansalaisten asenteita politiikan kieltä kohtaan. Väitteet siitä, että hankala politiikan kieli vaikeuttaa demokratian toimivuutta, ovat tähän saakka perustuneet lähinnä yksittäisiin subjektiivisiin näkemyksiin. Laaja kartoitus, miten yhteiskunnallinen viestintä vaikuttaa kansalaisten osallistumiseen heidän oman arvionsa mukaan, kertoisi paitsi väitteiden totuudellisuudesta myös siitä, miten mahdollisiin ongelmiin voisi modernissa edustuksellisessa demokratiassa vastata.

Pro gradu -tutkielmani asettuu osaksi tutkimusperinnettä, jossa kieli ja yhteiskunta on nähty toisistaan erottamattomina. Yhteiskunnallinen toiminta ja demokraattisen yhteisön toimivuus edellyttävät aktiivista vuorovaikutusta ihmisten välillä. Toisaalta yhteiskunta elää, kuten tässäkin työssä huomasimme, intertekstuaalisesti kielenkäytön kulttuurissa ja genreissä. Kielen ilmaisut ovat silti aina subjektiivisia valintoja. Poliitiikan kielen moniulotteisuus ja sen moninainen rooli yhteiskunnassa ovat yksi selitys yli sata vuotta Suomen demokratiassa eläneelle ristiriidalle: politiikan kieli ei ole selkeä viestinnän väline, koska sen puhujat käyttävät sitä aina omista lähtökohdistaan.

Kirjallisuus

Arendt, Hannah 1961. *Between Past and Future. Eight Exercises in Political Thought*. Penguin Group.

Arendt, Hannah 2002. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Vastapaino: Tampere.

Aristoteles 1997. *Retoriikka*. Suom. Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski. Teoksessa Aristoteles IX: *Retoriikka/Runousoppi*. Gaudeamus, Classica-sarja.

Autio, Siina 2014: *Nesessiivirakenteet tamperelaisnuorten puhemielessä: morfo-syntaktissemanttinen analyysi*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

Bhatia, Vijay K. 1993. *Analysing genre. Language use in professional setting*. London & New York: Longman.

Benhabib, Seyla. 1996. "Toward a Deliberative Model of Deliberative Democracy." Teoksessa Seyla Benhabib (toim.): *Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton University Press: Princeton.

Berg, Maarit 2000. *Syytöksiä ja epäilyksiä. Toimittajan ja poliitikon vuorovaikutuksesta televisiokeskusteluissa*. SKS, Helsinki.

Billig, Michael 1989. The Argumentative Nature of Holding strong Views: A case study. *European journal of social psychology*, vol. 19, 203–223.

Bohman, James 1996. *Public deliberation: pluralism, complexity, and democracy*. MIT Press.

Borg, Sami 1996. Nuoret, politiikka ja yhteiskunnallinen syrjäytyminen. Raportti nuorten osallistumisesta vuoden 1996 euro- ja kunnallisvaaleihin. Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta. Saatavissa: https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/26Nuoret_politiikka_ja_yhteiskunnallinen_syrjytyminen.pdf

Burr, Vivienne 2003. *Social constructionism*. London: Routledge.

Bäcklund, Pia & Mäntysalo, Raine (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice – the case of Finland. *Planning Theory* 9:4, 333–350.

Dahl, Robert. A. 1989. *Democracy and its Critics*. Yale University Press, New Haven & London.

Downes, William 1998 (1984). *Language and Society*. London: Cambridge University Press.

Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*.

Fairclough, Norman 1995. *Media Discourse*. Oxford University Press, New York.

Fairclough, Norman 2001 [1989]. *Language and Power*. Second Edition. Pearson Education Limited.

Fairclough, Norman 2015. *Critical Discourse Analysis*. Baltic Practise, Russian-European Centre of Multidisciplinary Research. Saatavissa: https://balticpractise.hse.ru/data/2015/04/13/1094925608/Critical%20discourse%20analysis_THEORY_FAIRCLOUGH.pdf

- Foucault, Michel 1980. Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977.
- Fowler, Roger & Kress, Gunther 1979. Critical Linguistics. Teoksessa: Teoksessa: Fowler & al. 1979: Language and Control. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Fowler, Roger; Hodge, Bob; Kress, Gunther; Trew, Tony 1979. Language and control. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Fowler, Roger 1996. On critical linguistics – Text and Practices. 3–14.
- Habermas, Jürgen 1984. The Theory of Communicative Action. Reason and the Rationalization of Society. Heinemann: London.
- Habermas, Jürgen 1994. Järki ja kommunikaatio, Tekstejä 1981–1989. Valinnut ja suom. Jussi Kotkavirta. Philosophica-sarja. Gaudeamus: Helsinki.
- Habermas, Jürgen 1996: Between Facts and Norms. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Habermas, Jürgen 2004 [1962]. Julkisuuden rakennemuutos. Suom. Veikko Pietilä. Vastapaino: Tampere.
- Halliday, M. A. K. 1978. Language as social semiotic. London: Edward Arnold Ltd.
- Heikkinen, Vesa 1999. Ideologinen merkitys – kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa 2000. Virallisen ideologiaa. Teoksessa: Heikkinen Vesa ym. 2000: Teksti työnä, virka kielenä.
- Heikkinen, Vesa – Hiidenmaa, Pirjo – Tiililä, Ulla (2000): *Teksti työnä, virka kielenä*. 2. p. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116. Helsinki: Gaudeamus. ISSN 0355-5437, ISBN 951-662-806-0. 350 s.
- Heikkinen, Vesa 2009. Kansalaisretoriikkaa Kiven hengessä. Blogiteksti. Kotimaisten kielten keskus: Helsinki. Saatavissa: http://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/vesa_heikkinen/kansalaisretoriikkaa_kiven_hengessa.5795.blog
- Heikkinen, Vesa & Pajunen, Tapio 2016. *Kansalaistaito. Miten politiikkaa voi ymmärtää, jos sitä voi ymmärtää?* Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki.
- Hellsten, Iina 1996. Ovi Eurooppaan vai etuvartio Venäjälle? EU-metaforiikkaa Helsingin Sanomissa ja televisiossa. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija (toim.) 1996: *Kansa euromyllyssä*. Helsinki University Press.
- Heracleous, L. 2004. Interpretivist Approaches to Organizational Discourse, teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Osrick & L. Putnam 42 (Eds), The SAGE Handbook of Organizational Discourse. London: SAGE, 175-193
- Hiidenmaa, Pirjo 2000. Työ ja kieli. Teoksessa: Heikkinen Vesa ym. 2000: Teksti työnä, virka kielenä.
- Hitlin, Steven ja Elder, Glen H., Jr. (2007): Time, Self and the Curiously Abstract Concept of Agency. Sociological Theory 25(2): 170–191.

- Huuskonen, Ilkka 2015. Karhu ja sen toveri Susi: Putinin petomainen kielikuvapolitiikka. *Idän tutkimus* 4/2015. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry. Aleksanteri-instituutti, Helsinki.
- Kangasniemi, Heikki 1992. Modal Expressions in Finnish. Helsinki: SKS.
- Kielitoimiston sanakirja [verkkojulkaisu]. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.
- Kuhn, Thomas 1970 (1962). The Structure of Scientific Revolutions. Second edition. The University of Chicago.
- Kuiri, Kaija 2000: Kielellistä passiivisuutta: miksi me mennään? *Kielikello* 3/2000. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Laitinen, Lea 1992. Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. SKS: Helsinki.
- Lakoff, George & Johnson, Mark 1980. Metaphors We Live By. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Leipold, Sina & Winkel Georg 2013. Discursive agency. Towards an actor-centred analysis of political discourses. Forest and Environmental Policy Group, Institute of Social Environmental Sciences and Geography, University of Freiburg, Germany.
- Locke, John 1979 [1960] An Essay concerning Human Understanding. Ed. Peter H. Nidditch. Oxford: Clarendon.
- Lyytikäinen, Erkki 1992. Keppi ja porkkana. Erään metaforan jäljillä. Teoksessa Harvilahti, Lauri; Kalliokoski, Jyrki; Nikanne, Urpo ja Onikki, Tiina 1992: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. SKS, Helsinki.
- Lähde, Jussi 2009. Poliittikka-suomi sanakirja. Tuppeensahattuja ja erikoishöylättyjä ilmaisuja politiikan saralta. Kustannusosakeyhtiö Paasilinna.
- Malmberg, Tarmo: Yleinen mielipide, viestintä ja kansanvalta: liberaalista deliberatiiviseen demokratiaan. Vastapaino: Tampere
- McCombs, Max & Shaw, Donald 1972. The Agenda-Setting Function of Mass Media. *The Public Opinion Quarterly*, Vol 36, No. 2. (Summer 1972), pp. 176–187).
- Mill, John Stuart 1861. Considerations on Representative Government. Parker, Son, And Bourn, West Strand: London.
- Mill, John Stuart 2004 [1869]. Naisen asema. Kustannusosakeyhtiö Librum: Helsinki.
- Nuolijärvi, Pirkko 2000. Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. Teoksessa: Sajavaara, Kari & Piirainen, Arja (toim.) 2000: Kieli, diskurssi ja yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto.
- Nikanne, Urpo 1992. Metaforien mukana. Teoksessa Harvilahti, Lauri; Kalliokoski, Jyrki; Nikanne, Urpo ja Onikki, Tiina 1992: *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. SKS, Helsinki.

- Ogden, Charles Kay & Richards, Ivor Armstrong 1972 [1923]: *Meaning of Meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. 10. painos. London: Routledge & Kegan Paul, 1972.
- OKM 2014. Hyvän virkakielen toimintaohjelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014: 2.
- Ollila, Maija-Riitta 2005. *Persoonan valta*. Helsinki: WSOY.
- Parkkinen, Laura 2014a. Timo Soinin populismin kieli: sodan, jalkapallon ja Raamatun metaforat. *Politiikasta.fi*. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsingin yliopisto.
- Parkkinen, Laura 2014b. Sanaa ja sakramenttia – populistista retoriikkaa. *Kielikello* 3/2014. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Peräkylä, Anssi 1997: Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa Tainio, Liisa (toim.) 1997: *Keskusteluanalyysin perusteet*. Vastapaino, Tampere.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1989. *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- Puntila, Matti 1994. “Voittajan käsi kohoaa salkoon!”. Kielikuvien salakarikoista. *Kielikello* 1/1994. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Raevaara & Sorjonen 2006. Vuorovaikutuksen osanottajien toiminta ja genre: Keskusteluanalyysin näkökulma. Teoksessa Mäntynen, Anne; Shore, Susanna; Solin, Anna 2006: *Genre –Tekstilaji*. SKS: Helsinki.
- Robinson, Joan 1970. *Freedom & Necessity. An introduction to the Study of Society*. London: George Allen & Unwin.
- Rorty, Richard 1989. *Contingency, irony and solidarity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Setälä, Maija 2003: *Demokratian arvo: Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Gaudeamus: Helsinki.
- Setälä, Maija; Grönlund, Kimmo; Herne, Kaisa 2010: Citizen deliberation on nuclear power: A Comparison of two decision-making methods. *Political Studies* 58(4): 688–714.
- Shafer, Gregory 2013. Political Language, Democracy, and the Language Arts Class. *English Journal* 103.2. 30–37. National Council of Teachers of English.
- Shore, Susanna & Mäntynen, Anne 2006. Johdanto. Teoksessa Mäntynen, Anne; Shore, Susanna; Solin, Anna 2006: *Genre –Tekstilaji*. SKS: Helsinki.
- Suoninen, Annika; Kupari, Pekka; Törmäkangas, Kari 2009. Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS-tutkimuksen päätulokset. Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos.
- Tekniikan Sanastokeskus 1988. *Sanastotyön käsikirja. Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät*. SFS-käsikirja 50. Suomen Standardisoimisliitto SFS ry. Helsinki.
- Tieteen termipankki 23.09.2015: Kielitiede: persoona. (Tarkka osoite: <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:persoona>.)

- Tindale, Christopher W. *Rhetorical Argumentation : Principles Of Theory And Practice*. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, Inc, 2004.
- Trew, Tony 1979. 'What papers say': linguistic variation and ideological difference. Teoksessa: Fowler & al. 1979: *Language and Control*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Tujunen, Taru 2016. Hurskastelu, siansaksa ja pelottelu voivat hyvin politiikassa. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 23.8.2016. Saatavissa: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000002917262.html>
- Tuori, Kaarlo 1998: Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Yle 2011: Keskustelua ydinvoiman ympärillä. Julkaistu 16.03.2011. Saatavissa: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2011/03/16/keskustelua-ydinvoiman-ymparilla>
- Waite, Ben 2015: *Language and Democracy*. Open Democracy, Saatavissa: <https://www.opendemocracy.net/ben-waite/language-and-democracy>
- Van Dijk, Teun A. 1972. *Some Aspects of Text Grammars*. Hague: Mouton & Co. N. V. Publishers.
- Van Dijk, Teun A. 1988. *News as discourse*, Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. 1991. *Racism and the press*, London: Routledge.
- Valtioneuvoston kanslian kielipalvelu 1992. Valtioneuvoston sanasto. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan 1992. *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Cornwall: Harvester Wheatsheaf.
- Viertiö, Annastiina 2000. Kuka paljastuu passiivin takaa? *Kielikello* 3/2000. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- Viren, Matti 2015. Poliittisen uuskielen peruskurssi. Blogiteksti, Ajatuspaja Libera, Helsinki. Saatavissa: <http://www.libera.fi/blogi/poliittisen-uuskielen-peruskurssi/>
- Wiberg, Matti 2011. *Politiikan sanakirja. Inhorealistenten versio*. Kustannusosakeyhtiö Siltala. Helsinki.
- Widdowson, Henry G. 1998. The theory and practice of Critical Discourse Analysis. *Applied Linguistics* 19(1), 136–151.
- Wodak, Ruth 2001. What CDA is about –a summary of its history, important concepts and its developments. Teoksessa Wodak, Ruth; Meyer, Michael (toim.) 2001: *Methods of Critical Discourse Analysis*. SAGE Publications.